

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Η ΖΥΓΑΡΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΕΚΚΡΕΜΕΣ (Gustave Thibon)	33
ΧΡΟΝΟΣ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΟΣ (Δ. Ν. Παπαθανασσοπούλου)	36
Ο JEAN GIRETTE ΚΑΙ Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΚΑΡΔΙΑΣ (François de Muizon)	45
Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΤΕΧΝΗ (Βασ. Χαραλαμποπούλου)	48
ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ Η ΒΙΒΛΙΚΗ ΑΠΟΨΙΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ (Henri Ochsenbein)	52
Η ΜΑΘΗΤΕΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΦΗΒΙΚΗΝ ΗΛΙΚΙΑΝ (Α. Α. Α.)	57
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΕΝΟΣ ΣΤΟΧΑΣΤΟΥ	61

ΕΤΟΣ 37^{ον}

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1974

ΑΡΙΘ. 348

Πρὸς τοὺς κ.κ. συνδρομητὰς τῶν «Ἀκτίνων»

Μὲ τὴν ἔναρξιν τοῦ 1974 ὑπενθυμίζομεν εἰς τοὺς κ. κ. Συνδρομητὰς μας τὴν ἀνάγκην ἀνανεώσεως τῆς συνδρομῆς των.

Ἐπὶ μίαν 10ετίαν ἡ συνδρομὴ, μὲ πολλὰς θυσίας καὶ συνδρομὰς στηριξέως ἐκ μέρους τῶν φίλων τῆς X. E. «Ἀκτίνες», παρέμενεν ἡ ἴδια ἐκ δρχ. 70. Ἦδη εὐρισκόμεθα εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ προβῶμεν εἰς μικρὰν σχετικῶς αὐξήσιν τῆς ἐτησίας συνδρομῆς εἰς δρχ. 100, διὰ νὰ δυνηθῶμεν νὰ ἀνταποκριθῶμεν εἰς τὰ ἠϋξημένα ἔξοδα τῆς ἐκδόσεως καὶ κυκλοφορίας τοῦ περιοδικοῦ (αὐξήσις τῆς τιμῆς τοῦ χαρτου, τῶν τυπωτικῶν, τῶν ὑλικῶν διεκπεραιώσεως, τῆς ἐργασίας τοῦ προσωπικοῦ κλπ.)

Ἐλπίζομεν ὅτι οἱ ἀγαπητοὶ συνδρομηταὶ προθύμως θὰ καταβάλουν καὶ ἐφέτος τὴν ἐτησίαν συνδρομὴν των ἐκ δρχ. 100, ἐν τῇ πεποιθήσει ὅτι αἱ «Ἀκτίνες» δὲν ἀποτελοῦν ἐπιχειρήσιν ἀλλ' ὄργανον πνευματικῆς προσπαθείας, τῆς ὁποίας καὶ οἱ ἴδιοι εἶναι συνεργάται.

Ἄς τονίσωμεν καὶ πάλιν ὅτι παρέχουν μεγάλην διευκόλυνσιν εἰς τὸ περιοδικὸν μὲ τὴν ἔ γ κ α ι ρ ο ν καὶ τ α χ ε ῖ α ν καταβολὴν τῆς συνδρομῆς των.

ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ 1974

ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: Δρχ. 100. —ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ Γενικῶς: \$ 7. Εἰδικῶς διὰ τὴν Ἀγγλίαν £ 3. τὴν Κύπρον 2000 Μίλς.

Εἰδικῶς διὰ φοιτητὰς, μαθητὰς καὶ στρατιώτας δεχόμεθα ἡλαττωμένην συνδρομὴν ἐκ δρχ. 70. (Τιμὴ τεύχους σπουδαστοῦ δρχ. 7).

Ἡ συνδρομὴ καταβάλλεται εἰς τὰ γραφεῖα μας, Ἀθηνῶν (Καρύτσῃ 14), Θεσσαλονίκης (Βασ. Σοφίας 24). Ὡσαύτως ἡμπορεῖ νὰ ἀποστέλλεται διὰ ταχυδρομικῆς ἐπιταγῆς ἢ δι' ἀποστολῆς ἴσης ἀξίας γραμματοσήμων.

Εἰδικῶς οἱ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ συνδρομηταὶ μας ἡμποροῦν νὰ καταθέτουν τὴν συνδρομὴν των, ἔναντι κανονικῆς ἀποδείξεως πληρωμῆς, εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους ἢ συνεργάτας μας εἰς τὰς πόλεις ὅπου ὑπάρχουν.

Θερμὴ παράκλησις νὰ καταβληθῇ ἡ συνδρομὴ τὸ ταχύτερον.

ΑΚΤΙΝΕΣ

Έτος 37ον

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1974

Αριθ. 348

Η ΖΥΓΑΡΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΕΚΚΡΕΜΕΣ

Ο Jean Cazeneuve, καθηγητής της Σορβόνης, στο άρθρο του «Μόλυνσις του περιβάλλοντος, αγάπη μου», κατήγγειλε την αφέλεια ή την κακή πίστι ενός αριθμού διανοουμένων που παίρνουν σαν έπιχείρημα τις καταστροφές που γίνονται εις την φύσι από τον άνθρωπον παράγοντα, για να καταδικάσουν έν τῶ συνόλω της την τεχνική πρόοδο και τον βιομηχανικό πολιτισμό.

Ο J. Cazeneuve δέν αρνεΐται ούτε την έκτασι ούτε την σοβαρότητα των καταστροφών αυτών, αλλά υπολογίζει ότι αΐ ζημΐαι που όφείλονται εις την ύλικήν πρόοδον είναι μικρό πράγμα έν σχέσει πρὸς τὰς καταστροφάς που προήρχοντο από την ΐδια την φύσι και προσέβαλλον την ανθρωπότητα άλλοτε. Διαμαρτύρεται κατά του μύθου που προβάλλει τὸ άμόλυντο περιβάλλον των αρχαϊκῶν κοινοτήτων, εις αντίθεσι πρὸς τὰς μολύνσεις που μεταβάλλουν τὸ περιβάλλον του μοντέρνου ανθρώπου.

ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΠΡΟΛΗΨΕΩΝ

Πρό τινος χρόνου έξεθειάζαν χωρίς περιορισμό τὰ κατορθώματα του ανθρώπου επί της φύσεως και κατηγορούσαν τούς προεπιστημονικούς πολιτισμούς. Σήμερα αντίθετως προβάλλουν ένα «νατουρισμό», μία στροφή πρὸς την φύσι, που δίνει έμφασι αποκλειστικά στις άρνητικές όψεις της

προόδου και που τείνει να μη βλέπη εις τὸ παρελθόν τίποτε άλλο παρά φῶς και εις τὸ παρὸν να βλέπη μόνον σκότος. Ένα ακόμη σημάδι της άδυναμίας του ανθρώπινου πνεύματος, που συμπεριφέρεται σ' όλα τὰ πράγματα όχι σαν ένας ζυγὸς που ζυγίζει ίσορρόπως τὰ καλά και τὰ κακά, αλλά σαν ένα εκκρεμές που πηγαίνει χωρίς να σταματᾶ από τὸ ένα άκρο εις τὸ άλλο.

Όσον άφορᾶ την άνεσι, την ασφάλεια και την διατήρησι της ύπαρξεώς του ὁ άνθρωπος της σήμεραν ζη καλύτερα ή χειρότερα από τούς προγόνους του;

Ο άνθρωπος έχει άπομακρυνθῆ από την φύσι, είναι εύνόητο. Άλλά αὐτή ή καλή φύσις που τόσο διανοούμενοι εκθειάζουν με τόσο εύκολία, όσο πιὸ προφυλαγμένοι είναι από τὰ κτυπήματά της, είχε πάντοτε για τον άνθρωπο μόνον την στοργή και τις φροντίδες μΐας μητέρας; Δέν κλεινει στην άγκαλιά της τόσες άπειλές, ὄσες υποσχέσεις, τόσο σκληρότητα, ὄσες εύεργεσίες;

Ένας σύντομος παραλληλισμός άνάμεσα εις τὸ παρὸν και τὸ παρελθόν θα φωτίση την αντίλογια αὐτή.

Όσον άφορᾶ την διατροφή, τὸ παρὸν προσφέρει λαχανικά και φρούτα, όχι φυσικά, από την έντονο καλλιέργεια και την χρῆσι έντομοκτόνων: υπάρχει άνοστο ψωμί και δύσπεπτο, προερχόμενο από σιτάρι που ψήνεται

σὲ φούρνους μαζούτ' κρέατα ἀπὸ ζῶα πού τρέφουν μὲ χημικὲς παρὰ βιολογικὲς τροφές κ.λ.π. Τὸ παρελθὸν προσφέρει τροφή ὑγιεινὴ καὶ εὐγευστή, προϊόν μιᾶς ἀνθρωπίνης ἐργασίας προσηρμοσμένης εἰς τοὺς νόμους τῆς φύσεως. Εἶμαι ἀπολύτως σύμφωνος.

Ἄλλὰ ξεχνᾶμε ὅτι τὸ παρελθὸν ἐσήμαινε σιτοδεία καὶ πείνα ἀπὸ τὴν ἀνεπάρκεια τῶν ἀγροτικῶν τεχνικῶν μέσων καὶ τῶν μέσων μεταφορᾶς, τὶς κακοκαιρίες (πλημμύρες, ξηρασία, ὑπερβολικὸ ψῦχος κ.λ.π.), φαινόμενα φυσικά, στὰ ὁποῖα ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶχε καμμία ἀνάμιξι. Ἄς μὴν μιλήσωμε γιὰ τὶς πολυάριθμες ἀσθένειες λόγω ἐλλείψεως βιταμινῶν (πελάγρα, σκορβοῦτο κ.λ.π.), πού ὠφείλοντο σὲ μίαν διατροφή ὁμοίομορφο ἢ στὴν κατανάλωσι τροφῆς χαλασμένης πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς τεχνικῆς τῆς κονσερβοποιήσεως καὶ καταψύξεως...

Ὅσον ἀφορᾷ τὶς συνθήκες διαμονῆς, καταδικάζουν δικαιολογημένα τὴν συμφόρησι, τὸν θόρυβο, τὸν καπνὸ τῶν μεγάλων ἀστικῶν κέντρων, ἢ τὸν ὑπερβολικὸ κλιματισμὸ πού ἐξασθενεῖ τὸν ὄργανισμὸ καταστέλλοντας τὶς λειτουργίας προσαρμογῆς. Οἱ προπᾶτορές μας — τοῦλάχιστον στὶς ἐξοχές — εἶχαν τὸ τεράστιο πλεονέκτημα νὰ ζοῦν εἰς τὸν καθαρὸ ἀέρα, ἀλλὰ τὸ κρῦο τὸ χειμῶνα προκαλοῦσε χιλιάδες θύματα ἀνάμεσα στοὺς κατοίκους μὲ τὰ κακῶς θερμαινόμενα σπίτια, τὰ ἐκτεθειμένα στοὺς ἀνέμους τοῦ οὐρανοῦ. Ὁ γνωστὸς στίχος, «Ἴδου ἔρχεται ὁ χειμῶνας πού σκοτῶνει τοὺς πτωχοὺς», ἦταν μίαν πικρὴ ἀλήθεια.

Γιὰ τὴν ὑγείαν γενικά; Ἡ ἀπομάκρυνσις ἀπὸ τὴν φύσιν εἶναι τὸ αἷτιον πολλῶν ἀνωμαλιῶν (νευρώσεων, καρδιοπαθειῶν, ψυχο-σωματικῶν διαταραχῶν), πού ὀνομάζουσι ἀσθένειες τοῦ πολιτισμοῦ. Ἄλλὰ πολλὰ κακὰ πού σήμερᾳ ἔχουσι τεθῆ ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τῆς ὑγιεινῆς καὶ τῆς ἱατρικῆς — ἰδιαίτερος λοιμῶδες ἀσθένεια πού θέριζαν ἄλλοτε τὰ 4/5 τῆς ἀνθρωπότητος κατὰ τὴν νηπιακὴ ἢ κατὰ τὸ ἄνθος

τῆς ἡλικίας — δὲν προήρχοντο ἄμεσα ἀπὸ τὴν φύσιν; Τί τὸ πιὸ φυσικὸ ἀπὸ τὴν σῆψιν, τὰ μικρόβια, τοὺς παθογόνους ἰούς, τὰ ἔλη καὶ τὰ κουνούπια πού γεννῶνται μέσα στὰ λιμνάζοντα νερά; Κι ἐὰν ὁ μέσος ὄρος ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου ἔχη τριπλασιασθῆ ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ Μεσαίωνος, τὸ ὀφείλομε στὴν ἐπιστήμην ἢ στὴν φύσιν;

Ἄς φαντασθοῦμε, γιὰ νὰ δώσωμε ἓνα μόνον παράδειγμα, σὲ ποῖα κατὰστασι πανικοῦ θά εὐρίσκετο ὁ μοντέρνος ἄνθρωπος, ὁ τόσο πρόθυμος νὰ συγκινηθῆ μὲ τὸ παραμικρὸ σφάλμα τῆς ἐπιστήμης, ἐὰν ἔβλεπε νὰ ἐπεκτείνεται μίαν ἐπιδημίαν ἀνάλογον ἐκείνης τῆς περιφήμου μαύρης πανώλους πού τὸν 14ον αἰῶνα ἐξηφάνισε σὲ μερικὸς μῆνες τὸ 1/4 τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πληθυσμοῦ.

Ἐπανέρχομαι εἰς τὸ θέμα «τῆς φύσεως μητρός». Τὸ νὰ εἶναι μητέρα ὄλων τῶν ὄντων, στὴν οὐσίαν δὲν εἶναι γιὰ κανένα. Ἡ «φιλανθρωπία» τῆς ἀγνοεῖ κάθε ἱεραρχίαν καὶ συνεπῶς κάθε προτίμησιν. Οἱ θάκιλλοι τῆς πανώλους, ἐπὶ παραδείγματι, τὰ ποντίκια πού εἶναι τὰ θύματά των καὶ οἱ ψύλλοι πού τοὺς μεταφέρουσι εἶναι παιδιὰ τῆς, ὅπως κι ὁ ἄνθρωπος. Ἡ ἄρμονία τῆς θασίζεταί σὲ μίαν συνεχῆ ἀλληλεξόντωσιν. Ὅταν παραδίδη τὸ πρόβατο στὰ δόντια τοῦ λύκου, εἶναι μητέρα γιὰ τὸν λύκο πού δὲν ζητάει παρὰ νὰ φάη, ἀλλὰ ὄχι καὶ γιὰ τὸ πρόβατο πού ζητεῖ νὰ ζήσῃ. Τὸ ἴδιον εἶναι θύμα καὶ θύτης μὲ τὴν σειράν του καὶ «γιὰ τὴν σκνίπα, τὸ χελιδόνι εἶναι πουλι ἀρπακτικό», λέει ὁ ποιητής.

ΧΩΡΙΣ ΤΙΣ ΕΠΑΝΟΡΘΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΦΥΣΕΩΣ

Ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀποτελεῖ ἐξαίρεσιν. Βασιλεὺς τῆς δημιουργίας, ἀλλὰ ἡ φύσις δὲν ἀναγνωρίζει αὐτὴ τὴν ιδιότητά του πού εἶναι ἄλλης τάξεως, ἀνωτέρα. Ὁ «σκεπτόμενος κάλαμος» πρέπει νὰ ἀγωνίζεται συνεχῶς μέσα

στην φύσι και νά προφυλάσσεται από την σκληρή άδιαφορία της.

Αποτέλεσμα: Έν τελευταία ανάλυσει για τόν άμερόληπτο κριτή, ή ζυγαρία κλίνει έπ' ώφελεία του παρόντος. Έπί καθαρώς βιολογικού πεδίου ζούμε καλύτερα και περισσότερο από τους προγόνους μας.

Γεγονός που έπ' ουδενί λόγω δικαιολογεί μία αίσιοδοξία όμοια με αύτή του Μ. Pauwels στην έπιστολή του προς «εύτυχισμένους ανθρώπους». Διότι ή ύπεροχή του παρόντος έπί του παρελθόντος δέν άποτελεί έγγύησιν διά τó μέλλον.

Είναι επίσης προφανές ότι ή μετάβασις από την οίκονομία της έπιβίωσης — ή άλλως άνέχειας — προς αύτήν της άφθονίας έπιφέρει μία άρνητική στροφή, ή όποια, εάν συνεχώς αύξάνη, κινδυνεύει νά έκθέση σέ κίνδυνο και τελικώς νά έκμηδενίση τά άγαθά των έπιστημών και της τεχνικής.

Ακόμη πιό σοβαρό γεγονός. Τά φυσικά κακά έχουν τά όριά τους έντός των νόμων και του ρυθμού της φύσεως. Οί μεγάλες έπιδημίες του χθές έχαναν την δύναμή τους (ύπό την επίδρασι άγνωστων γηϊνων παραγόντων), την στιγμή που ή μετάδοσις των φαίνεται άκαταμάχητος, οί πλημμύρες δέν ξεπερνούν ένα ώρισμένο όριο και καταστέλλονται, τó ίδιο ισχύει και για τόν πολύ βαρύ χειμώνα κ.λ.π.

Αί καταστροφαι που όφείλονται στην έπέμβασι του ανθρώπου δέν εύρίσκουν τά ίδια αντίσώματα στίς κοσμικές ίσορροπίες. Η φύσις δέν είναι έφωδιασμένη — προγραμματισμένη όπως θά λέγαμε σήμερα — για νά έλαττώση τά θλιβερά άποτελέσματα μιιάς τεχνικής ξένης προς την δομή και τόν ρυθμό της — ό ώκεανός όπου οί καταγιγίδες ήρεμοϋν τόσο γρήγορα, μένει άοπλος μπροστά στο μαζούτ που χύνεται στα νερά του και ή φύσις μη έχοντας προβλέψει την διάσπασι του άτόμου πολύ άργά άπορροφά τά άτομικά κατάλοιπα.

ΓΙΑ ΜΙΑ ΠΟΡΕΙΑ ΑΝΟΔΙΚΗ

Έπ' αύτου του σημείου ό J. Czeneune λέει ότι είναι έργον της έπιστήμης νά έπανορθώση τά κακά που έχει προξενήσει. Είναι ή μόνη δυνατή λύσις. Άλλά δέν θά είναι χωρίς κινδύνους, διότι έξ αίτίας των τεχνικών έφαρμογών και των αντιδότων, δέν κινδυνεύομε νά διαταράξωμε την κρυφή ίσορροπία της φύσεως και νά προκαλέσωμε άλυσιδωτές αντιδράσεις, των όποιων δέν δυνάμεθα νά προβλέψωμε τίς συνέπειες;

Ας όμολογήσωμε με ταπεινώσι ότι εύρίσκόμεθα πρό ένός άγνώστου. Σε αύτον τόν άμφίβολο δρόμο της προόδου, αύτοι που κατέχονται από τόν φόβο της μολύνσεως, θάζουν παντού σήματα κινδύνου ή την έπιγραφή: άδιέξοδος, ένω οί ύπέρμαχοι της έπιστήμης θάζουν παντού πράσινο φώς.

Αύτή ή νέα κατάστασις της ιστορίας άποτελεί ένα θαυμάσιο κίνητρο για τούς ανθρώπους της έπιστήμης. Άλλά ή έπιστήμη δέν άρκει νά την κατευθύνη. Χρειάζεται ακόμη ή συνδρομή μιιάς σοφίας, που θά είναι τó άποτέλεσμα μιιάς ύψηλης φιλοσοφικής και θρησκευτικής συλλήψεως της φύσεως και του ανθρώπου, ή όποια μόνη μπορεί νά δώση άρκετό φώς και δύναμι, για νά περιορίση τίς όρέξεις, τά ένδιαφέροντα, τίς εύκολίες που συνδέονται με την «δίνη του τεχνικού πολιτισμού», και νά μάς κάνη νά δεχθούμε τίς άμεσες θυσιές που έπιβάλλει ή δημιουργία του μέλλοντος.

Είναι ό άνθρωπος ικανός γι' αύτή την άνοδική πορεία προς την πρόοδο; Τó μέλλον θά μάς τó πη. Έν άναμονή ό homo sapiens έχει πολύ δρόμο νά κάνη για νά προλάβη και νά πιάση από τó χέρι τόν homo faber που ξέφυγε από τόν δρόμο, μεθυσμένος από τίς κατακτήσεις του.

GUSTAVE THIBON

Μετάφρασις: Μ. Ι. ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΟΥ

ΧΡΟΝΟΣ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΟΣ

1. Τὸ πρόβλημα χρόνος καὶ διακρίσεις αὐτοῦ.

Ἡ ἀνατολή τοῦ ἐκάστοτε νέου ἔτους φέρει εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τὸ πρόβλημα χρόνος. Εἰς πλείστα παλαιότερα δοκίμιά μας ἔχει ἐξετασθῆ τὸ νόημα καὶ ἡ ἀξία τοῦ χρόνου. Ὅντως παρουσιάζεται ὁ χρόνος ὡς ἓνα ἀπὸ τὰ οἰκειότερα φαινόμενα εἰς τὴν ζωὴν μας, τὸ ὁποῖον συνάμα ἐμφανίζει πλῆθος δυσχερειῶν. Ἡ ἀνάγκη τῆς ἐξετάσεώς του ὑπὸ διαφόρους πλευρὰς εἶναι προφανής.

Πάντως εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ ἀκανθώδη προβλήματα τῆς φιλοσοφίας. Καὶ ἐνῶ φαίνεται νὰ εἶναι ἀπλοῦν εἰς τὴν σύλληψίν του, ὅταν κατόπιν βαίνομεν νὰ ἐξετάσωμεν τὴν οὐσίαν του καὶ τὴν ὑπόστασίν του ἐννοοῦμεν ὅτι πολὺπλοκοὶ καὶ ἀντιφατικαὶ δομαὶ συνθέτουσιν τὴν δὴν βάσιν του.

Ἡ Φυσικὴ καὶ τὰ Μαθηματικὰ ἴσως ὑποβοηθοῦν διὰ τὸν ὀρισμὸν τῆς ἐννοίας χρόνος μόνον κατὰ τὴν πρακτικὴν του πλευρὰν. Ὁ μαθηματικὸς χρόνος εἶναι πλάσμα τοῦ ἀνθρώπου ἀπαραίτητον διὰ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν πρακτικὴν ζωὴν. Κατὰ τὴν ἄποψιν αὐτὴν βαίνομεν πρὸς τὴν κλασσικὴν διάκρισιν τῶν ἐννοιῶν παρελθόν, παρόν, μέλλον.

Εἰς τὸ φιλοσοφικὸν τοῦτο πρόβλημα, τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ πρόβλημα τῆς πρακτικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἠμποροῦμεν νὰ κάμωμεν μίαν θεώρησιν διὰ τὴν ὀρθὴν τοποθέτησίν του.

Τὸ πρόβλημα τοῦτο ἀπασχόλησε καὶ τοὺς ἀρχαίους καὶ τοὺς νεωτέρους διανοουμένους.

Ὁ Ἀριστοτέλης ἔχει διαπραγματευσθῆ τὸ θέμα πλήρως, καὶ ἔδωσε τὴν ὀρθὴν

θέσιν του «οὐκ ἔστιν ἄνευ κινήσεως καὶ μεταβολῆς χρόνος» συμπληρῶν ὁ ἴδιος: «τότε φαιμέν γεγονέναι χρόνον, ὅταν τοῦ προτέρου καὶ τοῦ ὑστέρου ἐν τῇ κινήσει αἰσθησιν λάβωμεν». Πρέπει δηλ. νὰ παρατηρηθῆ ὅτι ὁ χρόνος σχετίζεται μὲ τὴν κίνησιν. Συνδυάζει τὸν χρόνον μὲ τὴν ἐννοίαν τῆς κινήσεως καὶ τῆς μεταβολῆς.

Ἡ γλῶσσα μας χρησιμοποιεῖ πολλὰς ἐκφράσεις πρὸς ὑποδήλωσιν τοῦ χρόνου, ὡς εἶναι οἱ ὄροι «ῶρα», «καιρὸς», «εὐκαιρία», «στιγμὴ» κ.λ.π., ὑποσημαίνοντες κινήσιν, δρᾶσιν καὶ ἐνέργειαν.

Ὁ ἄνθρωπος ζῆ ἐν χρόνῳ καὶ τὸν χρόνον ἀντιλαμβάνεται ὡς κίνησιν, ροὴν καὶ διαδοχὴν γεγονότων ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν. Ἡ ζωὴ του διακυμαίνεται εἰς δύο ὑποστάσεις, τὴν ἐσωτερικὴν καὶ τὴν ἐξωτερικὴν. Εἰς μίαν δὲ χρονικὴν σειρὰν καὶ ἀκολουθίαν ὁ καθεὶς ἀνθρώπος ἐπιζητεῖ νὰ συλλάβῃ εἴτε θεωρητικῶς εἴτε πρακτικῶς τὴν περιβάλλουσαν αὐτὸν πραγματικότητα καὶ τὰς διαστάσεις τοῦ ἐσωτερικοῦ του κόσμου.

Ἡ τέλεισις παντὸς φαινομένου δι' οἰονδήποτε ἄνθρωπον συνδέεται μὲ τὸν παράγοντα χρόνον. Ὅθεν ὁ χρόνος ἔχει ἀτομικὴν καὶ γενικὴν σημασίαν. Ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι πλήρως χρονικῶν στιγμῶν χωρὶς κενὸν καὶ χωρὶς χάσμα. Ὁ χρόνος κατ' ἀκολουθίαν εἶναι συμφυρὲς στοιχεῖον κατ' αἴσθημα. Προσδιορίζεται δ' ὡς τρόπος λειτουργίας τοῦ ἀνθρωπίνου ὄργανισμοῦ κατὰ τὴν σύγχρονον φιλοσοφικὴν ἀντίληψιν.

Κλασσικῶς ὁ χρόνος διαιρεῖται εἰς δύο εἶδη, τὸν φυσικόν (κοσμολογικόν) χρόνον καὶ τὸν ψυχολογικόν.

Ὁ πρῶτος χρόνος (ἀνωτέρω ἔγινε σχε-

τική μνεία), ἀποτελεῖ δρόμον διὰ νὰ μελετήσωμεν τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας. Εἶναι ὁ ἀπόλυτος καὶ ἀντικειμενικὸς χρόνος.

Ἡ Φυσικὴ, ἡ Ἀστρονομία καὶ τὰ Μαθηματικὰ ἐφαρμύζουσι τοῦτον διὰ τὴν μέτρησιν ἡμερῶν, νυκτῶν, ἐποχῶν, ἀριθμῶν, κινήσεων ἀστέρων, ἡλίου, σελήνης κ.λ.π.

Ὁ ψυχολογικὸς χρόνος εἶναι ὁ ὑποκειμενικὸς χρόνος μὲ ροὴν ὄχι κανονικὴν, ἀλλὰ συνεχῆ. Αἱ στιγμαὶ τοῦ ψυχολογικοῦ χρόνου φαίνονται ἀνισομερεῖς. Συνάρτησις πρὸς τὴν βραχύτητα ἢ τὴν μακρότητα τοῦ ψυχολογικοῦ χρόνου εἶναι τὸ συναίσθημα. Ἡ ἀνία καὶ ἡ θλίψις καὶ ἡ μελαγχολία δίδουσι τὴν αἴσθησιν τῆς βραδύτητος περὶ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου. Ἡ εὐαρέστησις καὶ ἡ χαρὰ παρέχουσι τὴν ἐντύπωσιν ταχείας παρελεύσεως τοῦ χρόνου.

Εὐρεῖται μελέται ἔχουσι γίνεσθαι ἀναφερόμεναι εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ φυσικοῦ καὶ ψυχολογικοῦ χρόνου. Ὁ φυσικὸς χρόνος ἐμφανίζει τὴν ἰσοχρονίαν καὶ τὴν ταυτοχρονίαν. Ὡς πρὸς αὐτὴν τὴν ἀρχὴν δὲ κατὰ καιροὺς προεβλήθησαν ἀντιρροήσεις.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ συνειδήσις περὶ τῆς ζωῆς βιοῦται ὡς χρόνος, διότι καὶ ἡ λειτουργία τοῦ σωματικοῦ μας ὀργανισμοῦ ὅσον καὶ ἡ διαδοχὴ τῶν περιεχομένων τῆς συνειδήσεως δημιουργοῦν τὴν αἴσθησιν τοῦ χρόνου.

Βεβαίως ὁ λεγόμενος φυσικὸς καὶ φυσιολογικὸς χρόνος εἶναι μιὰ σταθερὰ διάστασις. Ὁ ρυθμὸς δὲ τοῦ φυσιολογικοῦ χρόνου δύναται νὰ παραλλάσῃ ἀπὸ ἀτόμου εἰς ἄτομον ἀναλόγως φυλῆς καὶ ἡλικίας. «Ὁ ρυθμὸς τοῦ φυσιολογικοῦ χρόνου εἶναι βραδύτερος εἰς τὰς μακροβίους φυλάς καὶ ταχύτερος εἰς τὰς βραχυβίους. Ἡ ἀξία τοῦ φυσικοῦ χρόνου δὲν εἶναι ἡ αὐτὴ δι' ἕνα Νορθηγόν, ὅστις εἶναι συνήθως μακροβίος καὶ δι' ἕνα Ἑσκιμῶν ὅστις εἶναι βραχυβίος. Ἀκόμη καὶ εἰς τὰ ἄτομα τῆς αὐτῆς φυλῆς ἡ χρονολογικὴ σειρὰ δὲν ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν πραγματικὴν ἡλικίαν, διότι ὁ ρυθμὸς τῆς ἀλλαγῆς εἶναι διάφορος κατ' ἄτομον. Κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν ἐπίσης ὁ φυσιολογικὸς χρόνος εἶναι μεγαλύτερος, βραχύτερος δὲ κατὰ τὴν γεροντικὴν ἡλικίαν... Ὅλοι αἰσθανόμεθα, ὅτι αἱ ἡμέραι τῆς ὠρίμου ἡ-

λικίας διέρχονται ταχέως, ἐνῶ αἱ τῆς παιδικῆς ἡλικίας ἦσαν λίαν μακροαί, περιλαμβανόμεναι περισσότερα γεγονότα», σημειώνει ὁ Κ. Σπετσίερης (βλ. βιβλίον «Ἡ ψυχικὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου», σελ. 138).

2. Ὁ χρόνος ὡς πνευματικὸς χῶρος.

Ὁ ψυχικὸς χρόνος ἢ ὁ ὑποκειμενικὸς χρόνος προσλαμβάνει θεμελιώδη σημασίαν διὰ τὸν ἄνθρωπον. Διότι ὁ χρόνος οὗτος, δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, εἶναι ἕνας πνευματικὸς χῶρος μέσα εἰς τὸν ὁποῖον καταθέτομεν τὸ εἶναι μας, τὴν πνευματικότητά μας, τὴν θετικὴν ἢ ἀρνητικὴν συμβολὴν μας.

Ὅ,τι ζῶμεν ὑπευθύνως καὶ πράττομεν, εὐλόγως τοῦτο συνιστᾷ τὸ ἀντικείμενον, συνθέτει τὸ περιεχόμενον τοῦ ὑποκειμενικοῦ χρόνου. Κατὰ συνέπειαν ὁ ψυχικὸς χρόνος ἀποτελεῖ τὸ πλαίσιον, ὅπου ἐναποτίθεται ἡ βίωσις τοῦ ἐγώ. Ὁ ψυχικὸς χρόνος προϋποθέτει βεβαίως τὸν φυσικὸν χρόνον καὶ ἐνδεχομένως ἐπηρεάζεται ὑπ' αὐτοῦ, συνάμα ἀποτελεῖ τὴν ἔκφρασιν τῶν ψυχικῶν μεταβολῶν, τὰς ὁποίας ἡ συνείδησίς μας, τὸ ἐγώ μας βιώνει. Ἡ μνήμη διὰ τὸν παράγοντα χρόνον ἔχει σημασίαν, ἀλλὰ πέραν ἀπὸ τὴν μνήμην ὁ χρόνος ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν τῶν βιωμάτων, τὰ ὁποῖα καταγράφει ἡ συνειδήσις μας.

Ὁ χρόνος ποὺ εἶναι πλήρης ἐντυπώσεων φαίνεται ὅτι παρέρχεται ταχέως. Ὡς πρὸς τὴν ἀναπόλησίν του ὅμως φαίνεται μακρός.

Ἐνῶ ὁ κενὸς χρόνος ὁ ἄνευ ἐντυπώσεων φαίνεται ὡς νὰ παρέρχεται βραδέως καὶ κατὰ τὴν ἀνάμνησίν του φαίνεται ὡς βραχὺς συνεπεία τῆς κενότητός του.

Τὰ ἐνδιαφέροντα ἔντονα ἢ μὴ, τὰ συναισθήματα καὶ τὰ προσωπικὰ βιώματα δημιουργοῦν τὴν σχετικότητα τῆς συνειδήσεως τοῦ χρόνου. Ἡ ψυχοσωματικὴ κατάστασις καὶ αἱ ἐκάστοτε ψυχικαὶ διαθέσεις προκαλοῦν ἐπίσης διάφορον αἴσθησιν τοῦ χρόνου ἰσῆς διαρκείας.

Ὡς ἐκ τούτου δὲν ἀξιολογεῖ τὸν χρόνον τοῦ ὁ ἄνθρωπος μὲ τὰ αὐτὰ μέτρα. Ὁ ἡλικιωμένος νομίζει ὅτι ἡ ζωὴ του ἦτο «σὰν χθές». Βραδεῖαν τὴν ἄνοδον τοῦ

χρόνου νοιώθει ὁ νέος. Ὁ νέος ἄνθρωπος νομίζει ὅτι ἀνέρχεται τὴν κλίμακα τοῦ χρόνου μὲ ἀργὸν ρυθμὸν, φρονεῖ ὅτι ἔχει ὄλον τὸν καιρὸν νὰ δοκιμάσῃ τὴν ζωὴν καὶ τὰ ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς μετ' ὅλην τὴν ἄνεσιν, εἰς τοῦτο ἔγκειται ἡ αἰσιοδοξία τοῦ νέου καὶ εἶναι καλὸν καὶ χρήσιμον τὸ ρίζωμα τοῦτο τῆς αἰσιοδόξου διαθέσεώς του. Ὁ γέρον διανύων τὸν δρόμον τῶν τελευταίων χρόνων του ἐννοεῖ φυσικὰ ὅτι τὰ βιώματα τῆς ζωῆς του καταγράφονται μὲ ταχύτητα.

Ὁ χρόνος ὁ ψυχολογικὸς εἶναι ἡ καθ' ἡμέραν προᾶξις, ἡ συνειδησις τοῦ ἐγώ, ἡ βίωσις τῶν προσωπικῶν ἐμπειριῶν.

Τὸ ἐγὼ αἰσθάνεται τὴν ροὴν τοῦ χρόνου καὶ τὰς ψυχικὰς μεταβολὰς. Ἡ προσωπικότης εἶναι ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ χρόνου.

Φαίνεται, ὡς διδάσκει ἡ ψυχολογία, ὅτι ὁ χρόνος εἶναι δημιουργημὰ πολλῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν. Καὶ εἶναι τοῦτο ἀληθές.

Ἡ ἀκοὴ συμβάλλει εἰς τὴν γένεσιν τοῦ χρόνου. Τὰ ἀκουστικὰ ἐρεθίσματα (ρυθμικὴ ἢ μὴ ἐπανάληψις ἀκουστικῶν ἐρεθισμάτων), δημιουργοῦν αἴσθησιν τῆς χρονικότητος. Τὸ μῆκος ἀκόμη τοῦ χρόνου βιοῦται ὡς μέγα ὅταν συνοδεύεται ἀπὸ τὴν πλησμονὴν ὀπτικῶν ἀντιλήψεων. Ἡ προσοχὴ συμβάλλει εἰς τὴν αἴσθησιν τοῦ χρόνου καὶ τὸ ἐνδιαφέρον ὡς διαρκῆς προσοχὴ αἰσθητοποιεῖ τὰς χρονικὰς στιγμὰς. «Κατὰ ταῦτα βλέπομεν, ὅτι ὁ χρόνος εἶναι δημιουργημὰ πολλῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν (συνειδήσεως, μνήμης, κατ' αἴσθησιν ἐντυπώσεων καὶ ἀντιλήψεων κ.ο.κ.). Ἐπειδὴ ἅπασαι αἱ ψυχικαὶ λειτουργίαι ἐξαρτῶνται καὶ ἐκτελοῦνται ὑπὸ τοῦ ἐγώ, ὁ χρόνος ἐξαρτᾶται καὶ ἐκ τοῦ ἐγώ ὡς κεντρικῆς ψυχικῆς λειτουργίας. Τὸ ἐγὼ αἰσθάνεται τὸν χρόνον. Τοῦτο κρίνει, μετρᾷ, κατατάσσει αὐτὸν εἰς παρελθόν, παρὸν καὶ μέλλον». (Βλ. Κ. Κωνσταντινίδη «Περὶ χρόνου ἀπὸ ψυχολογικῆς, παθολογικῆς καὶ φιλοσοφικῆς ἀπόψεως» περ. «Ψυχικὴ Ἑγιεινή», Ὀκτώβρ. 1960, σελ. 22).

Ἡ γένεσις τοῦ χρόνου συμφώνως πρὸς τ' ἀνωτέρω ἔχει συνάρτησιν πρὸς τὴν δια-

δοχὴν, τὴν ἀλληλουχίαν καὶ τὴν διάρκειαν τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν. Ἐν χρόνῳ ἐκδηλώνεται καὶ ἐκφράζεται ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἐκδιπλώνονται τὰ ψυχικὰ φαινόμενα καὶ αἱ πνευματικαὶ πρωτοβουλία του.

Ἐπάρχει ἀκόμη καὶ ἡ παθολογικὴ πλευρὰ τοῦ χρόνου, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ διαταραχὴ τῆς μνήμης, ἡ ἀγωνία, ἡ ψυχικὴ κατὰθλιψις φέρουν ἀπώλειαν ἐνίοτε τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς ἀκολουθίας τοῦ χρόνου. Τὸ φαινόμενον τοῦτο εἶναι λίαν εὐρὺ καὶ δὲν δύναται νὰ ἐξετασθῇ εἰς τὰ ὄρια τοῦ παρόντος μελετήματος.

3. Ἀντιλήψεις διανοουμένων περὶ χρόνου.

Ὡς πρὸς τὴν γένεσιν τοῦ χρόνου, τὴν ὑπόστασιν καὶ τὴν ἀρχὴν κατὰ καιροὺς διάφοροι φιλόσοφοι διετύπωσαν ποικίλας ἀπόψεις. Ἡ ἐπιστήμη ἢ θετικὴ, ἡ Φιλοσοφία καὶ ἡ Ψυχολογία ἔχουν ὡς ἀντικείμενον ἐξετάσεως τὸν χρόνον. Ἀνέκαθεν οἱ διανοούμενοι ἐβασανίζοντο νὰ εὑρουν κάποιον ὄρισμὸν διὰ τὸν χρόνον. Πολλοὶ ἐφιλοσόφησαν καὶ ἐστοχάσθησαν γύρω ἀπὸ τὸν χρόνον καὶ τὸ πρόβλημά του κατὰ τρόπον προσφιλῆ πρὸς τὴν ἰδιοσυγκρασίαν καὶ τὴν κοσμοθεορίαν των.

Ὁ Πυθαγόρας θεωρεῖ τὸν χρόνον ὡς «τὴν σφαιραν τοῦ περιέχοντος», ὁ Ξενοκράτης ἐκλαμβάνει τοῦτον «ὡς μέτρον τῶν γεννητῶν». Ὁ Πλούταρχος θὰ ἀποφανθῇ «στιγμὴ χρόνου πᾶς ἐστὶν ὁ βίος» καὶ ὁ Ἰδιος προσθέτει «τὸ γὰρ χίλια καὶ τὰ μύρια, κατὰ Συμεωνίδην, ἔτη στιγμὴ τις ἐστὶν ἀόριστος, μᾶλλον δὲ ὄριον βραχυτάτον στιγμῆς».

Ὁ Ἀριστοτέλης, τοῦ ὁποίου μνεῖα ἐγένετο καὶ ἀνωτέρω, καταγινόμενος μὲ τὸ νόημα τοῦ χρόνου λέγει: «Ὁ χρόνος κινήσεως καὶ ἡρεμίας μέτρον» καὶ ἀλλαχοῦ «ὁ χρόνος οὐ δοκεῖ συγκεῖσθαι ἐκ τῶν νῦν».

Ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἐπισημαίνουν τὴν διάκρισιν χρόνου καὶ αἰωνίου χρόνου. Ὁ πρῶτος ἐξ αὐτῶν θεωρεῖ τοῦτον ὡς εἰκόνα καὶ ἀπομίμησιν τῆς αἰωνιότητος: «Χρόνος δ' οὖν μετ' οὐρανοῦ γέγονε».

νεν, ἐν ἅμα γεννηθέντες ἅμα καὶ λυθῶσιν ἂν ποτέ λύσις αὐτῶν γίγνηται καὶ κατὰ τὸ παραδείγμα τῆς διαιωνίου φύσεως, ἴν' ὡς ὁμοιωτάτος αὐτῷ κατὰ δύναμιν ἦ» (Τίμαιος).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λόγων τοῦ Πλάτωνος συνάγομεν ὅτι ὁ χρόνος σχετίζεται μὲ τὴν αἰωνιότητα, μὲ τὴν αἰδιότητα. Δὲν ταυτίζονται αἱ δύο ἔννοιαι φυσικὰ διότι ἂν ὁ χρόνος ἦτο αἰώνιος, τότε δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ συνυφανθῆ μὲ τὴν ροὴν καὶ τὴν μεταβολήν, ἀλλὰ μὲ τὸ ἀναλλοίωτον στοιχεῖον. Εἰς τὸν χρόνον θὰ προσθέσωμεν ὁπωσδήποτε τὴν ἀλλαγὴν, ἀρχὴν καὶ τέλος, θάνατον καὶ γένεσιν, τὸ χθές καὶ αὔριον. Ἡ παρατήρησις τοῦ Πλάτωνος συνίσταται εἰς τὴν κατάδειξιν τῆς σχέσεως τοῦ χρόνου, ὁ ὁποῖος εἶναι «γίγνεσθαι» καὶ τοῦ «εἶναι» πὺν ἀντιπροσωπεύει τὸ αἰώνιον. Τοιοῦτοτρόπως ὁ χρόνος, ὁ συνυφασμένος μὲ τὴν μεταβολὴν προσπαθεῖ νὰ προσεγγίση τὴν αἰωνιότητα.

Διαφαίνεται δὲ μία ἀσάφεια εἰς τοὺς λόγους τοῦ σαφεστάτου κατὰ τὰ ἄλλα Πλάτωνος, ὅταν ὁμιλῇ οὗτος περὶ σχέσεως χρόνου καὶ αἰωνιότητος. Ἀπὸ τὴν ἀσάφειαν αὐτὴν προκύπτουν αἱ πλέον φωτειναὶ συλλήψεις τοῦ μεγάλου φιλοσόφου. Ὁ αἰώνιος χρόνος κατὰ τοῦτον εἶναι τὸ πάντοτε ὑπάρχον, τὸ αἰδιον παρὸν μὴ ἐνέχον ἀρχὴν, μέσον καὶ τέλος. Ἐνῶ εἰς τὸν παρερχόμενον χρόνον ὑπάρχουν τὸ «γίγνεσθαι» καὶ ἡ μεταβολὴ μὲ τὴν ἀρχὴν, τὸ τέλος καὶ τὰς ἀλλαγὰς του.

Ὁ Πλάτων λέγει εἰς τὸν διάλογόν του «Τίμαιον» ὅτι ὁ Δημιουργὸς ἐσκέφθη νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν αἰωνιότητα ὡς «πρότυπον», δι' ἕνα κόσμον κινήτον, ὁμοίωμα τῆς αἰωνιότητος, τοῦ ὄντος, αὐτὸς ὁ κόσμος, θὰ εἶναι ὁ χρόνος, ὁ ὁποῖος εἶναι τὸ ὁμοίωμα, τὸ ἀντίγραφον, ἐνῶ «ἡ διαιωνία φύσις» εἶναι τὸ «πρότυπον» καὶ τὸ «παραδείγμα» τῆς ἐγχρόνου πραγματικότητος.

Ἀπηχῆσεις τῶν πλατωνικῶν ἀπόψεων περὶ χρόνου ἀνευρίσκομεν εἰς τὸν περίφημον νεοπλατωνικὸν φιλόσοφον Πλωτῖνον, καλύπτοντα τὸ πρῶτον καὶ πλέον ἥμισυ τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος. Συλλαμβάνει τὸν χρόνον ὡς συνυφασμένον μὲ τὴν ψυχὴν,

ὡς ἐγγενὲς τοῦ ἐνδοτέρου κόσμου στοιχείου.

Ἐθεώρησε δὲ τὸν χρόνον ὡς ὑποκειμενικὸν δημιούργημα. Εἰς τὰς «Ἐννεάδας» Ζ. βιβλίον, ὁ Πλωτῖνος σημειώνει: «Δεῖ δὲ οὐκ ἔξωθεν λαμβάνειν τὸν χρόνον, ὡσπερ οὐδὲ τὸν αἰῶνα ἐκεῖ ἔξω τοῦ ὄντος». Πιστεύει ὅτι ἡ ψυχὴ ἐγέννησε τὸν χρόνον μαζὶ μὲ τὸ πᾶν «καὶ ἡ μὲν (ἡ ἐνέργεια) χρόνος, τὸ δὲ (τὸ πᾶν) ἐν χρόνῳ». Προσθεύει δ' ὅτι ὁ χρόνος, εὐρίσκεται εἰς τὴν παγκόσμιον ψυχὴν καὶ κατ' ἀκολουθίαν εἰς τὴν κάθε ψυχὴν χωρὶς νὰ διασκορπίζεται, ὅπως δὲν διασκορπίζεται ἡ αἰωνιότης εἰς τὰ ὁμοειδῆ, τὰ ὁποῖα συνιστοῦν αὐτὴν.

Ἡ σκέψις αὐτὴ τοῦ Πλωτῖνου διατυπώνεται ὡς ἐξῆς: «Ἡ ἐν ψυχῇ τῇ τοιαύτῃ πάση καὶ ὁμοειδῶς ἐν πᾶσι καὶ αἱ πᾶσαι μία. Διὸ οὐ διασπασθήσεται ὁ χρόνος, ἐπεὶ οὐδ' ὁ αἰὼν ὁ κατ' ἄλλο ἐν τοῖς ὁμοειδέσι πᾶσιν». Βεβαίως ὁ Πλωτῖνος φαίνεται παράδοξος ὡς πρὸς τὴν θέσιν, πὺν ὑποστηρίζει, ἀλλὰ καθιστᾷ φανερὸν ὅτι ὁ χρόνος καὶ ἡ αἰωνιότης συναντῶνται καὶ προσεγγίζουν τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν καὶ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα. Διὰ τοῦτο καὶ ἀπεφαίνεται ὅτι «ὁ χρόνος εἶναι ἡ ζωὴ τῆς ψυχῆς» (Ἐννεάδες IV4, I).

Οἱ στωϊκοὶ δὲ φιλόσοφοι εἶχον κηρυχθῆ ὑπὲρ τῆς ἀντικειμενικότητος τοῦ χρόνου. Ἀνωτέρω ἐτονίσθη ὅτι εἶναι κλασσικὴ ἡ διάκρισις τοῦ χρόνου εἰς παρελθόν, παρὸν καὶ μέλλον. Καὶ ἐπ' αὐτοῦ αἱ ἀντιλήψεις ποικίλλουν. Ὁ καθηγητὴς Π. Κανελλόπουλος γράφει τὰ ἀκόλουθα ἀναφορικῶς μὲ τὰς ἔννοιαις ταύταις. «Δὲν ὑπάρχει τίποτε τὸ πῶ ἀσύλληπτο ἀπὸ τὸ παρὸν. Ποιὰ στιγμή τοῦ χρόνου ἔστω καὶ καθαρὰ ὑποκειμενικὰ καὶ ψυχολογικά, εἶναι τὸ παρὸν; Γιὰ τὴν ἴδια τὴ συνειδησί μας, τὸ παρὸν εἶναι μονάχα ἡ θύρα πὺν ἀνοικτοκλείνει ἀδιάκοπα καὶ πὺν κάνει τὸ μέλλον νὰ γίνεται παρελθόν. Τὸ μέλλον δὲ σταματᾷ οὔτε γιὰ μιὰ στιγμή στὸ παρὸν, ὅταν μετατρέπεται σὲ παρελθόν, συνήθως ὁμως, δὲν ὑπάρχει οὔτε κᾶν ὡς μέλλον, καὶ μήπως πρέπει νὰ ποῦμε ὅτι καὶ τὰ δύο, μέλλον καὶ παρελθόν, εἶναι ἀνύπαρκα; Ἄν καταλήξουμε στὸ συμπέρασμα

αυτό, τότε πρέπει να αναθεωρήσουμε, διτι είπαμε άμέσως παραπάνω. Κάτι επί τέλους, πρέπει να υπάρχει, αν όχι αντικειμενικά, τουλάχιστον ως υποκειμενικό δεδομένο μέσ' στην ανθρώπινη συνείδησι. Κάποιο καθεστώς του χρόνου πρέπει, έστω και ως υποκειμενικό καθεστώς της ψυχής μας, να υπάρχει» (Π. Κανελλοπούλου, «Μεταφυσικής προλεγόμενα», σελίς 158, 'Αθήνα 1955).

4. Αύγουστίνος, Bergson και άλλοι περι χρόνου.

Τās έννοιās του παρελθόντος, παρόντος και μέλλοντος έχει φωτίσει με τās διαυγεστέρας ιδέας και φωτεινότερας σκέψεις ο έπιφανής πατήρ της Δυτ. Έκκλησίας και φιλόσοφος Αύγουστίνος, ακμάσας περι τὸ δεύτερον ήμισυ του 4ου αιώνας και τās αρχάς του 5ου αιώνας μ.Χ. έπίσκοπος 'Ιπώνος Νουμιδίας. Αί ιδέαι του αυταί εύρίσκονται εις τὸ ένδέκατον κεφάλαιον του έργου του «Έξομολογήσεις».

Τὸ όλον πρόβλημα του χρόνου ο Αύγουστίνος εμφανίζει εις σχέσιν αναφορᾶς πρὸς τὸν άνθρωπον. Καί την πλευράν αυτήν σημαντικώτατα φωτίζει ή σκέψις του. «Τί είναι λοιπόν ο χρόνος έρωτᾶ, εἰάν δ' έρωτήση κανείς θα του είπω, απαντᾶ, ότι τὸν γνωρίζω, ἀλλ' αν θελήσω να τὸν έρμηνεύσω εις τὸν έρωτῶντά με τὸν άγνωσ. Έν τούτοις ίσχυρίζομαι ότι, εἰάν δέν παρήρχετο τίποτε, δέν θα υπήρχε χρόνος παρελθόν και ότι εἰάν δέν επήρχετο τίποτε δέν θα υπήρχε μέλλον χρόνος και τέλος, ότι εἰάν δέν υπήρχε τίποτε δέν θα ύφίστατο χρόνος παρών. Πῶς λοιπόν υπάρχουν οί δύο εκείνοι χρόνοι τὸ παρελθόν δηλ. και τὸ μέλλον, αφού ήδη τὸ παρελθόν δέν ύφίσταται, τὸ δέ μέλλον δέν υπάρχει ακόμη; Έάν όμως τὸ παρὸν ήτο πάντοτε παρὸν και δέν μεθίστατο εις τὸ παρελθόν δέν θα υπήρχε χρόνος ἀλλ' αιώνιότης. Έάν, λέγει, λοιπόν τὸ παρὸν δέν είναι χρόνος, παρὰ μόνον διὰ τὸ ότι μεταβαίνει εις τὸ παρελθόν, πῶς δυνάμεθα να εἴπωμεν ότι υπάρχει ο χρόνος εκείνος διὰ τὸν ὁποῖον λέγομεν ότι ύφίσταται μόνον διὰ τὸ ότι θα παύση να υπάρχει δεδομένου ότι

δέν ήμποροῦμεν να καλέσωμεν χρόνον πραγματικὸν παρὰ μόνον διὰ τὸ ότι τείνει διαρκῶς να μη ύπάρχη (Αύγουστίνου «Έξομολογήσεις», Μετάφρ. Α. Λαλεζίου, σελ. 102).

Όμιλεῖ ο Αύγουστίνος διὰ τὸ ότι τὸ παρὸν δέν ήμπορεῖ να συλληφθῆ ὡς παρὸν. Μόνον αν κάμωμεν μίαν ἀφαίρεσιν, ἀναιροῦσαν τὸν χρόνον, δυνάμεθα να συλλάβωμεν τὸ παρὸν, τὸ ὁποῖον είναι παροδική στιγμή. Εἰς τήν συνέχειαν τῶν υπερόχων στοχασμῶν του ο μέγας αὐτὸς άνθρωπος, αφού διὰ σειρᾶς συλλογισμῶν ἀποδεικνύει διατί δέν ἀναγνωρίζει πραγματικὴν ύπόστασιν εις τās τρεῖς διαστάσεις του χρόνου, θα συναγάγη ότι ή παρουσία του ανθρώπου προσδίδει ὄντοτητα και εις τās τρεῖς μορφάς του χρόνου. «Διότι, λέγει έπιγραμματικῶς ο Αύγουστίνος, ότι τὰ τρία αυτὰ, παρὸν, παρελθόν, μέλλον εύρίσκονται εις τὸ πνεῦμα και δέν βλέπω που άλλου θα ήτο δυνατόν να υπάρχουν. Τὸ παρὸν του παρελθόντος εύρίσκεται εις τήν μνήμην, τὸ παρὸν τῶν παρόντων είναι ή ένόρασις, τὸ δέ παρὸν τῶν μελλόντων ή πρόβλεψις», τοιουτοτρόπως με τās αυτās ενεργείας, τήν προσοχήν, τήν μνήμην και τήν προσδοκίαν, δύναται ο νοῦς να έχη έν εαυτῷ συγχρόνως και τās τρεῖς διαστάσεις, να παραβάλλη μεταξύ των και να μετρᾶ αυτās. Τὸ πνεῦμα προσδοκᾶ, προσέχει, ένθυμεῖται. Τὸ αντικείμενον τῆς προσδοκίας γίνεται αντικείμενον τῆς μνήμης διὰ τῆς άμέσου προσοχῆς. Η πνευματικὴ σύλληψις, φρονεῖ ο Αύγουστίνος, ένός γεγονότος, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ αντικείμενον προσδοκίας, γίνεται παρὸν και ἀποτίθεται ὡς ἀνάμνησις, ὡς μνήμη εις τὸ παρελθόν, ὁπότε εις τοῦτο έγκείται τὸ μυστικὸν του ανθρώπινου πνεύματος, ή παρουσία του ὁποῖου δίδει ύπόστασιν εις τὸν χρόνον. Τὸ ανθρώπινον πνεῦμα θεωρεῖ τὸν χρόνον. Πέραν του χρόνου τίθεται τὸ υποκειμενικὸν ανθρώπινον στοιχείον. Πέραν δέ ἀπὸ τὸν άνθρωπον, με τās προσδοκίας και τās ἀναμνήσεις του ύπάρχει διὰ τὸν Αύγουστίνον ή αιώνιότης, ο Θεός, ο Δημιουργός του χρόνου. Φρονεῖ, ότι εἴφ' ὅσον ο χρόνος έχει αὐτήν τήν έννοιαν πρόδηλον είναι ότι ή αρχή του συμπίπτει με τήν δημιουργίαν του κόσμου. Οὐδ' ύφί-

στατο ὅλος δι' ὅλου πρὸ τῆς Δημιουργίας. Ἐντεῦθεν φανερὸν εἶναι ὅτι ἄτοπος ἀποβαίνει ἢ ἐρώτησις τί ἔπραττεν ὁ Θεὸς πρὸ τῆς Δημιουργίας τοῦ Κόσμου, ἀφοῦ δὲν ὑπῆρχεν χρόνος, οὐδὲν ὑπῆρχε τότε. Ἡ μορφή τοῦ χρόνου ἔλαβεν ὑπόστασιν μὲ τὴν παράλληλον πλάσιν καὶ δημιουργίαν. «Ὁ Θεὸς δι' αἰδίου καὶ ἀναλλοιώτου βουλήσεως ἐποίησεν ὥστε τὰ ὄντα νὰ μὴ ὑπάρχωσι πρότερον, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπῆρχον καὶ νὰ ὑπάρχωσιν ὕστερον, ὅτε ἤρξαντο ὑπάρχοντα» ὅθεν καὶ φαίνεται ὅτι ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε τὸν κόσμον οὐχὶ ἐξ ἀνάγκης, ἀλλ' ἐξ ἐλευθέρως βουλήσεως» (Κ. Λογοθέτου «Φιλοσοφία τῶν Πατέρων», Τόμ. Α', σελ. 307, Ἀθήναι 1930).

Γίνεται σαφὲς ὅτι τὸ ὅλον κοσμολογικὸν πρόβλημα ἤγαγε τὸν Αὐγουστίνου εἰς τὴν διερεύνησιν τῆς ἐννοίας τῆς χρονικότητος. Ἡ ὅλη ἀνάλυσις τοῦ θέματος προοιδοῖ λεπτὴν διεισδυτικότητα καὶ θαυμαστὴν ἐμβάθυνσιν. Μὴ παραδεχόμενος ὡς χρόνον τὴν κίνησιν τοῦ ἡλίου, τῆς σελήνης καὶ τῶν ἀστέρων εὐρίσκει τὸν χρόνον ὡς διάστασιν τῆς ψυχῆς. Τοιουτοτρόπως δὲν μετῶ τοῦτον ἔξω τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ μέσα εἰς τὴν ψυχὴν: «Τὸν χρόνον μετῶ ἐν Σοί, ὦ ψυχὴ μου. Μὴ θελήσης νὰ ψιθυρίσης εἰς τὰ ὄτα μου τί εἶναι αὐτό. Ἐντὸς σοῦ, εἶπα, μετῶ τὴν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν τὰ πράγματα παρερχόμενα καταλείπουσιν εἰς Σέ, ὅπου καὶ ἀπομένει ὅταν ταῦτα παρέλθουν. Μετῶ τὴν ἐντύπωσιν αὐτὴν, ποῦ μένει παρούσα καὶ ὅχι τὰ πράγματα, τὰ ὅποια τὴν παρήγαγον καὶ ἐξηφανίσθησαν. Αὐτὴν τὴν ἐντύπωσιν μετῶ, ὅταν μετῶ τὸν χρόνον, ἄρα ἢ αὐτὴ εἶναι ὁ χρόνος ὃν μετῶ, ἢ οὐδένα χρόνον μετῶ», γράφει εἰς τὸ κεφάλαιον 36.

Ἡ ὅλη διερεύνησις τοῦ χρόνου ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ ἀναλύσῃ τὸ ψυχολογικὸν βίωμα τῆς χρονικότητος. Ὅταν δηλ. ὁ ἄνθρωπος ἐννοήσῃ τί ἐστὶ χρονικότης, τότε θὰ συλλάβῃ τὸ αἰώνιον πέραν τοῦ χρόνου. Ὅταν ὁ Χριστιανὸς καλύτερον οἰκοδομήσῃ τὴν μνήμην του μὲ τὸν χρόνον, τότε θὰ προχωρήσῃ πέραν ἀπὸ τὴν ἔγχρονον τάξιν πρὸς τὴν θείαν ὑπαρξιν, ἢ ὁποία εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς αἰωνιότητος καὶ τῆς ἀθανασίας. Τὴν διάκρισιν

ἄλλωστε μεταξὺ ἐγγχρόνου πραγματικότητος καὶ αἰωνιότητος εἶχεν ἤδη ὁ Πλάτων, ὡς ἐσημειώθη καὶ ἀνωτέρω, εἰς τὸν Τίμαιον παρατηρήσει. Μολονότι αἱ ἀντιλήψεις τοῦ Αὐγουστίνου ἀπηχοῦν σκέψεις Πλατωνικὰς καὶ Ἀριστοτελικὰς, ὁμοῦς ὁ ἴδιος ζῆ ἐντονώτερον τὸν πεπερασμένον χρόνον καὶ συγκινεῖται βαθύτατα ἀπὸ τὸ χρονικὸν βίωμα καὶ τὴν ἔγχρονον δημιουργίαν, ὡς προπαρασκευαστικὸν στάδιον διὰ τὴν ἀθανασίαν. Εἰς ὅλα τὰ ἔργα τοῦ Αὐγουστίνου κατ' ἐξοχὴν εἰς τὰς «Ἐξομολογήσεις του» διαφαίνεται ἡ ἐντονος πνευματικὴ ὀξυδέρχεια καὶ διανοητικὴ ἀγωνία του, νὰ ἀποσαφηνίσῃ τὰ μεγάλα θέματα περὶ τῆς Δημιουργίας, τοῦ χρόνου, τῆς Πίστεως, τοῦ Ἀθανάτου. Καίτοι ἠκολούθησεν δυσκόλους ἀτραπούς κατέληξεν εἰς σωστικὰ καὶ ἀξιοσπούδαστα συμπεράσματα, τὰ ὅποια γαληνεύουν καὶ ἐξηρεμοῦν τὴν ἀνήσυχον φύσιν του καὶ τὰ ὅποια ἀποτελοῦν περίλαμπρον παράδειγμα διὰ τὴν ἐποχὴν του καὶ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους.

Ἐκ τῶν νεωτέρων, ὁ Γάλλος φιλόσοφος τῆς ἐνοράσεως Bergson (1859-1941) ὁμιλεῖ περὶ διαρκείας τοῦ χρόνου ὡς γνωρίσματος τῆς ψυχῆς. Εἰς τὸ κέντρον τῆς φιλοσοφίας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 20οῦ αἰώνου ἔφερε τὸ πρόβλημα χρόνος. Ὅπου ὑπάρχει ζωὴ ὑπάρχει ὁ χρόνος σημεῖων εἰς τὸ ἔργον του «Ἡ δημιουργὸς ἐξέλιξις». «Χρόνος εἶναι, γράφει ὁ Bergson, ἡ ψυχολογικὴ παράστασις τῆς ἀενάου ἀλλαγῆς τῶν ἐν ἡμῖν καὶ ἐκτὸς ἡμῶν φαινομένων». «Χρόνος εἶναι ἡ συνολικὴ ἐν κινήσει ἐξέλιξις τοῦ ψυχικοῦ βίου». «Ἡ συνεχὴς μεταβολὴ τοῦ ψυχοσωματικοῦ ὀργανισμοῦ δημιουργεῖ τὴν ἀντίληψιν τοῦ χρόνου». Ὁ περίφημος βιολόγος καὶ σύγχρονος φιλόσοφος A. Cargel (1873-1944), ἀναπτύσσει εἰς τὸ ἔργον του L' Homme Cet Inconnu: «Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ὁ ἄγνωστος» τὰς ἀπόψεις τοῦ Bergson περὶ χρόνου, ἐξηγεῖ ὅτι ἕκαστον ἀντικείμενον ἔμφυχον ἢ ἀψυχον ἔχει ἰδικόν του χρόνον, ὁ ὁποῖος δὲν εἶναι παρὰ ὁ ρυθμὸς τῆς συνεχοῦς ἐξελίξεώς του... Ὁ ἐσωτερικὸς χρόνος, παρατηρεῖ ὁ Cargel, εἶναι ἡ ἔκφρασις τῆς συνεχοῦς μεταβολῆς τοῦ σώματος καὶ

τῶν λειτουργιῶν αὐτοῦ κατὰ τὴν πορείαν τῆς ζωῆς». Δέχεται δὲ ὡς ἀναγκαίαν τὴν διαίρεσιν τοῦ χρόνου εἰς φυσιολογικὸν καὶ ψυχολογικόν. Περὶ τοῦ πρώτου φρονεῖ ὅτι ἐμφανίζει σύνθεσιν πολὺπλοκον καὶ εἶναι σταθερὰ διάστασις. Διὰ τὸν δεύτερον, δηλ. τὸν ψυχολογικόν, δέχεται ὅτι εἶναι ἡ συνεχῆς πρόοδος τοῦ παρελθόντος. Χάρις εἰς τὴν μνήμην, τὸ παρελθὸν ἐπισσωρεύεται ἐπὶ τοῦ παρόντος... εἴμεθα, λέγει, μία ἱστορία. Καὶ ὁ πλοῦτος τῆς ἱστορίας αὐτῆς ἐκφράζει μᾶλλον τὸν πλοῦτον τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς παρὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν, τὰ ὁποῖα ἐξήσαμεν. Ὁ Carrel παρατηρεῖ, ὅτι ἐκφράζομεν κατ' ἀνάγκην τὸν χρόνον μας τὸν ἐσωτερικὸν εἰς ἡμέρας καὶ εἰς ἔτη, διότι αἱ μονάδες αὐταὶ εἶναι εὐχρηστοὶ καὶ ἐφαρμοσίμοι εἰς τὴν μέτρησιν ὄλων τῶν γενικῶν γεγονότων, πλὴν ὅμως εὐρίσκεται ἔξω τοῦ ἐσωτερικοῦ χρόνου ἐκάστου ἡ μέθοδος αὐτή. (Βλ. «Γενικὴ Ψυχολογία» Δημ. Μωραΐτου, Ἀθῆναι 1955, σελ. 152-153). Ὁ Spinoza (1632-1677), Ὁλλανδὸς φιλόσοφος τάσσειται ὑπὲρ τῆς ὑποκειμενικότητος τοῦ χρόνου. Ὁ Kant λαμβάνει τὸν χρόνον ὡς πλαῖσιον μέσα εἰς τὸ ὁποῖον τοποθετεῖται ἡ ἀντικειμενικότης τοῦ χρόνου. Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἔχει ἀναπτυχθῆ εὐρεία συζήτησις περὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς θεωρίας τῆς σχετικότητος εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ χρόνου.

5. Χριστιανισμὸς καὶ Ὑπαρξιακὴ Φιλοσοφία περὶ χρόνου.

Εἰς τὸν Χριστιανισμὸν ὁ χρόνος, ἡ πρόσκαιρος αὐτῆ ζωῆ, προσλαμβάνει ἰδιαιτέρον νόημα ὡς στάδιον προετοιμασίας διὰ τὴν αἰωνιότητα. Μέσα δὲ ἀπὸ τὰ νοήματα τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος πηγάζει ἡ ἀνωτέρα ἀντίληψις περὶ τοῦ χρόνου. Ἡ Ἁγία Γραφή συνιστᾷ: «ἐν φόβῳ τὸν τῆς παρουσίας ἡμῶν χρόνον ἀναστράφητε». Ὁ Παῦλος ὁμιλεῖ περὶ «ριπῆς τοῦ ὀφθαλμοῦ» καὶ ἀλλαγῆς τόνει εἰς τὸ καιρὸς συνεσταλμένος ἐστί» (Α' Κορ. ζ' 29). Ὁ χρόνος κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἄποψιν συνδυάζεται μετὰ τὴν εὐθύνην καὶ συνυφαίνεται μετὰ τὸ καθήκον τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὴν πρέπουσαν ἀξιοποίησίν του. Ἡ τριβὴ μετὰ τὰ χρονικὰ γεγονότα φθειρεῖ ἴσως τὸν ἄνθρωπον.

Ἐντὶ τὸν χρόνον δὲ δύναμις πρὸς τὴν χρονικὴν φθορὰν εἶναι ὁ σωστὸς προσανατολισμὸς μετὰ ἀγῶνα προσωπικὸν τοῦ ἀνθρώπου καὶ συλλογικόν, μετὰ τὴν Ἐκκλησίαν διὰ τοῦ προσωπικοῦ μόχθου διὰ τὸ νὰ κερδηθῆ τὸ ὑπὲρ χρόνον καὶ τὸ ὑπέροπτον δηλ. τὸ αἰώνιον. Καὶ διὰ τὸ νὰ κερδηθῆ τοῦτο ἀπαιτεῖται ἡ μέριμνα καὶ ἡ φροντίς διὰ τὸ μέλλον. Ἡ μέριμνα διὰ τὰ γήινα πρέπει νὰ χωρισθῆ ἀπὸ τὴν φροντίδα διὰ τὰ πνευματικὰ καὶ ὑπέροπτα. Ἡ πρώτη θέβαια δὲν ἀποκλείεται ὅλως δι' ὅλου διὰ τὴν ψυχικὴν ἀνοδὸν ἀποτελεῖ γέννημα τῆς ἀνάγκης νὰ συντηρηθῆ ὁ ἄνθρωπος βιολογικῶς καὶ νὰ ἱκανοποιηθῆ ἡ ὕλική χρεία αὐτοῦ. Ἡ φροντίς ὅμως διὰ τὴν ἠθικὴν χρείαν καὶ πνευματικὴν ὑψώσιν του ἱεραρχεῖται ὡς ὑπερέταρα παρὰ ποτέ, ὅμως δὲν αἶρει τὴν σωματικὴν φροντίδα καὶ δὲν καταργεῖ τὴν ὕλικὴν μέριμναν. «Παρουσιάζεται μπροστά σου ἡ εὐθύνη ἀναπόφυγη καὶ γιὰ τὶς τρεῖς διαστάσεις τοῦ χρόνου ποὺ δὲν πρέπει νὰ τὶς καταστρέφεις, οὔτε νὰ τὶς ἐξευτελίσεις» ἀλλὰ νὰ λές μετὰ τὴν «τιμὴ καὶ τὴν πεποίθησί» σου, «τὸ μεγάλο Ναι ἢ τὸ μεγάλο Ὁχι», ζώντας ὑπεύθυνα, καὶ ἐπομένως ἠθικά, τὴν ἐλεύθερον πράξι σου μετὰ τὸν τριπλὸ αὐτὸ χρόνον (δηλ. παρελθόν, παρόν, μέλλον)» «Χρόνος καὶ ἄνθρωπος», Ι. Ν. Θεοδωρακοπούλου, μελέτημα εἰς τὸ βιβλίον «Ἀπὸ τὴν Ἀγωνία στὴν Κατάνυξι», Β. Πάσχου, σελ. 75).

Ὁ χρόνος κατὰ τὸν Χριστιανισμὸν, ἀφοῦ εἶναι συνυφασμένος μετὰ τὴν ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἐκτέλεσιν ψυχικῆς τινὸς λειτουργίας καὶ ἐφ' ὅσον συνιστᾷ τὴν ὑπαρξίν καὶ ὑποβαστάζει τὴν ἴδυστασιν τοῦ Ἀνθρώπου, συνδέεται καὶ μετὰ τὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ χρέους του. Δύο ἠθικαὶ δυνάμεις, ἡ ἐλπίς καὶ ἡ πίστις ἐν χρόνῳ δὲν δεσμεύουν, ἀλλ' ἀπεναντίας παροτρύνουν τὸν ἄνθρωπον νὰ ἀξιοποιήσῃ ἀρμοδίως τὸν χρόνον του μετὰ ἔργα ἀγαθὰ καὶ τίμια, νὰ καταθέσῃ κεφάλαια πνευματικὰ εἰς τὴν τράπεζαν τῆς αἰωνιότητος, νὰ θεμελιώσῃ ὡς καθεστὸς τὴν πυκνότητα τῶν χρονικῶν στιγμῶν του. Κατὰ τοὺς νεωτέρους πάλιν χρόνους ἐδημιουργήθη ἡ ὑπαρξιακὴ λεγομένη φιλοσοφία (Heidegger), κατὰ τὴν ὁποῖαν ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὄν ἀναπόστα-

στον του χρόνου. Έκ του χρόνου διακαθορίζεται ή ιδιότης, ή ανθρωπίνη και διά τούτου άποκρυσταλλούται ως ιστορική οντότης.

Ο Χάιντεγγερ, Γερμανός φιλόσοφος, με τό έργον του «Είμαι και χρόνος», έδωσεν ώθησιν προς ανάπτυξιν τής ύπαρξιακής φιλοσοφίας. Διακρίνει τρία είδη χρόνου: α) Ο δημόδης χρόνος, ό χρόνος τής καθημερινής πράξεως, δηλ. ό κοινός χρόνος, ως συνέχεια απείρων στιγμών, β) ό κοσμολογικός χρόνος, τόν όποιον χρησιμοποιεί ή φυσικομαθηματική επιστήμη, ό προσιτός εις τήν μέτρησιν χρόνος και γ) ό ύπαρξιακός χρόνος, τόν όποιον ό Χάιντεγγερ έννοεί με βάσιν οντολογικήν.

Κατά τούτον διά τής πρωταρχικής χρονικότητος ή ανθρωπίνη ύπαρξις έννοεί τόν έαυτόν της ως αδιάσπαστον ένότητα με άρχήν τήν γέννησιν και τέμα τόν θάνατον. Ός ένότης ό άνθρωπος όφείλει νά αντιμετώπιξη τόν χρόνον και τήν ζωήν, επιζητεί νά καταδείξη ότι διά τής χρονικότητος ό άνθρωπος άποβαίνει ιστορικών όν. Η ιστορική δε παράδοσις άποτελεί οντολογικών χαρακτηριστικών τής ανθρωπίνης ύπαρξεως. «Η ύπαρξις, κατά τόν Χάιντεγγερ, δημιουργεί ιστορικών βίον, μόνον όταν έχη τήν ευψυχίαν νά κατευθύνεται προς τό μέλλον χωρίς νά λησμονή τήν γνησιώς ιδικήν της ιστορίαν. Μόνον ή ύπαρξις ήτις είναι προσανατολισμένη εις τās υπό τής ιστορικής παραδόσεως κληροδοτηθείσας εις αύτήν δυνατότητας, νά άποτελέση άποτελεσματικών παράγοντα τής εποχής της», σημειώνει ό Κ. Γεωργούλης (βλ. άρθρ. «Χάιντεγγερ», Έγκυκλ. Λεξικόν «Ήλιος», τόμ. 18ος, σελ. 508).

Η ύπαρξιακή φιλοσοφία έχει συλλάβει τό ιδιαίτερον κεφάλαιον χρόνον, τόν λεγόμενον ύπαρξιακόν ή ιστορικών χρόνον. Η έννοια του χρόνου τούτου στηρίζεται εις τās άπόψεις του Αδγουστίνου κυρίως. Συνεπλήρωθησαν κατόπιν αύται διά του στοχασμού νεωτέρων επιστημόνων και μελετητών. Η ουσία τούτου συνίσταται εις τό νά ζή έν ένότητι τά χρονικά διαστήματα ό καθείς με επίγνωσιν και έλλόγως. Το παρόν αναδιπλούται ως γόνιμος παράγων, ως άποδοτική και χρήσιμος κατά-

στασις με τόν όπλισμόν τής μνήμης του παρελθόντος και τήν ζωντανήν προθεώρησιν του μέλλοντος. «Όλη δηλ. ή ζωή του ανθρώπου δέν χάνεται, άλλ' άποτελούσα ένιαίον τι όλον συναιρείται έν ένι χρόνω, έν μιä στιγμή συμποσείται εις τήν αδιάιρετον ένότητα του έγώ, του μετά λόγου και ύπευθύνως ζώντος και πράττοντος. Η ύπεύθυνος ζωή του έγώ, του άτόμου αντιμετώπιζει τελεσφόρως τήν φθοράν του χρόνου. Εις τήν στιγμήν δηλ. του παρόντος βιώνει ό άνθρωπος τήν έκάστοτε παρούσαν στιγμήν και πραγματικότητα, μνημονεύει τό παρελθόν, συνάμα προορā και προθεωρεί τό μέλλον, διά τό όποιον θέτει σκοπούς και στρέφει ύπευθύνως τόν προσανατολισμόν του διά τήν επίτευξιν του στόχου του. Τά άνωτέρω άποτελούν μερικās άπό τās βαθυτέρας χριστιανικās έννοίας, τās όποιās συνέλαβεν ή Έπαρξιακή φιλοσοφία. Εις τόν άνθρωπον λοιπόν δημιουργείται ένότης και άποκρυσταλλούται ή παράδοσις ή όποία δέν φθείρεται άπό τόν «Πανδαμάτορα» χρόνον. Τήν πυκνότητα τής χρονικής παραδόσεως και τών χρονικών στιγμών του παρόντος έζησαν άτομα σπουδαία, χαράξαντα άνεξίτηλον τήν παρουσίαν των εις τήν ιστορίαν. Συλλογικώς δε έζησαν τήν πυκνότητα του ιστορικού βίου των διάφορα έθνη, όπως τό Έλληνικόν. Η ζωή δε, ή πνευματική αυτοτέλεια και αυτοδυναμία του Έλληνισμού διά τών αιώνων άνεχαίτισε νικηφόρως του φθαρτού και έχθρου τής μνήμης χρόνον τήν επιδρομήν. Ένώ άλλα έθνη μη παρουσιάσαντα έργα και φώς, μη ύπηρετήσαντα τήν ιδέαν τά έκάλυψε ή τέφρα τής λήθης και ή άχλυσ του χρόνου.

Ο χρόνος δέν είναι έχθρός του ανθρώπου όσον και αν παρέρχεται ταχέως. Άρκεί νά συνακολουθήται άπό ευθύνην και έργα αγαθά. Η έκμετάλλευσις δε του προσκαιρού χρόνου προσφέρει τήν γεϋσιν τής αιωνιότητος και του άπολύτου. Τπό πολλών ό χρόνος χαρακτηρίζεται ως δρāμα. Έχει εισόδους, έπεισόδια, κομμούς και καταστίζεται άπό όλα τά γνωρίσματα, τά όποία προσιδιάζουν εις τήν τραγωδίαν.

Παραλλήλως όμως έχει και έξόδους, αί όποίαι άποτελούν τήν κάθαρον τής

τραγωδίας, την όποιαν ένδεχομένως δημιουργεί ή έγχρονος πραγματικότητα.

Άλλωστε ό πρόσκαιρος αυτός γήϊνος χρόνος, τὰ 30, 50, 70 δηλ. έτη, βαρύνεται άσφυκτικώς από την λύπην, την όδύνην και τόν πόνον, έλάχιστα δι' από την άλυπίαν και την χαράν.

Ό Σοφοκλής εις την γνωστήν και περιώνυμον τραγωδίαν του «Άντιγόνη», τονίζει έπικαιρώς τó άξίωμα:

«Τó τ' έπειτα και τó μέλλον
και τó πριν έπαρκέσει
νόμος ό δι' ούδέν έρπει
θνατών βίωτος άμπελος έαυτός
άτας».

(Στίχ. 611-614).

(Δηλ. Και κατά τó παρελθόν και εις
τó μέλλον
θά ισχύη ό νόμος αιώνίως να
μη διέπεται
ή ζωή του ανθρώπου από με-
γάλη έδτυχία
χωρίς και κάποιαν συμ-
φοράν).

Η πλησμονή ίσως του πόνου και τής εργασίας, άφαιρούσα τó κενόν μέσα από τόν χρόνον και την ζωήν χορηγεί την θεάν τής ποθητής και άγαπημένης αιωνιότητος. Τó ανθρώπινον πνεύμα άναντιλέκτως έν χρόνω ζή και εργάζεται και ό στοχασμός του έγχρόνου κινείται, άλλ' έγγίζει την αιωνιότητα διά του έσωτερικού του. Η δοκιμασία του ανθρώπου μέσα εις την έγχρονον ύπαρξίν του θά φέρη την θετικήν άνοδόν του προς την έπαγγελιομένην χάριν του αιδίου και του άθανάτου.

Επιβάλλεται έπομένως να γίνη έναομόνισις του χρόνου προς τόν άνθρωπον και δη την νεότητα.

Ό άνθρωπος δέν πρέπει να είναι άπλοϋς θεατής τής ζωής και τής εξέλισομένης ιστορίας, έστω και αν παρουσιάζεται άβεβαία ή εξέλιξις των γεγονότων. Όσον δέ αισθάνεται κανείς βαθύτερον τó χρέος του τόσο έννοεί και την άξίαν του χρόνου.

Και ή άξία του χρόνου βιοϋται διά τής νεότητος του πνεύματος. Είναι δέ έπιθυμητή και δυνατή κατόπιν έσωτερικής πάλης ή άνθισις πνευματικής νεότητος, έφ' όσον πνοή άθανασίας παρά την μεταβολήν του κόσμου και τόν βιολογικόν μαρασμόν, κυριεύει τó είναι μας.

Φρόνημα, βούλησις, φαντασία, καρδιά και συναίσθημα, νοϋς και διάνοια είναι αί καταβολαι διά την νεότητα του πνεύματος, τó όποιον δέν νικά ό χρόνος. Η άγωνιστική ζωή αυτή, και ή πάλη διά την άνύψωσιν προσφέρει την κατάφασιν τής ζωής και τó φανέρωμα τής διαρκούς νεότητος.

Δ. Ν. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΙΣ:

Έπί του θέματος του χρόνου ύπάρχει πλουσία βιβλιογραφία. Μεταξύ των βοηθημάτων ύπάρχουν και τά εξής:

Δημ. Κουτσογιαννοπούλου: «Τó πρόβλημα του χρόνου υπό τó φώσ τής Άρχαίας Έλληνικής φιλοσοφίας». (Έκδοσις Έλληνικής Άνθρωπιστικής Έταιρείας 1967).

Αύγουστίνου: «Έξομολογήσεις», ένδέκατον κεφάλαιον.

Σπυρ. Καλλιόφα: «Ψυχολογικαι Μελέται». (Χώρος, χρόνος, ψυχή), Έπετηρίς Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Άθηνών 1960-1961.

Παν. Κανελλοπούλου: «Μεταφυσικής Προλεγόμενα», 1954.

Β. Πάσχου: «Άπό την άγωνία στην κατάνυξη».

Κ. Σπετσιέρη: «Η ψυχική ζωή του ανθρώπου», 1960.

Κ. Δ. Κωνσταντινίδου: «Περί χρόνου, από ψυχολογικής, ψυχοπαθολογικής και φιλοσοφικής άπόψεως».

Περιοδικόν «Σχολική Ύγιεινή», Όκτώβριος 1960.

Δ. Μωραΐτου: «Γενική Ψυχολογία».

Ο JEAN GIRETTE ΚΑΙ Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΚΑΡΔΙΑΣ

“Ενας άνθρωπος έγκαταλείπει τις πιό μεγάλες τιμές που του έπιφυλάσσει ή επαγγελματική του ζωή για να γίνη τορνευτής σ’ ένα μηχανικό έργαστήριο. Για να καταλάβη τις κοινωνικές συγκρούσεις θα ζήση σέ έργοστάσιο. Στο βιβλίο του «’Αναζητώ τη δικαιοσύνη», ο Jean Girette μάς κάνει κοινωνούς της έμπειρίας του και προτείνει λύσεις για να αλλάξουν την κοινωνία, σύμφωνα με τις απαιτήσεις του Εύαγγελίου.

«Στή δύσι της ζωής μας», γράφει ο Jean Girette στο βιβλίο του «’Αναζητώ τη δικαιοσύνη», «μου εδόθη να ζήσω μία θρησκευτική και κοινωνική περιπέτεια». Στά πενήντα χρόνια, σέ μία ήλικία που είναι συχνά δύσκολο να ξαναρχίση κανείς, υποβάλλει την παραίτησί του από την SNCF⁽¹⁾, όπου εργαζόταν από είκοσιπενταέτους και όπου επρόκειτο να διορισθή βοηθός γενικός διευθυντής, για να μπη ως τορνευτής σ’ ένα έργαστήριο μηχανικών κατασκευών.

Αυτό που οδηγεί τον Jean Girette να ζήση στο περιβάλλον των εργατών για να καταλάβη καλύτερα την «κοινωνική σύγκρουσι», είναι το άποφασιστικό στάδιο μιάς μακράς πνευματικής πορείας που σημαδεύει μέχρι σήμερα «ο άργος θάνατος της γυναίκας του». Έπί έπτά χρόνια, από το 1955 μέχρι το 1962, ο συνηθισμένος στις πολυθρόνες διευθύνσεως πρόκειται να ζήση καθημερινά στο έργοστάσιο, να αισθανθή «τόν πόνο», «τή στενοχώρια», «τήν ταπεινή θέσι», «τή δυσαρέσκεια» του εργατικού κόσμου. Θα άνακαλύψη «τήν έννοια του ανθρώπου» που θασιλεύει εκεί, «μιά μεγάλη

και μεγαλόψυχη άλληλεγγύη», «μιά θαθειά και μόνιμη πορεία προς την δικαιοσύνη»... Τα πρώτα του αισθήματα ήσαν πραγματικά σόκ. «Μία τεράστια διαφορά, σημειώνει, χωρίζει την έγκεφαλική γνώσι του πόνου των άλλων και τη γνώσι του πόνου που αισθάνεται κανείς με το έσωτερικό του, όταν ο ίδιος ύποφέρη με τους άλλους».

Η νέα αυτή ζωή διήρησε έπτά χρόνια, διότι ο Jean Girette έπρεπε να την έγκαταλείψη «διά λόγους σωματικής άντοχής». Στο έξης άπεφάσισε να συμμετέχη «ως Άδελφος στη ζωή μιάς ομάδος Ιερέων σ’ ένα λαϊκό προάστειο».

Πριν από τη μεγάλη αυτή καμπή τη ζωή του έσημάδευσαν τέσσαρα σημαντικά στάδια: ο πόλεμος στά 1918-1919, οί κοινωνικές ομάδες Garrig έν συνεχεία, ή αξιόλογη επίδρασις του Raoul Dautry («ή ιδέα του για το άνθρωπινο, το άνοιγμα του στους μικρούς»), τέλος ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος και τά μεταπολεμικά κοινωνικά προβλήματα στο έσωτερικό της ACADI. Άλλά, διευκρινίζει, «άνηκα πάντοτε σ’ ένα και μόνον περιβάλλον και έβλεπα τά προβλήματα της κοινωνίας από μίαν μόνον άποψι».

Είχε γίνει έμμονη ιδέα, μία φροντίδα ουσιαστική και ύπαρξιακή, ένα ιδανικό, που έγεννήθη από τις πνευματικές του έρευνες όπως έξηγει τέλεια ο ύπότιτλος του βιβλίου του: «Κοινωνικά συγκρούσεις και έπιταγαί του Εύαγγελίου». Διέκοψε λοιπόν τον ροΐν της ζωής του για να γνωρίση τον κόσμο των εργατών («δέν πιάνει κανείς την συγκεκριμένη πραγματικότητα παρά μόνον όταν είναι ήθσοιός αυτής της πραγματικότητας») και για να εύρη καινούργιες λύσεις στις κοινωνικές συγ-

(1) Σημ. Μεταφ.: ‘Οργανισμός Σιδηροδρόμων της Γαλλίας.

κρούσεις. Έγινε, μοίρα εξαιρετική που έμπνέει πάθος, συγχρόνως υποκειμένον εμπειρίας και έρευνητής στην ζωντανή πραγματικότητα.

Έξ αρχής ο Jean Girette διαπιστώνει ότι «οί πλευρές που συνιστούν την όλην πραγματικότητα μιάς επιχειρήσεως υπερβαίνουν κατά πολύ αυτό που μπορεί να ιδη ένας εργοδότης». Και όλίγον κατ' όλίγον έχει τό προνόμιον να μπορη να θεβαιώνη ότι γνωρίζει τις δύο όψεις της επιχειρήσεως διότι τις έχει ζήσει. Συγκεκριμένα, αυτό τόν οδηγεί να καθορίση τά αίτια τών κοινωνικών συγκρούσεων και τά μέσα τά δυνάμενα να βοηθήσουν στην επίλυσί τους.

Κατά πρώτον ο Jean Girette θέτει προκαταβολικώς ότι πρέπει να διακρίνη κανεις «τήν δοκιμασία» από «τήν άδικία», «διότι πάντοτε υπάρχει αυτή ή σύγχυσις». Και για να διευκρινήση: «Η δοκιμασία, αυτή είναι ένα συμβάν... ή άδικία είναι μία πράξις, μία απόφασις, ή μία κρίσις...». Και πάλι στην άδικία πρέπει να διακρίνουμε «αυτό που όφείλεται στην ανθρώπινη αδυναμία από αυτό που όφείλεται στην δομή» της κοινωνίας. Οί διευκρινήσεις αυτές είναι σημαντικές. Ο συγγραφεύς τοποθετεί τόν άνθρωπο μέσα στο πλαίσιο μιάς μοίρας, όχι μόνον συλλογικής, αλλά και ατομικής. Έκφράζει λοιπόν τις κύριες διεκδικήσεις του εργατικού κόσμου όπως τις αίσθάνθηκε. Είναι δύο ειδών, πνευματικές και υλικές. Κατά πρώτον πνευματικές: «Η μεγάλη έλλειψις του γαλλικού συστήματος στην πράξι είναι ότι παρουσιάζεται να άγνοη τις ποιοτικές ή πνευματικές φιλοδοξίες, να μην έχει μάθει να τις αναγνωρίζει ελεύθερα, μόλις να αρχίζει να άνησυχη». Από την άποψι αυτή ο εργατής έχει τέσσαρες θεμελιώδεις απαιτήσεις: έρευνά και επιθυμεί να αναλαμβάνη εύθυνες, θέλει να συμμετέχη στη διοίκησι και να του έγγυθηούν τό δικαίωμα για την εργασία όπως και ισότητα τών εύκαιριών στη ζωή. Οί υλικές διεκδικήσεις μπορούν, από την πλευρά τους, κατά τόν Jean Girette πάντοτε, να ταξινομηθούν σε τρεις κατηγορίες: απαιτήσεις που

άφορούν την κατοικία, μία ελάχιστη άνισότητα εισοδημάτων και κατανομής της ιδιοκτησίας, μείωσι του όριου ηλικίας και αύξησι του ποσου της συντάξεως.

Ποία είναι τά μέσα για να επιτύχη ο εργατικός κόσμος αυτές τις επιδιώξεις; Παρά τόν θαυμασμό που τρέφει για τό βιβλίο του Alfred Sauvy, «Ο Σοσιαλισμός έν ελευθερία», ο J. Girette δέν πιστεύει στην δυνατότητα να καταργήσουμε έντελώς την ατομική ιδιοκτησία, σεβόμενοι τις ελευθερίες, διότι: «Η κατάργησις της ελευθερίας της επιχειρηματικής πρωτοβουλίας δέν συμβιβάζεται με την πλήρη διατήρησι τών άλλων ελευθεριών». Χωρίς να άποκρύπτη τις προτιμήσεις του για έναν σοσιαλισμό σοσηδικού τύπου, προτείνει τρεις ιδέες εφαρμόσιμες στην γαλλική κοινωνία.

Ποιός πρέπει (και μπορεί) να συντελέση στην δημιουργία μιάς δικαιότερας κοινωνίας; «Άμφισθητώ ριζικώς ότι ή όλη υπόθεσις είναι πρόβλημα πολιτικό», θεβαιώνει. Και αναγνωρίζει τό προνόμιο της δράσεως στους συμμετέχοντας στην κοινωνική ζωή. «Η πεποιθήσις μου, να την προσθέτει στους κοινωνικούς παράγοντας τών επαγγελματικών κλάδων έναπόκειται ο ρόλος να άναχτήσουν, να αλλάξουν, να δοκιμάσουν λύσεις διά διαδοχικών προσεγγίσεων». Στην επιθεβαίωσι αυτή του άποφασιστικού ρόλου τών «κοινωνικών παραγόντων του επαγγελματικού κόσμου», υπάρχει άφ' ένός μόν η θέλησις να ιδη τους ανθρώπους να αναλαμβάνουν όσον τό δυνατόν άμεσώτερα τό πεπωμένο τους και άφ' έτέρου ή φροντίδα για δράσι συγκεκριμένη, άληθινή, εφαρμόσιμη, άρα έξελικτική και προσαρμόσιμη.

Άλλά πώς να φθάσουμε εκεί; Η άπάντησις είναι σαφής: με τόν διάλογο. «Πιστεύω με πάθος στο διάλογο», άναφωνεί με ζέσι. Άλλά, διευκρινίζει εύθύς, «ο διάλογος δέν είναι άποδοτικός παρά μόνον εάν ο καθένας άποδέχεται να άφήνη τόν έαυτό του να τροποποιηται από τά φώτα που λαμβάνει από τόν άλλον». Συνεπώς πρέπει να

υπάρχουν ώρισμένες προϋποθέσεις για να είναι αυτό δυνατό, ιδιαίτερα πρέπει να τὸ ἐπιτρέπη «ἢ σχέσις τῆς δυνάμεως» τῶν παρόντων μερῶν. Καὶ γιὰ νὰ φθάσουμε ἐκεῖ, «ώρισμένες μορφές δυνάμεων» πρέπει νὰ ἀναγνωρισθοῦν στοὺς ἐργάτας καὶ στοὺς ἀντιπροσώπους τοὺς συνδικαλιστάς.

Ὁ διάλογος ὅμως εἶναι πάντοτε δυνατὸς στὶς παροῦσες συνθηκὲς τῆς κοινωνίας; Μπορεῖ νὰ ἀποκατασταθῇ γιὰ νὰ δημιουργηθῇ τὶς θεθεῖες ἀλλαγές πού ἐπιθυμεῖ ὁ συγγραφεύς; Μπορεῖ κανεὶς νὰ ἐκφράσῃ τὸν φόβο ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν. Ὁ J. Girette ἔχει πεισθῆ γι' αὐτό, ἐπειδὴ ἐπικαλεῖται τὴν «μεταστροφή τῶν καρδιῶν». Τὸ βιβλίον του στὶς τελευταῖες σελίδες ἔχει ἓνα τόνο πνευματικὸ πολὺ θαυθ. «Πρέπει νὰ νικηθῇ ἡ ἄγνοια» καὶ πρῶτα νὰ ὑπερνηκῆσῃ κανεὶς τὴν ἰδική του ἄγνοια, τῆς νο-

τροπίας του, τῶν δεσμῶν του (μὲ ὅλες τὶς ἔννοιες τῆς λέξεως), τῶν ἀδυναμιῶν του, τῶν στείρων συνηθειῶν του, τῆς μὲ πᾶν ὅ,τι θὰ ἔπρεπε νὰ ἀνυψῶν τὴν καρδιά». Μία ἐκκλησιὰς ἀπευθύνεται στὸν «κόσμον τῶν ὑπευθύνων συνδικαλιστῶν», στὸν «κόσμον τῶν ὑπευθύνων τῆς παραγωγῆς» καὶ στὸν «κόσμον τῶν ὑπευθύνων πνευματικῶν ἀνθρώπων», στοὺς τρεῖς αὐτοὺς «κόσμους» μέσα στοὺς ὁποίους ὁ J. Girette ἔχει ζήσει καὶ ζῆ. Τὸ βιβλίον φέρνει ἓνα μήνυμα σὲ καθέναν ἀπὸ ἐμᾶς. Μᾶς ἐμπλέκει στὴν ἐπανάστασι, τὴν ἀληθινή, στὴν ἐπανάστασι τῆς καρδιάς, στὴν ἐσωτερικὴ ἐπανάστασι.

FRANÇOIS DE MUIZON

Μετάφρασις: ΝΙΚΟΣ ΤΣΙΡΩΝΗΣ

ΚΡΥΕΣ ΚΑΡΔΙΕΣ

Μιά νοσταλγία ἀπροσδιόριστῆ
μᾶς ἔχει μαραζώσει.
Ἡ αἴσθησις γιὰ ἓνα κενὸ
—κάτι σὰν γλυκοχάραμα πού ἔσβυσε
σὰν συμφωνία πουλῶν λησμονημένη.
Ἔχουμε συνηθίσει πιά
τοῦ σκοταδιοῦ τὸ φόβο.
Ἄνώφελη παρηγοριά
μᾶς ἔμειναν τὰ ὄνειρα...
Καὶ συναρμολογοῦμε μάταια
γυμνὲς ἀπὸ συγκίνηση συνθέσεις.

Τὰ βήματά μας σέρνονται ἀβέβαια
στὴν ἀπεραντοσύνη μιᾶς Σαχάρας.
Δίψα γιὰ εἰρήνη μᾶς φλογίζει.
Ὅμως τοῦ κάκου
ἀνέλπιδά πασχίζουμε γι' αὐτὴν
ἂν δὲ γεμίσουν φλόγα
οἱ κρύες μας καρδιές
ἀφοῦ ἀγάπη Ἐσὺ ὁ ἴδιος εἶσαι Κύριε.

Γ. Δ. ΚΑΧΡΙΜΑΝΗΣ

Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΤΕΧΝΗ

Δ'

Ἡ βυζαντινὴ ζωγραφικὴ.

Ἡ βυζαντινὴ ζωγραφικὴ, ὅπως καὶ ἡ βυζαντινὴ τέχνη, χωρίζεται εἰς τρεῖς μεγάλας περιόδους: α) Παλαιοχριστιανικὴ (1ος-6ος αἰών), ἥτοι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ, β) Κυρίως βυζαντινὴ ἐποχὴ (6ος-15ος αἰών), ἥτοι ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέχρις ἀλώσεως, καὶ γ) Μεταβυζαντινὴ ἐποχὴ, ἀπὸ τοῦ 1453 μέχρι σήμερον.

Αἱ ὡς ἄνω περίοδοι χωρίζονται εἰς μικροτέρας. Ἡ κυρίως βυζαντινὴ ἐποχὴ χωρίζεται εἰς περιόδους (Ἰουστινιανοῦ, Μακεδόνων, Κομνηνῶν, Παλαιολόγων) μὲ θάσιν τὰς ἀνανεωτικὰς προσπάθειάς, αἱ ὁποῖαι ἔγιναν ἐπὶ τῶν ὡς ἄνω δυναστεϊῶν.

Ἡ χριστιανικὴ τέχνη ἐγεννήθη κυρίως εἰς τὰς κατακόμβας καὶ τὰ μαρτύρια (ναοὺς ἐπὶ τάφων μαρτύρων) καὶ ἐξελίχθη, μὲ τὴν διαμόρφωσιν τῶν χριστιανικῶν ναῶν. Κατ' ἀρχὰς εἶχε χαρακτῆρα συμβολικόν, ἐχρησιμοποιοῦν θέματα ἀπὸ τὴν ἑλληνιστικὴν τέχνην τῆς ἐποχῆς (πηγὰς, ζῶα, μυθολογικὰς παραστάσεις), εἰς τὰ ὁποῖα ἔδιδεν ἀλληγορικόν, συμβολικόν χαρακτῆρα. Π.χ. τὸ γνωστὸν μυθολογικόν θέμα, ἔρως καὶ ψυχὴ, συνεβόλιζε τὸν πόθον καὶ τὴν μακαριότητα τοῦ παραδείσου, ἡ περιστερὰ τὴν εἰρήνην, ὁ ταῶς τὴν ἀθανασία, ἡ ἔλαφος τὴν εὐσέθειαν (π.θ. ψαλμικὸν «ὄν τρόπον ἐπιποθεὶ ἡ ἔλαφος ἐπὶ τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, οὕτως ἐπιποθεὶ ἡ ψυχὴ μου πρὸς σέ ὁ Θεός»), ἡ ναῦς ἡ ἡ κιβωτὸς τοῦ Νῶε τὴν Ἐκκλη-

σίαν, ἡ ἄγκυρα τὴν ἐλπίδα, ὁ Ἰχθύς καὶ ὁ Ὀρφεὺς τὸν Χριστὸν κ.ο.κ. Ἐπίσης ἔχομεν καὶ ἀπλᾶ διακοσμητικὰ θέματα (γεωμετρικὰ θέματα, κληματίδας, διάφορα πτηνὰ καὶ ζῶα). Ὅλα αὐτὰ ἔχουν μίαν ἀπλότητα, μίαν πρωτόγονον καὶ πηγαίαν καλλιτεχνικὴν ἔκφρασιν, ἡ ὁποία συγκινεῖ καὶ ἐκφράζει τὸ ἀπλοῦν καὶ καθαρὸν θρησκευτικὸν κλίμα τῆς ἐποχῆς.

Μὲ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τὸ διάταγμα τοῦ Μ. Κωνσταντίνου περὶ ἀνεξιθρησκείας, ἡ χριστιανικὴ τέχνη ἀναπτύσσεται ἐλευθέρως, κτίζονται μεγαλοπρεπεῖς ναοὶ καὶ διακοσμούνται μὲ πολλὰς θρησκευτικὰς παραστάσεις. Ἦδη οἱ Χριστιανοὶ δὲν φοβοῦνται τοὺς διωγμοὺς καὶ παριστοῦν ἐλευθέρως τὰς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἁγίων, ὡς καὶ σκηνὰς ἀπὸ τὴν Παλαιὰν καὶ τὴν Καινὴν Διαθήκην. Τὰ καθαρῶς χριστιανικὰ θέματα ἐπικρατοῦν καὶ παραμερίζονται αἱ συμβολικαὶ καὶ μυθολογικαὶ παραστάσεις τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων. Ἦδη ἡ ζωγραφικὴ ἀποκτᾷ χαρακτῆρα ἱστορικόν, ἀναπαριστᾷ δηλαδὴ πρόσωπα καὶ σκηνὰς ἀπὸ τὴν ἱεράν ἱστορίαν. Μετὰ τὴν εἰκονομαχίαν προστίθεται καὶ ὁ δογματικὸς χαρακτῆρ, τονίζεται δηλαδὴ τὸ δόγμα.

Κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνας ἐπικρατεῖ ἡ ἐπίδρασις τῆς ἑλληνικῆς καὶ μάλιστα τῆς ἑλληνιστικῆς τέχνης. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ βυζαντινὴ τέχνη ἀνεπτύχθη καὶ διεμορφώθη κυρίως εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐπεκράτησεν ἑνωρὶς ἡ ἀνατολικὴ ἐπίδρασις καὶ στοιχεῖα ἀνατολικά. Αὐτὰ ἔδωσαν τὴν σφραγίδα, τὸν χαρακτῆρα τῆς βυζαντινῆς τέχνης. Τὰ

στοιχεία αυτά είναι ή σχηματοποιήσις τῶν μορφῶν, ή αὐστηρά ἱερατικὴ στάσις, ή ἔλλειψις τῆς προοπτικῆς, τὸ χρυσοῦν θάθος (φόντο), ὁ μυστικισμὸς καὶ ὁ ὑπερβατικὸς χαρακτήρ. Κατὰ τὸν δον-9ον αἰῶνα ἔχομεν ἐπίδρασιν καὶ ἀπὸ τὴν ἀραβικὴν τέχνην (διακοσμητικὰ σχέδια, ἀραβουργήματα). Ἡ ἑλληνικὴ ἐπίδρασις φαίνεται ὡς νὰ μειώνεται, νὰ παραμερίζεται, ἴσως ἔνεκα τῆς ἀποστροφῆς τῶν Χριστιανῶν πρὸς τὴν εἰδωλοατρικὴν τέχνην. Καὶ ὅμως ή ἐπίδρασις τῆς ἑλληνικῆς τέχνης θά εἶναι πάντοτε ἔντονος καὶ ή μελέτη αὐτῆς θά προκαλή ἑξελίξεις καὶ ἀνανεωτικὰς προσπαθείας εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς βυζαντινῆς τέχνης.

Τὰ βασικὰ της χαρακτηριστικὰ ἀπέκτησεν ή βυζαντινὴ τέχνη ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, ὅτε ἐκτίσθησαν πολλοὶ ναοὶ διακοσμηθέντες με ὠραῖα ψηφιδωτά, τὰ ὁποῖα καταπλήσσουν διὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ λαμπρότητα των (π.θ. ψηφιδωτὰ ναῶν Ραβέννης κ.λ.π.). Ἦδη ή τέχνη ἔχει φθάσει εἰς κάποιαν ἀκμὴν. Μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν ἔχομεν μίαν παρακμὴν εἰς τὴν τέχνην, καθὼς καὶ εἰς τὴν ὅλην πνευματικὴν ζωὴν τοῦ Βυζαντίου, ἔνεκα τῶν πολλῶν θαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν. Ἡ παρακμὴ εἰς τὴν τέχνην εἶναι μεγαλυτέρα κατὰ τὴν περίοδον τῆς εἰκονομαχίας, ή ὁποῖα ὀφείλεται εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῶν Ἀράβων καὶ τῶν ἀνατολικῶν λαῶν, οἱ ὁποῖοι ὡς γνωστὸν ἀποστρέφονται τὰς εἰκόνας καὶ ρέπουσιν πρὸς τὴν ἀνεικονικὴν λατρείαν.

Εἰς τὸ τέλος νικᾷ τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα καὶ με τὴν γενικωτέραν ἀκμὴν τοῦ κράτους ἐπὶ Μακεδόνων ἔχομεν ἀναγέννησιν τῆς τέχνης καὶ τῶν κλασικῶν σπουδῶν. Ἡ τέχνη, ή ὁποῖα ἀνεπτύχθη ἑλευθέρα εἰς τὴν διακόσμησιν τῶν χειρογράφων με θάσιν τὴν ἑλληνιστικὴν ἐπίδρασιν, θά ἐπιδράσῃ κατόπιν εἰς τὴν ἑξέλιξιν τῆς βυζαντινῆς τέχνης. Ἡ τέχνη τῆς διακοσμήσεως τῶν χειρογράφων ἐπιδρᾷ συχνὰ καὶ εἰς τὴν ἐπίσημον ἐκκλησιαστικὴν τέχνην καὶ προκαλεῖ ἀναλόγους μεταβολὰς (στροφή πρὸς τὸν ρεαλισμὸν, τὰ διακοσμητικὰ στοιχεῖα τοῦ θάθους καὶ τὰ θέματα τῶν λαϊκῶν θρησκευτικῶν παραδόσεων).

Πολλὰ βυζαντινὰ χειρόγραφα ἔχουν ἀριστοτεχνικὴν διακόσμησιν με θαυμασίας εἰκόνας καὶ περίτεχνα σχέδια. Ἐκεῖ ὁ καλλιτέχνης ἐργάζεται με περισσοτέραν ἐλευθερίαν. Προσπαθεῖ ν' ἀποδώσῃ με τὸν καλλίτερον τρόπον τὰ θέματα καὶ τὰ πρόσωπα τοῦ κειμένου. Καὶ εἰς τὰ χειρόγραφα ἔχομεν δύο κυρίως τεχνοτροπίας. Ἄλλα ἀκολουθοῦν περισσότερο τὴν ἀνατολικὴν ἐπίδρασιν καὶ ἄλλα τὴν ἑλληνιστικὴν. Τὰ πρῶτα παριστοῦν τὰ θέματα ἐπὶ ἐπιφανείας δύο διαστάσεων (χωρὶς προοπτικὴν καὶ πλαστικότητα) καὶ με φόντο γαλάζιο ή χρυσαφί, πρόσωπα με μεγάλα, ἐκφραστικὰ μάτια καὶ ἱερατικὸν μεγαλεῖον. Τὰ δευτέρα ἀποδίδουν τὸ θάθος, ἔχουν λαμπρὰ χρώματα, ρεαλισμὸν, χάριν, ἀλληγορικὰς μορφὰς κ.λ.π. (π.θ. διακόσμησιν Ψαλτηρίου Παρισίων κ.ἄ.). Αἱ εἰκόνες καὶ τῶν δύο τούτων τεχνοτροπιῶν ἐπέδρασαν σημαντικῶς εἰς τὴν διαμόρφωσιν καὶ τῆς ἀγιογραφίας εἰς τοὺς ναοὺς.

Νέα ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων καὶ τῶν κλασικῶν σπουδῶν ἐπὶ Κομνηνῶν καὶ Παλαιολόγων προκαλεῖ νέαν ἀναγέννησιν εἰς τὴν τέχνην. Ἦδη γίνεται προσπάθεια ἀποδόσεως τοῦ θάθους καὶ τῆς πλαστικῆς διαμορφώσεως τῶν μορφῶν, ρεαλισμὸν καὶ ἐξωραϊσμὸν τῶν προσώπων. Ἡ ἀναγέννησις αὐτὴ προηγεῖται τῆς ἀναγεννήσεως τῆς τέχνης εἰς τὴν Δύσιν καὶ τὴν ἐπηρεάζει. Λέγεται μάλιστα ὅτι, ἐὰν δὲν ἐπιπτεν ή Κωνσταντινούπολις εἰς τοὺς Τούρκους, τὸ Βυζάντιον θά ἔφθανεν εἰς ἰδικὴν του πολιτιστικὴν ἀναγέννησιν, διάφορον μεν τῆς εὐρωπαϊκῆς, πάντως ἐξ ἴσου σπουδαίαν καὶ σημαντικὴν.

∴ ∴ ∴

Ἡ βυζαντινὴ ἀγιογραφία ἐξεφράσθη διὰ τριῶν κυρίως τρόπων, α) διὰ τῶν ψηφιδωτῶν, β) τῶν τοιχογραφιῶν καὶ γ) τῶν φορητῶν εἰκόνων. Τὰ ψηφιδωτὰ ἐχρησιμοποιήθησαν ἤδη ἀπὸ τῶν παλαιοχριστιανικῶν χρόνων καὶ εἰς μεγάλην ἔκτασιν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ. Κατόπιν ή χρῆσις αὐτῶν ἤρχισε νὰ περιο-

ρίζεται με την επικράτησιν τῆς τοιχογραφίας, διότι εἶναι μὲν πολυτελέστερα καὶ λαμπρότερα, ἀλλ' εἶναι καὶ περισσότερον δαπανηρά. Τὰ ψηφιδωτὰ ἔχουν καὶ τὸ πλεονέκτημα τῆς διαρκείας, ἀλλ' οἱ θυζαντινοὶ ἐπέτυχον νὰ δώσουν μεγαλύτερη διάρκειαν καὶ εἰς τὰς τοιχογραφίας, ζωγραφίζοντες ἐπὶ τῆς νωπῆς ἐπιφανείας τοῦ τοίχου, ὥστε ν' ἀπορροφᾶται τὸ χρῶμα.

Τὰ ψηφιδωτὰ ἐχρησιμοποιήθησαν παλαιότερον εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν καὶ ρωμαϊκὴν τέχνην, πρὸς διακόσμησιν δαπέδων καὶ τοίχων οἰκῶν, μεγάρων κ.λ.π. (π.θ. Πομπηϊαν), ὄχι ναῶν. Οἱ Χριστιανοὶ τὰ ἐχρησιμοποίησαν ἀποκλειστικῶς εἰς τοὺς ναοὺς, τελειοποιήσαντες τὴν τεχνικὴν αὐτῶν καὶ χρησιμοποιήσαντες ψηφίδας μὲ ποικίλα σχέδια καὶ χρώματα. Μὲ τὸ στίλβωμα κατόπιν προσέδιδον εἰς αὐτὰ ἐξαιρετικὴ λαμπρότητα. Τὰ παλαιότερα ψηφιδωτὰ σώζονται εἰς τὴν Ραβένναν (ναοὶ ἀγίου Ἀπολλιναρίου, ἀγίου Βιταλίου κ.ἄ.) καὶ τὴν Ρώμην. Περίφημα εἶναι τὰ ψηφιδωτὰ μὲ τὰς παραστάσεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τῆς Θεοδώρας, μετὰ τῆς ἀκολουθίας τῶν.

Τὰ ψηφιδωτὰ ἔχουν κάτι ἀπὸ τὴν τεχνοτροπίαν τοῦ ἱμπερσιονισμοῦ, γίνονται μὲ ἀδρὰ περιγράμματα καὶ εἶναι προωρισμένα νὰ θλεπώνται ἀπὸ μακριά. Δὲν εἶναι δυνατὴ εἰς αὐτὰ ἡ φωτοσκίασις καὶ ἡ βαθμιαία ἐναλλαγὴ τῶν χρωμάτων. Ἐχομεν ἐδῶ ἀποτόμους ἐναλλαγὰς χρωμάτων καὶ ἐντόνους χρωματικὰς ἀντιθέσεις. Τὸ θάθος γίνεται χρυσαφὴ ἢ μπλε καὶ ἀπαστράπτει ἀπὸ λαμπρότητα.

Αἱ τοιχογραφίαι διεμορφώθησαν παραλλήλως πρὸς τὰ ψηφιδωτὰ καὶ κατόπιν ἐπεκράτησαν πλήρως. Ἐδῶ ὁ καλλιτέχνης ἔχει περισσότεραν εὐχέρειαν ν' ἀποδώσῃ λεπτομερείας καὶ νὰ παραστήσῃ εὐρυτέρας συνθέσεις. Κατ' ἀρχὰς ἔχομεν ἑλληνικὴν ἐπίδρασιν. Ἐπειτα ἐπικρατεῖ ἡ ἀνατολικὴ ἐπίδρασις καὶ ἡ τέχνη ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν πλαστικότητα καὶ φυσικότητα, σηματοποιεῖται καὶ γίνεται αὐστηρὰ καὶ

ἱερατικὴ. Εἰς αὐτὸ ἐπέδρασε καὶ ἡ τέχνη τοῦ ψηφιδωτοῦ, ὅπου εἶναι ἀδύνατος ἡ παράστασις τοῦ θάθους καὶ τονίζεται τὸ περίγραμμα τῶν μορφῶν. Αὐτὴ ἡ ἀφαίρεσις ὁμῶς ἔδωκεν εἰς τὴν θυζαντινὴν τέχνην ὑπερβατικότητα καὶ ὑπερφυσικὸν μεγαλεῖον.

Κατὰ τὰ τέλη τῆς θυζαντινῆς ἐποχῆς (13ος-15ος αἰῶν) διεμορφώθησαν δύο μεγάλαι σχολαί, δύο βασικαὶ τεχνοτροπία εἰς τὴν θυζαντινὴν τέχνην, ἡ Κρητικὴ καὶ ἡ Μακεδονικὴ. Κύριος ἐκρόσωπος τῆς Κρητικῆς Σχολῆς, εἶναι ὁ Θεοφάνης ὁ Κρήτης καὶ ἄλλοι καλλιτέχναι. Ἡ τεχνοτροπία αὐτὴ ὁμῶς δὲν ἐκαλλιέργηθη κυρίως εἰς τὴν Κρήτην, ἀλλὰ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, τὸ Ἅγιον Ὄρος, τὸν Μυστρᾶν καὶ ἄλλαχοῦ.

Χαρακτηριστικὰ αὐτῆς εἶναι ἡ σηματοποιήσις καὶ παραποιήσις ἐν μέρει τῶν μορφῶν, διὰ νὰ δοθῇ συμβολικὸν περιεχόμενον. Κάθε εἰκὼν περιβάλλεται ὑπὸ ἐρυθροῦ πλασίου. Ἡ τέχνη αὐτὴ ἔχει κομψότητα καὶ ἐπισημότητα, ἀγαπᾷ τὴν λεπτομέρειαν καὶ τὴν γραφικότητα. Τὰ χρώματα εἶναι ἔντονα μὲ πολλὰς ἀντιθέσεις καὶ γραμμωτὰς πτυχώσεις εἰς τὰ ἐνδύματα. Ἡ στάσις τῶν μορφῶν εἶναι ἱερατικὴ, σεμνὴ, τὰ πρόσωπα εἶναι εὐγενικά, σοβαρά, ἀκτινοβολοῦντα μὲ μίαν ὑπέροχον ἠθικὴν τελειότητα καὶ ὕψηλην πνευματικότητα.

Ἡ Μακεδονικὴ Σχολὴ λέγεται ὅτι ἱδρῦθη ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ Πανσελήνου, ὁ ὅποιος διεκόσμησε τὸ Πρωτάτων τῶν Καρυῶν, εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος. Χαρακτηριστικὰ τῆς τέχνης αὐτῆς εἶναι ἡ πλαστικότης, ὁ ρεαλισμός, ἡ ἑλληνικὴ καὶ ἡ ἀνατολικὴ ἐπίδρασις. Ἡ τέχνη αὐτὴ ἔχει δραματικότητα, πάθος, ρεαλισμόν, ἔκφρασιν.

Ἄλλο εἶδος ἀγιογραφίας εἶναι ἡ τέχνη τῶν φορητῶν εἰκόνων, αἱ ὁποῖαι γίνονται ἐπὶ ξυλίνης ἐπιφανείας μὲ ἐπάλειψιν γύψου καὶ εἰδικά, ἀνεξίτηλα χρώματα. Καὶ ἐδῶ ἔχομεν τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς θυζαντινῆς τέχνης, ἀλλὰ μὲ περισσότεραν ἐλευθερίαν, ρεαλισμόν, προοπτικὴν καὶ κάλλος. Μερικαὶ παλαιαὶ φορηταὶ εἰκόνες εἶναι ἀληθῆ ἀριστουργήματα τέχνης καὶ κοσμοῦν τὰ Μου-

σειά, όπως τὸ βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν κ.ἄ.

Μετὰ τὴν ἀλωσιν ἡ βυζαντινὴ τέχνη ἐξακολουθεῖ νὰ καλλιιεργῆται εἰς ναοὺς καὶ μονάς. Πολλοὶ καλλιτέχναι σπουδάζουσι καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἐπηρεάζονται ἀπὸ τὴν Ἰταλικὴν Ἀναγέννησιν. Ἐξωραΐζουσι τὰ πρόσωπα, πραγματοποιοῦν εὐρυτέρας συνθέσεις, ἀποδίδουσι τὸ θάθος. Ἀλλὰ δὲν παρασύρονται πλήρως ἀπὸ τὴν Ἰταλικὴν Ἀναγέννησιν, μένουσι κατὰ βάσιν πιστοὶ εἰς τὴν βυζαντινὴν παράδοσιν.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν οἱ ἁγιογράφοι συνηθίζουσι νὰ θέτουσι τὴν ὑπογραφήν των εἰς τὰ ἔργα των, ἐπηρεαζόμενοι ἴσως ἀπὸ τοὺς Εὐρωπαίους. Ἔτσι γνωρίζομεν τὰ ὀνόματα καὶ τὰ ἔργα πολλῶν σημαντικῶν καλλιτεχνῶν τῆς ἐποχῆς: Μιχαὴλ Δαμασκηνός, Ἐμμανουὴλ Τζάννης, Ἡλίας Μόσχος, Στ. Τζαγκαρόλος, Παν. Δοξαράς κ.ἄ.

Ἐκτὸς τούτων ἔχομεν καὶ πολλοὺς λαϊκοὺς ζωγράφους, οἱ ὅποιοι δίδουσι λαϊκὸν τόνον εἰς τὰ ἔργα των. Παριστοῦν οἰκήματα, διακόσμησιν, ἐπιπλα καὶ ἐνδύματα τῆς ἐποχῆς τῆς δουλείας, θέματα ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὰς λαϊκὰς θρησκευτικὰς παραδόσεις καὶ τὸν βίον τῆς ἐποχῆς.

Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἡ βυζαντινὴ τέχνη ἐγνώρισε περιπετείας. Μερικοὶ ἠθέλησαν νὰ τὴν ἐκσυγχρονίσουσι καὶ ἠλλοίωσαν τὸν χαρακτῆρα τῆς. Εἰς τὰς τάσεις αὐτὰς ἀντέδρασεν ὁ ἀείμνηστος Φ. Κόντογλου, ὁ ὅποιος ἐδημιούργησεν ἰδικὴν του Σχολὴν βασισομένην εἰς τὴν παράδοσιν. Καὶ ὅσοι δὲν ἀκολουθοῦν τὸν Κόντογλου, ἐφρόντισαν νὰ μὴ ἀποκοποῦν ἀπὸ τὴν παράδοσιν. Ἔτσι βάσις κάθε περαιτέρω ἐξελιξέως τίθεται ἡ πλουσία βυζαντινὴ παράδοσις.

Β. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΠΟΥΛΟΣ

Ἡ ἐγγραφὴ νέων συνδρομητῶν εἰς τὰς «Ἀκτῖνας» καὶ μάλιστα σπουδαστῶν, ἀπὸ τοὺς ἤδη συνδρομητὰς μας, εἶναι ἓνα πνευματικὸν ἔργον, τὸ ὁποῖον ἡμποροῦμεν νὰ ἐπιτελέσωμεν ὅλοι μὲ μικρὰν προσπάθειαν.

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ Η ΒΙΒΛΙΚΗ ΑΠΟΨΙΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Γ'

Τὸ νὰ φροντίζουμε πραγματικά γιὰ τὴν ὑγεία τῆ δικῆ μας καὶ τῶν ἄλλων σημαίνει, κατὰ τὴ βιβλικὴ ἄποψι, νὰ φροντίζουμε πολὺ λιγώτερο γιὰ μᾶς, παρὰ γιὰ τὴν πραγματικότητά τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ἐὰν κατάλαβα καλά τί εἶναι ἡ ἱατρικὴ τῆς προσωπικότητος, ἔχει εὐρίσκειται τὸ σημεῖο πού τὴν ξεχωρίζει ἀπὸ τὴν ψυχοσωματικὴ ἢ τὴν ψυχαναλυτικὴ ἱατρικὴ. Ἐναντιοπαύει τὸν ἄρρωστο στὴ βαθειά του ἕπαρξι· θέτει τὸ πρόβλημα τῆς ὑγείας στὴ σχέσι του μὲ τοὺς ἄλλους καὶ τὸ Θεό, δηλαδὴ στὸν Ἰησοῦ Χριστό. Στὴν φροντίδα γιὰ τὴν ὑγεία, ξεκινᾶμε λοιπὸν, κατὰ τὴ βιβλικὴ γραμμὴ, ὄχι ἀπὸ μία ἰδέα, ἕνα ἰδεῶδες πού ἔχομε γιὰ τὴν ὑγεία, ἀλλὰ ἀπὸ μία πραγματικότητά, ἀπὸ τὴ ζωὴ ἐν Χριστῷ καὶ διὰ τοῦ Χριστοῦ. Αὐτὸ ἐξηγεῖται γιὰτί ἕνας ἄνθρωπος ὅπως ὁ Bodelschwingh ἦταν δυστυχῆς, ὅταν ἐπιληπτικοί, τοὺς ὁποίους εἶχε περισυλλέξει, ἔφευγαν ἰαθέντες χωρὶς νὰ ἔχουν κάνει αὐτὴν τὴν συνάντησι μὲ τὸν ἴδιον τὸν Ἰησοῦ Χριστό· θεωροῦσε αὐτὴ τὴν θεραπεία σχεδὸν ὡς δυστύχημα, διότι εἶχε τὴν ἐντύπωσι ὅτι ἡ ἀνήκουστη τύχη πού ἐνυπῆρχε στὴν ἀρρώστια τῶν πηγῶν χαμένη... Καὶ ὁ Blumhardt, πού ἔπαιρνε ἀπὸ παντοῦ γράμματα ἀπὸ ἀσθενεῖς πού τοῦ ζητοῦσαν νὰ μεσολαβήσῃ γιὰ τὴν ἀσθενεία τῶν, ἐνῶ τὸ ἔκανε εὐχαρίστως, ἐπέμενε στὶς ἀπαντήσεις του ὅτι ἐνδιέφερε λιγώτερο τὸ νὰ θεραπευθοῦν ἀπὸ τὸ νὰ τοποθετηθοῦν στὴν οἰκονομία τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ σὲ μία ἀπὸ τὶς ἐπιστολὰς του ἀπαντᾷ μὲ χιοῦμορ ὅτι στὸ κατὰ Ματθ. κε' ὁ Ἰησοῦς ταυτίζεται μὲ τοὺς ἀσθενεῖς καὶ αὐτὴ ἡ ταύτισις προσδίδει θετικὸ νόημα στὴν ἀσθένεια πού γίνεται προνομιούχο

πεδίο συναντήσεως, ἐπικοινωνίας καὶ μαρτυρίας.

Μποροῦμε λοιπὸν νὰ εἰποῦμε, χρησιμοποιώντας τὰ λόγια μιᾶς νεαρᾶς Κινέζας σχετικὰ μὲ τὴν εἰρήνη, ὅτι ἡ ὑγεία δὲν εἶναι ἡ ἀπουσία τῆς ἀσθενείας, ἀλλὰ ὅτι εἶναι ἡ παρουσία τοῦ Θεοῦ. Ὁ Dietrich Bonhoeffer, πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατό του, τὴν ἐποχὴ πού ἦταν στὴ φυλακὴ, ἀποκαλύπτει σ' ἕνα ποίημα τὸ γεγονός ὅτι στὴ γῆ συναντᾶμε τὸ Θεὸ πρὸ πάντων ὡς τὸν Θεὸ πού βρῖσκεται στὸν πόνο καὶ στὴν ἀδυναμία, γιὰτί, ἂν τὸν ἀναζητᾶμε, τὸν εὐρίσκομε στὸν Ἰησοῦ πού δὲν ἔχει πού τὴν κεφαλὴν κλίνει, πού βαδίζει στὸ δρόμο τοῦ πάθους καὶ πεθαίνει στὸ Σταυρό.

Ἐὰς προσθέσωμε, πρὶν τελειώσωμε, ὅτι αὐτὴ ἡ ἄποψις τῆς ὑγείας δὲν μειώνει καθόλου τὴν ἱατρικὴ νομίζομε μάλιστα ὅτι συμβαίνει τὸ ἀντίθετο. Τὰ ἐπιστημονικὰ καὶ τεχνικὰ στοιχεῖα διατηροῦν τὴν ἀξία τῶν μὲ καινούργια μάλιστα ἔννοια γιὰ τὸν ἱατρὸ πού θεωρεῖ τὸν ἑαυτὸ του ἱατρὸ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ἐν Χριστῷ.

Προσπαθήσαμε νὰ βγάλωμε μερικὲς μεγάλες γραμμὲς στὸ θέμα «Ἑγεία καὶ πνευματικὴ ζωὴ». Ἀπὸ αὐτὸ πού ἀκούσαμε ἀφήνοντας νὰ μιλήσῃ ἡ Ἁγία Γραφὴ συμπεραίνομε ὅτι ἡ πνευματικὴ ζωὴ συνίσταται σ' αὐτὸ πού προσπαθοῦμε νὰ ἐκφράσωμε μὲ τὸν ὄρο «ἀναγνώρισις» στὴ διπλῇ του ἔννοια:

Πρῶτα μὲ τὸ ν' ἀναγνωρίσωμε στὸ Θεό, αὐτὸ πού ἀνήκει στὸ Θεό, ν' ἀναγνωρίσωμε στὸν Ἰησοῦ τῆς Ναζαρέτ τὸ Χριστό πού εἶναι ὁ σωτὴρ μου καὶ ὁ Κύριός μου, ν' ἀναγνωρίσωμε αὐτὴ τὴν οἰκονομία τῆς Βασιλείας πού εἶναι παρούσα στὸν κόσμον καὶ μέσα στὴν ὁποία ἔχομε τοποθετηθῆ ἐν Χριστῷ.

Ἐπειτα στὴ δευτέρῃ σημασίᾳ του: ἀνα-

γνώρισις με την ύπαρξιακή έννοια αυτής της πράξεως εκείνου που γνωρίζει ότι δέχεται τα πάντα από τη χάρι και που απαντά σ' αυτά που δέχεται, απάντησι που εκφράζεται με την ύπακοή· είναι το να ζήσῃ μετάνοια και στήν πίστι, στή συνάντησι με τὸν ζῶντα Θεό.

Νὰ βλέπουμε τὸ πρόβλημα τῆς υγείας κάτω ἀπὸ τὴ βιβλικὴ ἄποψι τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ τὸ βλέπουμε μετὰ τὴν προοπτικὴ αὐτῆς τῆς ἀναγνωρίσεως. Ἡ πνευματικὴ ζωὴ εἶναι αὐτὴ ἡ ζωὴ που δημιουργεῖ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα μέσα μας, που δὲν βιώνεται σὲ κλειστὸ καὶ ξεχωριστὸ χῶρο τῆς προσωπικότητός μας, ἀλλὰ στήν ἀπλότητα τῆς καθημερινῆς οἰκογενειακῆς καὶ προσωπικῆς μας ζωῆς, μέσα σ' αὐτὴ τὴν κοινότητα που ὀνομάζομε Ἐκκλησίαι.

Σχετικὰ μετὰ τὸ θαῦμα.

Στὴν κοινότητα τῆς Ἐκκλησίας παρουσιάζονται ἐκδηλὰ σημεῖα αὐτῆς τῆς ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, αὐτῶν τῶν «δυνάμεων τοῦ Θεοῦ», ὅπως τὰ ἀποκαλεῖ ὁ Blumhardt, ἰδιαιτέρα ἐπίσης θεραπείες ἀσθενειῶν ὀργανικῶν καὶ ἄλλων. Εἶναι ἡ μαρτυρία, τὰ σημεῖα τῆς οἰκονομίας αὐτῆς, τῆς Βασιλείας που ἔρχεται καὶ που εἶναι ἤδη ἐδῶ, καὶ δρᾷ ἐδῶ καὶ τώρα, γὰρ νὰ ἀναφέρω τὸν Blumhardt.

«Συμβαίνει ἀκόμη καὶ σήμερα: ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχει μία κοινότης ὅπου κυβερνᾷ ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἐκεῖ ὑπάρχουν ἐπίσης τὰ πλήθη τοῦ οὐρανοῦ, οἱ ἄγγελοι καὶ οἱ δυνάμεις τοῦ Θεοῦ καὶ μπορούμε νὰ προσερχοῦμε καὶ οἱ δυνάμεις τοῦ Θεοῦ κινουῦνται καὶ κάνουν κάτι στὶς καρδιές καὶ στὰ σώματα τῶν ἀνθρώπων, διότι, στή Βασιλεία τῶν οὐρανῶν πρέπει νὰ γίνεται κάτι: οἱ δυστυχεῖς πρέπει νὰ γίνονται χαρούμενοι καὶ οἱ ἀπογοητευμένοι νὰ ἐνθαρρύνονται. Ἐκεῖ ὅπου ἔρχεται ἡ Βασιλεία πρέπει νὰ φεύγουν τὸ κακὸ καὶ ἡ ἀσθένεια. Ἐκεῖ πρέπει πάντοτε νὰ ὑπάρχει ἡ ἐλπίδα».

Μ' αὐτὴ τὴν έννοια οἱ κρατούμενοι τοῦ Ensisheim χαρακτηρίζαν τὸ χριστιανισμό των ὡς μεταδοτικὴ υγεία. Αὐτὲς οἱ θε-
θαπεῖες που καταγράφονται σ' ἓνα σύνολο καὶ ἄλλων σημείων τῆς οἰκονομίας τῆς

Βασιλείας τοῦ Θεοῦ (Α' Κορινθ. ιβ' 8-10 καὶ 28) δὲν ἔχουν ἀναγκαστικῶς ἐντυπωσιακὴ ὄψι· εἶναι δυνατόν νὰ παρουσιάζονται στὰ συνήθη δεδομένα τῆς ζωῆς δίνοντάς τους ἓνα νέο περιεχόμενο. Αὐτὸ τὸ περιεχόμενο που ὁ Blumhardt ἀποκαλεῖ «δυνάμεις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ» καὶ που ὁ ἱατρὸς von Orelli ὀνομάζει «κινή-
τῆρα», μπορεῖ νὰ παρουσιάζεται σὲ μία ἱατρικὴ θεραπεία καὶ νὰ τὴν μεταβάλλῃ κατὰ τὴν έννοια ὥστε, ἐνῶ μέχρι ἐκείνης τῆς στιγμῆς ἦταν ἄκαρπη, νὰ παίρῃ ἄλλη ὄψι καὶ νὰ εἶναι ἀποτελεσματικὴ, ἀκόμη ἕνας ἱατρὸς που ἕως τότε ἦταν ἀμήχανος μπροστὰ σ' ἓνα ἄρρωστο, εἶναι δυνατόν νὰ ὀδηγηθῇ στή διάγνωσί του καὶ ν' ἀνακαλύψῃ τὸ βάθος τῆς ὀργανικῆς ἢ ψυχικῆς ἀσθενείας. Ἡ ἀκόμη ἡ ζωὴ ἐνὸς ἀσθενοῦς μπορεῖ νὰ μεταβληθῇ καὶ ἡ συμπεριφορὰ του ἀπέναντι τῆς ἀσθενείας νὰ ἀλλάξῃ τελείως καί, ἐνῶ προηγουμένως αὐτὴ ἡ τελευταία ἦταν δυστύχημα, νὰ γίνῃ ἀστείρευτὴ πηγὴ ἀνακαλύψεων καὶ μάλιστα δυνατότης νὰ βοηθήσῃ καὶ ἄλλον.

Ἄλλὰ, εἶναι ἐπίσης δυνατόν νὰ πάρῃ ἐντυπωσιακὴ ὄψι, ὅπως μοῦ συνέβη νὰ τὸ ζήσω μερικὲς φορὲς, παραδείγματος χάρι στὸ πρόσωπο ἐνὸς κρατούμενου τῆς κεντρικῆς φυλακῆς τοῦ Ensisheim, ὁ ὁποῖος, τὴν ἡμέρα που συνητήθη μετὰ τὸ Χριστό, εἶδε νὰ ἐξαφανίζεται ἡ ἐπιληψία γὰρ τὴν ὁποία εὐρίσκετο ὑπὸ παρατήρησιν καὶ ἡ ὁποία τὸν εἶχε μεταβάλλῃ σὲ ἀνθρώπινο ῥάκος. Ἐκεῖ γεννᾶται ἡ ἰδέα τοῦ θαύματος γὰρ τὸ ὁποῖο θὰ θέλαμε νὰ εἰποῦμε λίγα λόγια. Πρέπει νὰ προσέξωμε, νὰ μὴ ἀναπτύξωμε θεωρία περὶ τοῦ θαύματος, ἀλλὰ νὰ ἰδοῦμε τὰ γεγονότα στὸ φῶς τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, στὸν ὁποῖο συναντᾶμε κατ' ἐξοχὴν τὸ θαῦμα, τὸ θαῦμα στήν ἱστορία καὶ στή φύσι. Ἐκεῖνο που χαρακτηρίζει αὐτὸ τὸ θαῦμα εἶναι τὸ μυστήριό του μετὰ δύο ὄψεις: Τὴν ἐσωτερικὴ ὄψι που εἶναι τὸ κατ' εὐθείαν ἔργο τοῦ Θεοῦ στὸν κόσμον· τὴν ἐξωτερικὴ ὄψι που εἶναι τὸ μήνυμα που βλέπομε, ὅπου ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτειτα κρυπτόμενος. Στὴν πραγματικότητά τὸ θαῦμα μπορεῖ νὰ ἐρημνευθῇ καὶ νὰ παραγνωρισθῇ, ὅπως συνέβη γὰρ τὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ ἀπὸ τὴν Ναζαρετ που, ὅταν τοῦ ζήτησαν ἓνα ἐκδηλο

σημείο, είπε ότι τὸ μόνο πὸν θὰ δοθῆ εἶναι ἐκεῖνο τοῦ Ἰωῶνᾶ (Ματθ. ιβ' 39, ιδ' 4), δηλαδή τοῦ θανάτου Του καὶ τῆς Ἀναστάσεώς Του, στὸ ὅποιο ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτεται σὰν ὁ Θεὸς πὸν δίδει ζωὴ στους νεκρούς (Ρωμ. δ' 17). Σ' αὐτὸ τὸ θαῦμα, καθὼς καὶ σὲ ὅλα τὰ ἄλλα ὁ Θεὸς φανερώνει ὅτι εἶναι ὁ κύριος ὅλης τῆς φυσικῆς καὶ ἱστορικῆς τάξεως καθὼς καὶ τῶν νόμων πὸν τὴν ἐκφράζουν. Ἐδῶ ἀκόμη ἡ ἀπάντησις πὸν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ζητᾶ ἐκ μέρους μας εἶναι ἐκεῖνη τῆς ἀναγνωρίσεως. Πρέπει νὰ ἀναγνωρίσωμε τὸ ἔργο τοῦ Θεοῦ μὲ τὴ διπλὴ του ὄψι, μὲ σεβασμὸ δηλαδή τοῦ μυστηρίου, πρῶτα ἐκεῖ ὅπου στὸ σταυρὸ καὶ στὴν ἀνάστασι τοῦ Χριστοῦ αὐτὸς ὁ κόσμος τῆς καταπτώσεως καὶ ἡ τάξις πὸν περιλαμβάνει διεπεράθησαν, διεσταυρώθησαν (μὲ τὴν κατὰ γράμμα ἔννοια τοῦ ὄρου). Στὴν περίπτωσι τῆς ὑγείας αὐτὸ σημαίνει ὅτι πρέπει νὰ ἀποφεύγωνται δύο σκόπελοι γιὰ τὶς θαυματουργικὰς θεραπείες. Ὁ πρῶτος εἶναι ἡ μαγικὴ ἄποψις τοῦ θαύματος, ἡ ὁποία θὰ εἶχε σὰν συνέπεια τὴ συνεχῆ ἀναζήτησι τῆς «μαγικῆς θεραπείας», φθάνοντας στὴν ἀκραία περίπτωσι μέχρι τῆς ἀντιθέσεως πρὸς τὴν ἰατρικὴ ἐπιστήμη καὶ θεωρώντας ἰδιαιτέρως τὴ σωματικὴ θεραπεία ὡς τὸ κεντρικὸ δεδομένο τοῦ χριστιανικοῦ μηνύματος. Μπροστὰ σ' αὐτὴ τὴ στάσι πρέπει νὰ δεβαιώσωμε μὲ τὸν λόγο τοῦ Θεοῦ ὅτι ἡ πίστις δὲν κάνει τὰ θαύματα, ἀλλὰ τὰ ζῆ. Τὸ θαῦμα δὲν εἶναι μία δευτερεύουσα πράξις τοῦ Θεοῦ πὸν ἔρχεται μετὰ τὴν πρώτη πράξι τῆς παρακλήσεώς μας (Ματθ. ιβ' 38, 39), ἀλλὰ παραμένει ἡ ἀπ' εὐθείας πράξις τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ, τὸ δῶρο Του στὸ ὅποιο ἐμμέσως φθάνομε μὲ τὸ σεβασμὸ, τὴν «ἀναγνώρισι» τοῦ μυστηρίου Του.

Ὁ δεύτερος σκόπελος μᾶς παραμονεύει, ὅταν ἡ προοπτικὴ μὲ τὴν ὁποία βλέπομε τὰ θαύματα εἶναι ἐκεῖνη μιᾶς μορφώσεως εἰδικῶς ὀρθολογιστικῆς, ἡ ὁποία, περιορίζοντας τὴν ὑπαρξί μας σὲ δύο διαστάσεις, ἀμφιβηθεῖ τὴν ἀλήθεια ὅλων ἐκείνων πὸν τὶς ξεπερνοῦν καὶ παίρνει ἀπέναντι τοῦ θαύματος στάσι δυσπιστίας ἢ καὶ τὸ ἀρνεῖται. Πρέπει νὰ διερωτηθοῦμε ἂν κάποιος φόβος τοῦ θαύματος πὸν συ-

χνὰ συναντᾶμε μέσα μας δὲν προέρχεται ἀπλῶς ἀπὸ λογικοποίησι τῆς πίστεως μὲ τὴν ὁποία αὐτὴ ἡ τελευταία παύει νὰ εἶναι ἡ ἀναγνώρισις μέσα στὴν ὑπακοὴ καὶ στὴν ἐλπίδα γιὰ νὰ γίνῃ δικαίωσις διὰ τῆς θεωρίας, δηλαδή ἀφρημένη ἔννοια. Καταλαβαίνομε τότε καλὰ καὶ παραδεχόμεσθε, ὅτι ἡ πίστις δὲν δημιουργεῖ τὰ θαύματα, ἀλλὰ χάνομε τελείως τὴν ἄποψι ὅτι αὐτὴ τὰ ζῆ, ἀκριβῶς διότι τὸ στήριγμά της δὲν εἶναι μέσα μας, ἀλλὰ στὸ ζῶντα Θεό (Ρωμ. δ' 19-25). Ὅταν μάλιστα ἡ πίστις ζῆ μόνον ἀπὸ τὴν πραγματικότητα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Ἀγ. Πνεύματος, τὸ κατ' ἐξοχὴν θαῦμα τοῦ Θεοῦ, ἐγγυᾶται γιὰ τὸ ἔργο τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ καὶ καλεῖται νὰ ζῆσῃ μὲ τὸ σχῆμα τῶν σημείων. Δὲν εἶναι φυσικὸ ἢ πίστις τῶν Χριστιανῶν πὸν ἔχει τὴν πηγὴ καὶ τὸ τέλος τῆς στὴν πραγματικότητα καὶ τὴ δύναμι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ νὰ εἶναι μικρότερη ἀπὸ τὴν ἐμπιστοσύνη τοῦ ἐπιστήμονος στὴ σταθερότητα τῶν φυσικῶν νόμων. Τὰ θαύματα πὸν ἀναφέρει ἡ Κ. Διαθήκη εἶναι μεσσιανικὰ σήματα (Λουκ. ιε' 19-23) τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ πὸν ἦλθε διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εἶναι ἐπίσης ἐξαιρετες πράξεις τοῦ Θεοῦ χαρακτηζόμενες ἀπὸ τὸ ἴδιο μυστήριον μ' αὐτὸ τοῦ θαύματος πὸν εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Ἰησοῦς Χριστός. «Μ' αὐτὲς τοποθετούμεθα στὸ φυσικὸν κόσμον τοῦ Θεοῦ» (Heinrich Vogel). Μαρτυροῦν γιὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς φιλεύσπλαγγης παντοδυναμίας Του. Εἶναι μηνύματα καὶ σημεία τῆς Βασιλείας πὸν ἔρχεται. Στὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων συναντᾶμε ὀλόκληρη σειρὰ ἀπὸ τέτοια «συμβάντα» καὶ παρευρισκόμασθε σὲ συγκεντρώσεις, στὶς ὁποῖες γίνονται πραγματικὰ θαύματα μπροστὰ στὴν κοινότητα, πράξεις Θεοῦ βιωμένες διὰ τῆς πίστεως (Πράξ. ιδ' 27). Ἡ στάσις μας ἀπέναντι σ' αὐτὰ εἶναι ἀπολύτως ὅμοια μὲ τῶν πρώτων Χριστιανῶν καὶ ἡ Ἐκκλησία καλεῖται ἀσφαλῶς ἀκόμη σήμερον νὰ ζῆσῃ διὰ τῆς πίστεως αὐτὰ τὰ σήματα τῆς Βασιλείας. Συχνὰ λησμονοῦμε ὅτι στοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας ἔχουν δοθῆ ἁρισματικὰς δωρεὰς μετὰ τῶν ὁποίων ἡ Κ. Διαθήκη ἀναφέρει καὶ τὴν δωρεὰ τῆς θεραπείας. Πρέπει νὰ θεωροῦ-

με την Ἐκκλησία μέσα στην οἰκονομία τῆς Δεσποτείας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Στὴν Π. Διαθήκη ὑπάρχουν πολὺ λίγες θεραπείες, ἐνῶ στὴν Κ. Διαθήκη μᾶς ἀναφέρεται μεγάλος ἀριθμὸς. Στὴν πρώτη ὑπάρχει ἡ ἀγγελία μιᾶς μελλούσης βασιλείας· στὴ δεύτερη ἡ βασιλεία εἶναι παρούσα καὶ ἐκδηλώνεται· ἐκεῖνο πού μᾶς δίδεται δὲν εἶναι καινούργια πράγματα πού προκαλοῦν αἰσθησι, ἀλλὰ ἐκφράσεις καὶ ἐπιβεβαιώσεις τῆς «καλῆς ἀγγελίας» (Μάρκ. ιστ' 17-20).

Τὰ θαύματα — καὶ ἔχομε ὑπ' ὄψιν μας ἐδῶ ἀποτελεσματικὲς θεραπείες πού παρουσιάζουν τὴν ἰδιαίτερη ὄψιν γιὰ τὴν ὁποία μιλήσαμε προηγουμένως — δὲν ἔγιναν λοιπὸν ποτὲ χάριν τοῦ θαύματος καὶ θὰ ἦταν σφάλμα νὰ τὰ ἔχομε ὡς κριτήρια πνευματικῆς ζωῆς. Εἶναι καὶ παραμένουν σημεῖα μὲ ἐσχατολογικὸ χαρακτήρα, πού δείχνουν δηλαδὴ μακρύτερα ἀπ' αὐτὰ τὰ ἴδια, δεδομένα τῆς οἰκονομίας τῆς Βασιλείας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ πού ἦλθε καὶ τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ πού ἔρχεται καὶ μὲ τὴν ἀναμονὴ τῆς ὁποίας ζοῦμε.

Σχετικὰ μὲ τὴ σχέσιν μεταξύ τῆς βιβλικῆς ἀπόψεως περὶ τοῦ ἀνθρώπου, τῆς ἀπόψεως τῆς ὑγείας τὴν ὁποία περιέχει καὶ τῆς ἐννοίας τῆς ἰατρικῆς.

Ἄς προσπαθήσωμε νὰ εἰποῦμε ἀκόμη, στὴ γραμμὴ τοῦ θέματός μας, λίγα λόγια γιὰ τὴ θέσιν τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, τῆς ἰατρικῆς, ἐναντι τῆς βιβλικῆς ἀπόψεως περὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ προβλήματος τῆς ὑγείας πού περιλαμβάνει. Μ' αὐτὸ δὲν θέλομε μὲ κανένα τρόπο νὰ πάρομε τὴ θέσιν τῶν ἰατρῶν στους ὁποίους ἀνήκει νὰ σκεφθοῦν πάνω σ' αὐτὸ τὸ πρόβλημα.

Ἀπὸ ὅσα εἶδαμε συμπεραίνομε ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχη ἀντίθεσις μεταξύ τῆς ἰατρικῆς καὶ τῆς χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας ὅπως αὐτὴ διαγράφεται στὴ Βίβλο. Πράγματι, ἡ ἰατρικὴ ὡς ἐφαρμογὴ τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν ἀσχολεῖται μὲ τὰ ἀνθρώπινα φαινόμενα, δηλαδὴ μὲ ἐγγενῆ δεδομένα· ἔχει λοιπὸν δική της ζώνη δράσεως, ὅπου εἶναι ἀρμοδιὰ, ἀλλὰ πού προφανῶς δὲν μπορεῖ νὰ ὑπερβῇ. Ἀποβλέπει

στὴ συμπεριφορὰ τοῦ ἀνθρώπου, ὄχι στὴ βαθειὰ του πραγματικότητά. Ἡ βιβλικὴ ἀνθρωπολογία, ἀντίθετα, ἀντιμετωπίζει τὸν ἄνθρωπο στὴν οὐσία του. Μία ἀντίθεσις θὰ ἀνεφύετο ἀπὸ τὴ στιγμὴ κατὰ τὴν ὁποία ἡ ἰατρικὴ θὰ ἔπαυε νὰ εἶναι ἡ ἐφαρμογὴ τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, θὰ προχωροῦσε σὲ μία θεωρητικὴ ἀνθρωπολογία, γιὰ νὰ γίνῃ ἡ ἔκφρασις μιᾶς φιλοσοφίας ἢ μιᾶς ἰδεολογίας πού τὸ σημεῖο ἐκκινήσεώς της θὰ εὑρίσκετο στὸν ἴδιο τὸν ἄνθρωπο ἢ θὰ περιελάμβανε τὴν πεποίθησιν ὅτι αὐτὸς ὁ τελευταῖος εἶναι ἱκανὸς νὰ κατανοήσῃ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του καὶ νὰ συλλάβῃ τὴν βαθειὰ του πραγματικότητά. Ἐξ ἄλλου, πρέπει νὰ εἰποῦμε ὅτι ἡ ἀντίθεσις πού θεσπιώνεται μεταξύ χριστιανικῆς ζωῆς καὶ ἰατρικῆς σὲ μερικὸς κύκλους καὶ πού φθάνει κάποτε, ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος, μέχρι τῆς ἀρνήσεως τῆς ἰατρικῆς καὶ τοῦ ἱατροῦ, ἀπὸ τὸ ἄλλο, μέχρι τῆς ἀσκήσεως τῆς ἰατρικῆς χωρὶς καθόλου πίστι, ἔχει τὴ ρίζα της στὴν παραγνώρισιν τοῦ πραγματικοῦ χαρακτήρος καὶ τῆς ἰατρικῆς καὶ τῆς πίστεως. Παραπέμπομε ἐδῶ στὸ βιβλίον τοῦ ἱατροῦ André Schlemmer «Πίστις καὶ Ἰατρικὴ».

Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν ἀντίθεσις ὑπὸ τὸν ὄρο ὅτι ὁ ἱατρὸς γνωρίζει νὰ προσπαθῇ γιὰ νὰ μάθῃ πού πρέπει νὰ σταματᾷ ἡ ἰατρικὴ ἐπιστήμη: πρέπει νὰ ἔχη τὴν ταπεινώσιν ν' ἀναγνωρίζῃ τὴν πραγματικότητά της ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως, νὰ σέβεται τὸ ἀνθρώπινο μυστήριον πού διαφαίνεται στὸν Ἰησοῦ Χριστό, τὴν ἀνθρώπινη προσωπικότητά στὴ σχέσιν της μὲ τὸ Θεό. Ὁ ἱατρὸς ὀφείλει νὰ «ἀναγνωρίζῃ» ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι περισσότερο ἀπὸ ἓνα σύνολο ψυχοσωματικὸ ἢ κοινωνικοσωματικὸ καὶ ὅτι ἔργο του εἶναι νὰ βοηθῇ τὸν ἀσθενῆ νὰ καταλάβῃ ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ ζῆ αὐτόνομα. Διότι, εἴτε τὸ θέλει εἴτε ὄχι, ὁ ἱατρὸς δὲν παύει, ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἀσθενὴς δὲν εἶναι μόνον ἀντικείμενον, ἀλλὰ πρόσωπον, νὰ ἐπεμβαίνει στὰ βαθειὰ δεδομένα τῆς ὑπάρξεώς του. Δὲν πρέπει ν' ἀποφεύγῃ τὸ πρόβλημα πού προβάλλει ἀπ' αὐτὸ τὸ γεγονός καταφεύγοντας στὴν οὐδετέρα περιοχὴ τῆς καθαρᾶς ἐπιστήμης ἢ τῆς θεραπευτικῆς τέχνης, περιοχὴ ὅπου ἐνδέχεται νὰ ἔχη ἀνησυχία στὸ πεδίο τῆς

ειδικότητός του, ἀλλ' ὄχι στήν ἴδια του τήν ἀνθρώπινη ὑπαρξι. Ἀλλά, ἀπό αὐτήν ἀκριβῶς, εἶναι ὑποχρεωμένος νά ἐπεμβαί- νη καί, ἐπειδή ἔχει νά κάνη μέ τὸ πρό- βλημα τῆς υἰείας ἐνός ἀ ν θ ρ ὄ π ο υ, πρέπει νά εἶναι ἰατρὸς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Πρέπει τὸ ἐπάγγελμά του νά ξαναγίνε- ται συνεχῶς μία ἀποστολή καὶ ἓνα λει- τούργημα. Μὲ ἄλλα λόγια, νὰ τὸ ἐκτελῆ μ' αὐτὸ πού ὠνομάσαμε «ἀναγνώρισι». Θέλομε μ' αὐτὸ νά εἰποῦμε ἐκεῖνο πού ὁ Karl Stoevesandt, στὸ συμπέρασμα μιᾶς ἐργασίας του μέ τίτλο «Ἱατρικὴ καὶ Ἀν- θρωπίνη Ὑπαρξις», διατυπώνει ὡς ἐξῆς: «Ἡ ἱατρικὴ ἐπιστῆμη πρέπει νά ἀσκήται στὰ ὄρια τοῦ σκοποῦ τῆς τῆς ἐρεύνης καὶ τῆς θεραπευτικῆς, πρέπει νά χρησιμοποι- ῆται ὡς ὄργανον, ὅπως καὶ ὅποιαδήποτε ἄλλη ἐπιστῆμη, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐφαρμογή τῆς καὶ τὴν ἀσκήσί τῆς, εἶναι δυνατόν ὁ ἰατρὸς νά εὔρη καὶ νά συναντήσῃ, ὄχι σ' αὐτήν, ἀλλὰ πέρα ἀπὸ τὰ ὄρια πού τῆς ἔχουν δοθῆ καὶ μέ τὴ χάρι τοῦ Θεοῦ, τὸν πραγματικὸ ἄνθρωπο. Ἄπ' αὐτὸ τὸ γε- γονὸς ἡ ἱατρικὴ παίρνει καινούργιο νό- ημα. Ὁ ἰατρὸς μπορεῖ, μέ ὅλα τὰ μέσα πού διαθέτει, νά εἶναι στήν ὑπηρεσία τοῦ ἀν- θρώπου, νὰ τοῦ ἐλαφρύνῃ τὴν μοῖρα του καὶ συγχρόνως νά τὸν βοηθῆ νά ἀνακα- λύψῃ τὸ τελευταῖο νόημα τῆς ὑπάρξεώς του στὴ σχέσι του μέ τὸ Θεό. Μία ζωὴ στήν πίστι, δηλαδὴ γνωρίζοντας ὅτι εἶναι ἐν Χριστῷ σ' αὐτὴ τὴ σχέσι πού εἶναι ἡ νέα ζωὴ, παίρνει τὴν ἐπιστῆμη στὰ σοβαρὰ σὰν δῶρο, ἓνα τάλαντο πού τῆς ἔχει ἐπι- στευθῆ μέ τελείως νέο τρόπο ὁ Θεός. Ἐ- νας τέτοιος ἰατρὸς (καὶ αὐτὸ ἰσχύει καὶ γιὰ τίς ἀδελφές καὶ τίς κοινωνικὲς λει- τουργοῦς), ἐργάζεται μ' αὐτὸ τὸ δῶρο πού τὸ δέχτηκε μέ τὴ χαρὰ καὶ τὴν εὐ- θύνῃ τῆς ἀποστολῆς πού προέρχεται ἀπὸ τὸ Θεὸ καὶ πηγαίνει σ' Αὐτόν».

Σ' αὐτὸ προστίθεται καὶ ἡ ἀκόλουθος ἄποψις: Εἴπαμε ὅτι τὰ θαύματα εἶναι μηνύματα μέ χαρακτῆρα ἐξαιρετικὰ ἐσχα- τολογικό. Ἐὰν ἀληθεύῃ, σύμφωνα μέ τὸ

λόγο τοῦ ἱατροῦ Tournier, ὅτι ἡ ἴασις εἶναι ἀποτέλεσμα καὶ σημεῖο τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ πού ἐπιβραδύνει τὴν ἔλευσι τοῦ θανάτου («Βίβλος καὶ Ἱατρικὴ»), ἡ ἱα- τρικὴ παίρνει, μέσα στήν προοπτικὴ τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἡ ὅποια χαρακτη- ρίζει τὴ θέσι τῆς Ἐκκλησίας σ' αὐτὸν τὸν κόσμον, μία παράγωγο ἀξία, τὴν ἀξία μιᾶς ἐντολῆς, τῆς ὁποίας τὸ νόημα εἶναι νά συμβάλλῃ στὴ διατήρησι τῶν προτελευταί- ων πραγμάτων πού μᾶς ἐπιτρέπουν ἀκρι- βῶς τὴν ἀναμονὴ τῶν τελευταίων, δηλαδὴ ἐκείνων τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ πού ἔρ- χεται. Ἡ τελευταία ἐννοια τῆς ψυχοσωμα- τικῆς υἰείας, τῆς ἱατρικῆς ἐπομένως πού ἐπαρτυνεῖ καὶ βοηθεῖ γι' αὐτήν, δὲν μπορεῖ νά εἶναι ἄλλη ἀπὸ ἐκείνη τοῦ νά συμβάλλῃ στὴ γέννησι ἐνός κόσμου, ὁ ὁ- ποῖος, εἴτε τὸ γνωρίζει εἴτε ὄχι, περιμένει τὸν Ἰησοῦ Χριστό, εἶναι προσανατολισμέ- νος καὶ ἀνοικτὸς πρὸς Αὐτόν, Τὸν ἐξυπη- ρετεῖ καὶ Τὸν δοξάζει. Ὑπάρχει σ' Αὐτὸ μία κλήσις, ἓνα λειτούργημα πού συνδέεται μέ κάθε ἐργασία, ὄχι διότι ἐκτελεῖται αὐ- τὴ ἡ ἐργασία, ἀλλὰ διότι ἡ θέλησις τοῦ Θεοῦ πού ἀπεκαλύφθη καὶ συνεπληρώθη στὸν Ἰησοῦ Χριστὸ περιλαμβάνει ὅλη τὴν ἀνθρώπινη πραγματικότητα καὶ δὲν ὑ- πάρχει πραγματικὰ παρὰ μόνον σ' αὐτὴ τὴ σχέσι. Μποροῦμε νά εἰποῦμε ὅτι ἡ ἱατρικὴ δὲν ἀποκτᾷ ἀληθινὰ τὸ κύρος τῆς, δὲν φθάνει στήν οὐσία τῆς καὶ τὴν πλήρη ἐλευθερία τῆς, παρὰ κατὰ τὸ μέτρο κατὰ τὸ ὁποῖο ἐκεῖνοι πού τὴν ἀσκοῦν τὸ κάνουν μέ τὴν ἀναγνώρισι αὐτοῦ τοῦ ὀρισμοῦ διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς Αὐτόν, ἀνα- γνωρίζουν δηλαδὴ τὴ Βασιλεία Του σὲ ὅλα τὰ πεδία ὅπου βιώνεται ἡ ἀνθρώπινη ὑ- παρξις. Εἶναι μία ἔρευνα πού νομίζω ὅτι ἐπιδιώκει καὶ πραγματοποιεῖ ἡ κίνησις πού φέρει δικαίως τὸν τίτλο: «Ἱατρικὴ τῆς Προσωπικότητος».

HENRI OCHSENBEIN

Ἀπόδοσις: Κ. Δ. ΣΠΗΛΙΩΤΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΜΑΘΗΤΕΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΦΗΒΙΚΗΝ ΗΛΙΚΙΑΝ

Πρέπει εν συνεχεία πρὸς τὴν ἐξέτασιν τῶν προβλημάτων τῆς σχολικῆς ζωῆς τῶν παιδιῶν μας, νὰ ἰδοῦμε πῶς ἐξελλίσσεται ἡ μαθητεία κατὰ τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν:

Ὁ διδάσκων, πέραν τῶν γενικῶν ψυχοπαιδαγωγικῶν προβλημάτων τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται κυρίως εἰς τὸ παιδί, πρέπει νὰ γνωρίζῃ καὶ τὴν ἰδιαίτεραν ψυχολογίαν τοῦ ἐφήβου, ἡ ὁποία εἶναι ἀρκετὰ διάφορος ἀπὸ ἐκείνην τοῦ παιδιοῦ. Πρὸς τὸ τέλος τοῦ δημοτικοῦ ὁ μαθητὴς καὶ ἰδίᾳ ἡ μαθήτρια, εἰς τὸ ἰδικόν μας μάλιστα κλίμα, εἶναι ἤδη ἔφηβος. Συχνάκις οἱ νεαροὶ ἐκπαιδευτικοὶ τὸ λησμονοῦν αὐτὸ καὶ μεταχειρίζονται τὸν ἔφηβον ἀπλῶς ὡς ἓνα μεγάλο παιδί. Τὸ βασικόν γεγονὸς εἶναι ὅτι ὁ (ἡ) ἔφηβος δὲν εἶναι πλέον οὔτε παιδί, ἀλλ' οὔτε ἀκόμη ἄνδρας ἢ γυναῖκα. Ἀναμφιβόλως ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν ἐξέλιξίν του ἔχει μίαν πραγματικὴν ἐνότητα, διὰ τοῦτο εἰς τὴν ἐξελικτικὴν ψυχολογίαν θὰ ἔπρεπε νὰ ἀνταποκρίνεται καὶ μίᾳ ἐξελικτικῇ παιδαγωγικῇ.

Τὰ βασικὰ δεδομένα ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζονται τὰ παιδαγωγικὰ προβλήματα εἰς αὐτὴν τὴν ἡλικίαν εἶναι: Ἡ ἀλλαγὴ ἐνδιαφερόντων, ἡ ἀπειθαρχία καὶ ἀνησυχία τῶν μαθητῶν, ἡ ἐπιθυμία νὰ διακριθοῦν, ἡ ἥβη αὐτὴ καθ' ἑαυτήν. Ὅλα αὐτὰ δημιουργοῦν δυσκολίας εἰς τὸν παιδαγωγόν.

Ἡ ἐφηβεία εἶναι ἡ ἡλικία κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ ἀνθρώπινον ὄν κυριαρχεῖται ταῦτοχρόνως ἀπὸ τὰ φαινόμενα ἀναπτύξεως δηλ. τὴν ἥβην καὶ ἀπὸ τὰς πνευματικὰς πραγματικότητας, δηλ. τὰς ἀξίας τοῦ πολιτισμοῦ, ἥτοι ἀξίας αἰ-

σθητικὰς, ἠθικὰς, κοινωνικὰς, θρησκευτικὰς κ.λ.π. Ὁ συνδυασμὸς, ἡ συνύπαρξις, τῶν δύο αὐτῶν τάξεων γεγονότων εἶναι ἐκείνη ἡ ὁποία δημιουργεῖ μίαν ἀπὸ τὰς κυριωτέρας δυσκολίας τοῦ ψυχολογικοῦ προβλήματος τοῦ ἐφήβου. Ἀνάπτυξις καὶ ἀξίαι μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ διακρίνωμε δύο σειρὰς παιδαγωγικῶν προβλημάτων: Τὸ πρόβλημα τῆς ἀγωγῆς τοῦ σώματος, τὸ ὁποῖον ἀντιστοιχεῖ εἰς τὰ βιολογικὰ φαινόμενα, καὶ ἡ αἰσθητικὴ, ἠθικὴ, ἐπιστημονικὴ κ.λ.π. ἀγωγή, ἡ ὁποία ἀντιστοιχεῖ εἰς τὰς πολιτιστικὰς ἀξίας. Εἰς τὸ πεδῖον τῆς συμπεριφορᾶς, ἡ ὁποία θεωρεῖται κάτι τὸ συνολικόν, ἡ ἐφηβεία εἶναι ἡ ἡλικία τῆς ἐπιβεβαιώσεως τοῦ ἑαυτοῦ, δηλ. τῆς τάσεως πρὸς κατάρτισιν τῆς προσωπικότητος, ἐξ οὗ τὰ παιδαγωγικὰ προβλήματα τῆς προσωπικότητος, ὡς π.χ. ἡ ἀγωγή τῆς αὐτονομίας, τῆς ἀναπτύξεως τῶν εὐθυνῶν κ.λ.π. Τὰ δύο αὐτὰ βασικὰ δεδομένα μᾶς ὁδηγοῦν εἰς τὴν μελέτην τῶν προβλημάτων τοῦ σωματικοῦ ὀργανισμοῦ, τῶν προβλημάτων τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν προβλημάτων τῆς προσωπικότητος. Ἐκ τῆς μελέτης αὐτῆς θὰ καθορισθῇ ἡ στάσις τοῦ παιδαγωγοῦ ἔναντι τῶν προβλημάτων τῶν ἐφήβων καὶ θὰ ἴδωμεν κατὰ πόσον τὸ σχολεῖον εἶναι ἱκανὸν νὰ δώσῃ μίαν ἱκανοποιητικὴν ἀπάντησιν εἰς τὸ σύνολον τῶν προβλημάτων αὐτῶν.

Ἡ ἀγωγή τῶν ἐφήβων πράγματι ἐξαρτᾶται ἀπὸ πολλοὺς παράγοντας: Κατ' ἀρχὴν ἀπὸ τὸ φύλον πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν διαφορὰν τῶν φύλων. Κατὰ δεῦτερον λόγον ἀπὸ τὴν ἡλικίαν τὰ παιδαγωγικὰ προβλήματα δὲν τί-

θενται κατά τὸν αὐτὸν τρόπον εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐφηβείας καὶ εἰς τὸ τέλος τῆς ἐφηβείας. Ἄλλα εἶναι τὰ προβλήματα τῶν ἐφήθων ἡλικίας 12-16 ἐτῶν καὶ ἄλλα τῶν 16-20. Θὰ περιορισθῶμεν εἰς τὸν πρῶτον κύκλον. Ἐπίσης ἄλλος παράγων ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐξαρτᾶται ἡ ἀγωγή τῶν ἐφήθων εἶναι τὸ περιβάλλον. Θὰ ἴδωμεν ἐδῶ μόνον τὴν περίπτωσιν τοῦ σχολικοῦ ἐφήθου. Ὁ ἐργαζόμενος ἐφηβος θέτει ἄλλα προβλήματα διάφορα. Καὶ τέλος ὁ χαρακτήρ. Διὰ τὸν παιδαγωγὸν ὅπως καὶ διὰ τὸν ψυχολόγον, δὲν ὑπάρχει ἕνας ἰδανικὸς ἐφηβος, ἀλλὰ ἐφηβοὶ διάφοροι μεταξύ των. Ἀγωγή λοιπὸν ἐπὶ μέτρῳ, ἐξατομικευμένη, εἶναι ἀκόμη περισσότερον ἀπαραίτητος δι' αὐτὴν τὴν ἡλικίαν, παρὰ διὰ τὴν παιδικήν. Ἐάν τὰ ἀνωτέρω ἀφοροῦν τὸν ὁμαλὸν ἐφηβον, πολὺ διάφορα εἶναι τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα θέτει ὁ ἀπροσάρμοστος ἐφηβος.

Ἐξ ἄλλου, ἐνῶ ἡ παιδικὴ ἡλικία εἶναι ἡ ἡλικία τῆς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον ὑποβαλλομένης γνώσεως, ἡ ἐφηβεία εἶναι ἡ ἡλικία τῆς Κουλτούρας. Πρόκειται ἐδῶ νὰ συντονισθοῦν αἱ γνώσεις καὶ νὰ τεθοῦν ἐνώπιον τοῦ νέου, ἐν σχέσει μὲ τὰς ἀξίας ἐπὶ τῶν ὁποίων θασιζέται ὁ πολιτισμὸς μας, διὰ νὰ καταλήξῃ ὁ ἐφηβος εἰς μίαν π ρ ο σ ω π ι κ ῆ ν ἢ ἄ π ο ψ ι ν π ε ρ ι κ ὸ σ μ ο υ κ α ἰ ἄ ν θ ρ ῶ π ο υ.

Τὰ ἐξωσχολικὰ ἐνδιαφέροντα πρὸς τὴν τέχνην, τὸ φύλον, τὴν πολιτικὴν κ.τ.λ. παρουσιάζουν ἀκριβῶς τὸν προσανατολισμὸν τῶν νέων πρὸς τὰς ποικίλας ἀξίας. Ὁ καθηγητὴς ὁ ὁποῖος θὰ τὸ ἠγνῶει, κινδυνεύει νὰ χάσῃ τὴν ἐπαφὴν μὲ τοὺς μαθητὰς του. Τὸ σχολεῖον ὀφείλει νὰ καλλιεργήσῃ τὸν ἐφηβον καὶ ἐπομένως ὀφείλει νὰ προσφεύγῃ ὀλοπεν καὶ περισσότερον εἰς τὴν κρίσιν, τὴν περίσκεψιν τοῦ ἐφήθου. Εἰς τὴν πνευματικὴν του ἀνάπτυξιν θὰ πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ ἡ καλλιέργεια τοῦ ψυχικοῦ κόσμου.

Καὶ ἤδη τίθεται τὸ πρόβλημα τοῦ προσανατολισμοῦ. Ἐξ ἐπόψεως ψυχολογικῆς πρέπει νὰ ἀνευρίσκωνται αἱ ἱκανότητες τοῦ νέου καὶ αἱ δυνατότητές

του προσαρμογῆς εἰς τοὺς διαφόρους τύπους ἐπαγγελματικῶν δραστηριοτήτων. Ὁ σχολικὸς προσανατολισμὸς τῶν νέων καὶ ἐν συνεχείᾳ ὁ ἐπαγγελματικὸς, εἶναι ἕνα σπουδαιότατον ἔργον, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἐπιτελεσθῇ εἰς τὰ πλαίσια τῆς συγχρόνου κοινωνίας, ἐάν θέλωμεν οἱ νέοι μας νὰ εὕρουσιν τὸν σωστὸν δρόμον εἰς τὴν ζωὴν.

Ἐξ ἐπόψεως καλλιιεργείας θὰ πρέπει τὸ παιδί νὰ ἀναπτύξῃ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸ ὄραϊον, τὸ καλὸν καὶ τὸ ἀληθινόν. Ἡ ἀγάπη τοῦ ὄραίου ἀναπτύσσεται μὲ τὸ σχέδιον, μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς εὐαισθησίας ἐναντι τῆς ὁμορφίης τῆς φύσεως, τοῦ σώματος, μιᾶς πράξεως, ἐνὸς ἔργου τέχνης. Ἡ διδασκαλία τῆς φυσιολογίας συντελεῖ ἐπίσης εἰς αὐτό. Ἐπισκέψεις εἰς μουσεῖα, ἀκροάσεις καλῶν δίσκων μουσικῆς, χορωδία, θεατρικαὶ παραστάσεις συντελοῦν εἰς τὴν διαμόρφωσιν ἐνὸς καλλιτεχνικοῦ συναισθήματος εἰς τοὺς νέους. Πρέπει τελικὰ ὁ νέος νὰ γίνῃ ἱκανὸς νὰ αἰσθάνεται τὴν συγκίνησιν τοῦ ὄραίου. Ἡ καλοβαλμένη καλαισθητικὴ ἀγωγή ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἠθικὴν ζωὴν.

Ὁ ἐφηβος ἔχει γενικὰ κλίσιν πρὸς τὴν ἠθικὴν ζωὴν, τονίζει ὁ Cousinet. Ἦδη ἀπὸ τὴν τρίτην παιδικὴν ἡλικίαν περνᾷ ἀπὸ μίαν ἐπιβαλλομένην ἠθικὴν εἰς μίαν ἠθικὴν, τὴν ὁποῖαν ἀποδέχεται. Ὁ ἐνθουσιασμὸς, ἡ γενναιότης, ἡ ἀφοσίωσις ἀποτελοῦν μέρη μιᾶς ἠθικῆς ζωῆς, ἡ ὁποῖα τείνει πρὸς τὴν τελειότητα καὶ τὸ ἀπόλυτον. Εἶναι εὐθραυστος θεβαιώς, ἀλλὰ δύναται νὰ γνωρίσῃ τὰς ὑψηλοτέρας ἐξάρσεις.

Ὁ παιδαγωγὸς πρέπει νὰ ἐπωφεληθῇ ἀπὸ τὸν ἰδεαλισμὸν τοῦ νέου καὶ νὰ τὸν ὀδηγήσῃ πρὸς τὰς ἀρετάς. Ἡ ἐφηβεία εἶναι ἡ ἡλικία κατὰ τὴν ὁποῖαν δύναται νὰ ἀναπτυχθῇ ἡ ἠθικὴ ζωὴ, ἀλλ' ἐπίσης δύναται νὰ ἀναπτυχθῇ καὶ τὸ ἀνῆθικον. Αἱ ἀντικοινωνικαί, ἐν κυνισμῷ, πράξεις δὲν εἶναι ὀλίγαι μεταξύ τῶν νέων καὶ τῶν δύο φύλων, ὅταν ἡ οἰκογένεια δὲν ἔχῃ σταθεράς θάσεις. Διὰ τὴν ἠθικὴν ζωὴν δὲν φθάνει ἡ διδασκαλία. Τὰ ἠθικὰ παραδείγματα ἔχουν μεγαλυτέραν ἀξίαν καὶ ἐκεῖνο τὸ

όποιον έχει κυρίως σημασίαν είναι ή πρακτική εφαρμογή του καλού.

Ἐπίσης πνευματικὰ ἀξία ή ἀξία τῆς ἀληθείας εἶναι ή δυσκολωτέρα πρὸς κατάκτησιν. Διὰ τὴν κατάκτησιν τῆς ἀξίας αὐτῆς ἀπαιτεῖται ἤδη κάποια ὠριμότης. Διὰ τὸ διακρίνουν τὰ ἄτομα τὸ ἀληθινὸν ἀπὸ τὸ ψευδές, τὸ πραγματικὸν ἀπὸ τὸ ἀπατηλόν, τὸ θέβαιον ἀπὸ τὸ ἀμφίβολον χρειάζονται ἀσκήσιν καὶ πείραν.

Ἡ δυσκολία αὐτὴ δὲν εἶναι δικαιολογία διὰ τὸ παραμελήσωμεν τὴν ἀγωγὴν διὰ τὸ ἀληθές, ή ὁποία ἀποτελεῖ τὴν θάσιν κάθε πνευματικῆς ἀγωγῆς. Ὁ πολιτισμὸς δὲν θὰ ὑπῆρχε χωρὶς τὴν ἀγάπην τοῦ ἀληθινοῦ. Προϋποθέτει διὰ τὴν ὑπαρξίν του τὸ ζῦπνημα τῆς πνευματικῆς περιεργείας, τὴν διαμόρφωσιν τῆς κρίσεως καὶ τῆς λογικῆς καὶ τὴν ἀπόκτησιν κριτικοῦ πνεύματος. Αὐτὸ τὸ πνεῦμα ἐντείνεται ἰδιαίτερος κατὴν τὴν ἐφηβείαν. Εἶναι πράγματι μία περίοδος ἐπιθεβαιώσεως τοῦ ἑαυτοῦ, ἐνίοτε μὲ θίαιον καὶ σπασμωδικὸν τρόπον, ὁ ὁποῖος προκαλεῖ μίαν ἔντασιν σχέσεων μεταξύ τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ περιβάλλοντος. Ἡ ἀγωγή πρέπει νὰ βοηθήσῃ εἰς αὐτὴν τὴν κατάκτησιν τοῦ ἑαυτοῦ καὶ νὰ δώσῃ εἰς ἕκαστον νέον τὴν αὐτονομίαν διὰ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ χαρακτῆρος του καὶ διὰ τὸ εὐκολυνθῆ εἰς τὴν προσαρμογὴν του εἰς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν.

Ἐυνοϊκὴ περίοδος διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς προσωπικότητος εἶναι τὸ 15ον ἔτος τῆς ἡλικίας, ὅπως λέγει καὶ ή Montessori. Εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐφηβείας ὁ χαρακτῆρ τῶν νέων καὶ τῶν δύο φύλων γίνεται ὀλιγωτερον πειθαρχικός, πλέον ἀσταθῆς καὶ ὑπόκειται εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῶν διαθέσεων μὲ ἀποτόμους ἀλλαγὰς, ἀπὸ εὐθυμίας μέχρι καταθλίψεως. Εἶναι ή «ἄχαρις ἡλικία». Ἡ πρώτη αὐτὴ διαδικασία εἶναι μᾶλλον ἀρνητικῆς τῆς ἐπιθεβαιώσεως τοῦ ἐγῶ. Ἀπαιτεῖται ὑπομονή καὶ λεπτότης ἐκ μέρους τοῦ παιδαγωγοῦ διὰ τὸ νὰ ἡρεμοῦν αἱ ἀνη-

συχία. Δὲν πρέπει κανεὶς νὰ ἀντιτίθεται πολὺ εἰς αὐτοὺς διὰ τὸ νὰ μὴ τοὺς ἐξωθῆ εἰς τὴν ἐπανάστασιν. Ἄλλ' ὁ παιδαγωγὸς ἔχει νὰ προβάλλῃ καὶ μίαν θετικὴν ἐργασίαν. Οἱ νέοι ἀγαποῦν τὴν πρωτοβουλίαν καὶ τὴν ἀνάληψιν εὐθυνῶν. Εἶναι ή φυσικὴ ἐκδήλωσις τῆς ἀνεξαρτησίας, ή ὁποία πρέπει νὰ παιδαγωγηθῆ. Θὰ τὴν ἐκμεταλλευθῆ διὰ τὸ νὰ τοὺς ὀδηγήσῃ πλέον εἰς τὴν ἐλευθερίαν. Καλὸν μέσον πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν εἶναι ή αὐτοκυβέρνησις, ή ὁποία ἐφαρμόζεται εἰς πολλὰ ὑποδειγματικὰ σχολεῖα.

Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐθίζωνται οἱ νέοι εἰς τὴν ἀνάληψιν ὑπηρεσιῶν ὡς βιβλιοθήκης, ὀργανώσεως ἐορτῶν, ἐκδόσεως σχολικῆς ἐφημερίδος, ὀργανώσεως σχολικοῦ συνεταρισμοῦ κ.λ.π. Ἡ ἐκλογὴ ἐπίσης ἀντιπροσώπων τῆς τάξεως εἶναι ἓνα καλὸν παράδειγμα. Πρέπει θεβαίως νὰ ἀποφεύγωνται αἱ ὑπερβολαὶ αἱ ὁποῖαι δυνατὸν νὰ κουράσουν καὶ νὰ ἀποθαρρύνουν τοὺς νέους. Ἡ αὐτονομία δὲν τελειώνει μὲ τὴν ἡλικίαν τῶν 16 ἐτῶν. Διὰ τὸ φθάσωμεν εἰς μίαν ψυχολογικὴν ἀπογαλάκτισιν ἀπαιτεῖται μία θραδεία ὠριμότης.

Ἡ διαμόρφωσις τοῦ χαρακτῆρος εἶναι τὸ κύριον κεφάλαιον τῆς ἀγωγῆς τοῦ ἐφήβου. Αὐτὸ ἀπαιτεῖ ἐξατομίκευσιν τῆς τεχνικῆς ἀναλόγως τοῦ χαρακτῆρος. Ἡ κοινωνικὴ ἀγωγή δύναται νὰ εὐκολυνθῆ διὰ τὴν καθ' ὀμάδας ἐργασίας. Ἐπίσης καλὴ καὶ ἐπιθεβλημένη εἶναι ή ἀγωγή τοῦ πολίτου.

Ὁ ἐκπαιδευτικὸς πρέπει νὰ προσαρμοσθῆ εἰς τὴν νοοτροπίαν καὶ τὰς ἀνάγκας τοῦ ἐφήβου. Αἱ ἀνάγκαι αὐταὶ εἶναι:

1) Ἀνάγκη κατανόησεως. Οἱ ἐφηβοὶ παραπονοῦνται ὅτι τοὺς μεταχειρίζονται ὡς παιδιὰ καὶ δὲν ἐκτιμοῦν τὰς γνώμας των καὶ δὲν κατανοοῦν τὰς δυσκολίας των.

2) Ἀνάγκη ἀνεξαρτησίας. Κάθε ἄκαιρος καὶ ἀστοχος ἐναντίωσις εἰς αὐτὴν τὴν ἡλικίαν ἐκλαμβάνεται ὡς σέρισις τῆς ἐλευθερίας. Δύναται νὰ προκαλέσῃ ἀρνητικὴν στάσιν, ἐχθρότητα καὶ θίαια παράπονα.

3) Ἀνάγκη προτύπων ἐλευθέρως ἐκλεγέντων, τὰ ὅποια τοὺς βοηθοῦν νὰ διαμορφώνωνται μέσῳ τῶν προσωπικότητων τὰς ὁποίας θαυμάζουν.

4) Ἀνάγκη ὑπευθύνου ἀναλήψεως ἐργασιῶν. Θέλουν νὰ κάνουν κάτι μὲ τὰ ἴδικά των μέσα, νὰ παίξουν ἕνα ρόλον, νὰ δοκιμασθοῦν ἀπὸ τὴν ἐπαφὴν των μὲ τὰς δυσκολίας.

Ὁ ἐκπαιδευτικὸς, λέγει ὁ Cousinet, δὲν πρέπει νὰ περιορίζεται μόνον εἰς τὴν τυπικὴν διδασκαλίαν, ἀλλὰ πρέπει νὰ παίζη καὶ τὸν ρόλον τοῦ παιδαγωγ-

γοῦ, ὁ ὁποῖος ἀφυπνίζει τὸ πνεῦμα καὶ ὀδηγεῖ πρὸς τὴν ἄνοδον τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου τοῦ ἐφήβου. Πίσω ἀπὸ τὸν καθηγητὴν καὶ γενικὰ τὸν μεγάλον ὁ νέος ἀναζητεῖ τὸν ἄνθρωπον, δηλ. ἀναζητεῖ μίαν προσωπικότητα ἱκανὴν νὰ τὸν ὀδηγήσῃ μὲ ἐμπιστοσύνην. Καὶ εἶναι ἐπιγεγοῦσα ἀνάγκη διὰ τὴν νεότητα νὰ προσφέρωμεν αὐτὴν τὴν καθοδήγησιν ἐν ἀγάπῃ καὶ ἀληθείᾳ.

A. A. A.

Σ Τ Ο Π Η Γ Α Δ Ι

Φεύγει γιὰ τὴ Σαμάρεια ἡ γυναῖκα σαστισμένη,
ἀφοῦ τοῦ λόγου Σου τὸ νάμα ἤπιε δροσερὸ
καὶ τὴ ζωὴ της ἐφάνερωσες τὴν περασμένη.
Ἦ στάμνα σὸ πηγάδι ἀποδείχνει, ξεχασμένη,
πὼς βρῆκε τὸν Μεσσία μὲ τ' ἀθάνατο νερό!

ΕΛ. ΜΑΪΝΑΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΕΝΟΣ ΣΤΟΧΑΣΤΟΥ

'Αναζητήσεις και προοπτικάι

Ὁ **Gabriel Marcel** ἔφυγεν ἀπὸ τὴν ζωὴν. Ἦγωνίσθη διὰ τὸ πνεῦμα καὶ κατηξίωσε τὸ πνεῦμα. Νοῦς εὐφυῆς δὲν περιεπλάκη εἰς δαιδαλώδεις σχολαστικὰς διερευνήσεις οὔτε ἐκυριεύθη ἀπὸ τὴν ἀσθένειαν ἀτερμόνων λογικῶν ἀναλύσεων, πού ἀπολήγουν εἰς φλυαρίαν.

Διέθετεν εἰλικρίνειαν δι' αὐτὸ ἀνεζήτησε τὴν ἀλήθειαν. Ἐνῶ ἐδέχθη τὸν ἰδεαλισμόν, ἐπῆγε πέρα ἀπὸ αὐτόν. Δὲν ἠγάπα τὰ ἀφηρημένα λογικὰ σχήματα καὶ τὰς φιλοσοφικὰς γενικεύσεις.

Χωρὶς νὰ ἔχη διαβάσει τὸν **Kierkegaard**, πρῶτος αὐτὸς ἀπὸ τοὺς ὑπαρξιακοὺς φιλοσόφους τοῦ αἰῶνος μας ὠμίλησε διὰ τὴν ὑπαρξιν ὡς ἀφετηρίαν καὶ κέντρον τῆς φιλοσοφίας.

Ἄλλ' ἀπ' ἀρχῆς ἐξεκαθάρισε τὸ πρόβλημα. Ἡ ὑπαρξὶς ἐκφράζεται μὲ τὴν ὑλικότητα, ἀλλὰ δὲν ταυτίζεται πρὸς αὐτήν. Ὅτι ἔχω σῶμα εἶναι ἀναμφισβήτητον. Ἄλλ' ὅτι ταυτίζεται μ' ἐμὲ δὲν εἶναι ἀληθές.

Ἡ πρώτη κίνησις τῆς ὑπάρξεως εἶναι τὸ ἔχειν καὶ τὸ κατέχειν. Τείνομεν νὰ γνωρίσωμεν τὰ πράγματα καὶ νὰ ἐνδύσωμεν τὸν ἑαυτὸν μας μὲ ὑλικά ἀγαθὰ, μὲ κτήματα καὶ ἀποκτήματα.

Βυθιζόμεθα εἰς τὴν ὑλικότητα καὶ νομίζομεν ὅτι προαγόμεθα. Βλέπομεν τὰ πράγματα ἀπ' ἔξω καὶ ἔχομεν τὴν ψευδαίσθησιν ὅτι εἴμεθα αὐτόνομοι. Ἄλλ' ἡ αὐτονομία δὲν εἶναι ἐλευθερία.

Ἀπὸ τὴν ὥραν πού ἀπογουμνῶμαι ἀπὸ τὴν κτητικὴν καὶ τὴν κατακτητικὴν διάθεσιν, σημαδεύω τὴν ὀρθὴν πορείαν

πρὸς τὴν ἐλευθερίαν. Ἐσωτερικεύομαι καὶ διερευνῶ τὸν βαθύτερον ἑαυτόν μου. Ἀναζητῶ ἀξίας καὶ εὐρίσκω τὰς πηγὰς τοῦ πνεύματος.

Ὅμως ἡ ἐσωτερικεύσις δὲν εἶναι ἡ λύσις τοῦ προβλήματος, ἀλλ' ὁ δείκτης πρὸς τὴν λύσιν. Ὁ **Marcel** γνωρίζει ὅτι καθεὶς μας εἶναι ὁδοιπόρος. Προχωρεῖ εἰς τὸ βάθος τοῦ ἑαυτοῦ του, ἀλλ' ἀναζητεῖ καὶ τὸ σῦ.

Χωρὶς τὸν βαθύτερον διάλογον μὲ τὸν ἄλλον ἡ ἐσωτερικεύσις δὲν τελεσφορεῖ διότι διάλογος δὲν σημαίνει ἀπλὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης, συζήτησιν, ἀνταλλαγὴν γνωμῶν.

Εἰς τὸ **Homo Viator** ὁ φιλόσοφος διευκρινίζει ὅτι ἡ ἐπιβολὴ ἢ ἡ «πόζα», ὁ φόβος ἢ ὁ ἀνταγωνισμὸς εἶναι ἐκδηλώσεις τῆς ὑπερβάσεως τοῦ ἐγῶ καὶ δὲν βοηθοῦν εἰς τὴν ἐπικοινωνίαν τῶν προσώπων.

Ἡ ἀληθὴς συνεπαφὴ ἐπιτυγχάνεται μὲ τὸ πηγαῖον συναίσθημα, τὴν εἰλικρίνειαν, τὴν κατανόησιν, τὴν συμπαράστασιν, τὴν θυσίαν, πού ἀποτελοῦν τὰς προϋποθέσεις τῆς ἀγάπης ὡς ἀληθοῦς σχέσεως προσώπων.

Πρόσωπον σημαίνει κλῆσιν, δηλαδὴ ἀνταπόκρισιν εἰς πρόσκλησιν. Ἡ μεγαλύτερα ἀνάγκη τοῦ προσώπου εἶναι ἡ δίψα διὰ τὸ ἀληθινόν, τὸ ἀπόλυτον εἶναι, τὸ μεγάλο Σῦ. Ἡ ὑπαρξὶς μας ἀποκτᾶ νόημα, μόνον ὅταν εὐρίσκωμεν γεφύρας ἐπικοινωνίας μὲ τὴν πηγὴν τῆς ὑπάρξεως. Δι' αὐτὸ ἡ μεταφυσικὴ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐλπίδος ἀποτελοῦν οὐσιώδη θέματα εἰς τὴν προβληματικὴν τοῦ Γάλλου στοχαστοῦ.

Κατὰ τὸν Marcel ἡ λογικὴ δὲν ἀποτελεῖ ἀποκλειστικὸν παράγοντα τῆς ἀληθείας. Ὁ «πρῶτος στοχασμὸς» ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐπιστήμην. Λαμβάνομεν ἓνα ἀντικείμενον καὶ μελετῶμεν τὰς ιδιότητάς του, συνάγομεν κανόνας ἢ νόμους. Ἄλλ' ὁ Γάλλος φιλόσοφος δέχεται καὶ τὸ «μυστήριον» ὡς περιεχόμενον «δευτέρου στοχασμοῦ».

Μὲ τὸ «μυστήριον» ὁ Marcel δὲν ἐννοεῖ τόσοσν τὴν θρησκευτικὴν ἀποκάλυψιν καὶ τὸ ἐσώτερον περιεχόμενον τῆς πίστεως, ὅσον τὴν συγκεκριμένην, τὴν προσωπικὴν στάσιν τοῦ ἀνθρώπου ἐνώπιον ἐνὸς γεγονότος, ἐνὸς προσώπου καὶ κυρίως μιᾶς ἀξίας.

Μὲ τὸ «μυστήριον» ὁ Γάλλος φιλόσοφος δὲν ἀντικειμενοποιεῖ, δηλαδὴ δὲν φέρει ἀπέναντί του ἓνα πρόσωπον ἢ ἓνα πρᾶγμα, διὰ νὰ τὸ μελετήσῃ, ἀλλὰ προσπαθεῖ νὰ κατανοήσῃ καὶ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰ δεδομένα τῆς ἀμέσου πείρας· τί σημαίνει ἡ παρουσία των, ποῖον εἶναι τὸ βαθύτερον περιεχόμενόν των, ποῖαν ἀλήθειαν ἐγκρύπτουν ἢ ποῖον μῆνυμα προσφέρουν.

Ἡ «ἀντικειμενικότης» τῆς ἐπιστήμης δὲν εἶναι ἀρκετὴ διὰ τὴν ὀλοκλήρωσιν τῆς ἀληθείας, διότι ὁ ἐπιστήμων βλέπει τὰ πρᾶγματα ἀπ' ἔξω. Ὁ Marcel πιστεῖ ὅτι ἡ «ὑποκειμενικότης» τοῦ «δευτέρου στοχασμοῦ» ἔχει ἀντικειμενικότητα. Διότι διὰ τὸν φιλόσοφον τὸ εἶναι εἶναι. Ὁ Θεὸς ἀποτελεῖ τὴν μεγάλην πραγματικότητα. Ἄλλ' ἡ προσοικειώσις Του εἶναι «ὑποκειμενικὴ», δηλαδὴ προσωπικὴ. Καθεὶς μὲ ἰδικὴν του εὐθύνην θὰ κερδίσῃ ἢ θὰ χάσῃ τὸν μεγάλο διάλογον.

Αὐτὴ ἡ «ὑποκειμενικὴ» στάσις αἰτιολογεῖ διατί ὁ Marcel ἀπέφυγε νὰ διατυπώσῃ τὴν φιλοσοφίαν του εἰς σύστημα. Ἐδίδαξε τὸν τρόπον τοῦ στοχασμοῦ ἐμπρὸς εἰς τὰ μεγάλα θέματα, ἀλλὰ δὲν ἔδωσε κλειστὸν σχῆμα.

Τὰς οὐσιώδεις ὅμως φιλοσοφικὰς θέσεις τοῦ Γάλλου διανοουμένου δυνάμεθα νὰ ἀντλήσωμεν ἀπὸ τὸ *Journal Métaphysique* (N. R. F.), *Etre et avoir* (Aubier), *Homo Viator* (Aubier), *Le Mystère de l'être* (Aubier), *Les Hom-*

mes contre l'humain (La Colombe) κ. ἄ.

Πρὸ τοῦ Sartre ὁ Marcel ἔκρινεν ὅτι τὸ θέατρον ἀποτελεῖ κύριον καὶ οὐσιώδη παράγοντα ἀποδόσεως, σχολιασμοῦ καὶ αἰσθητοποιήσεως θεωρητικῶν θέσεων.

Μὲ τὰ ἔργα *Un Homme de Dieu*, *Le Chemin de crête* καὶ *Rome n'est plus dans Rome* ἴσως ἔδωσε τὰς καλυτέρας στιγμὰς τῆς θεατρικῆς ἐμπειρίας του.

Ὁ Marcel εἶχεν ἐπίσης ἐπίδοσιν εἰς τὴν μουσικὴν σύνθεσιν καὶ ἐκτέλεσιν καὶ ἐπίστευεν ὅτι ἡ τέχνη δίδει διέξοδον καὶ ἀποτελεῖ δυνατότητα ἐκφράσεως δυσκόλων ψυχολογικῶν καταστάσεων καὶ δυσχερῶν λογικῶν προβλημάτων.

Ὁ φιλόσοφος δὲν κατεῖχεν ἔδραν φιλοσοφίας, ἀλλ' ἡ ἀκτινοβολία του ὑπῆρξε μεγάλη. Τὸ 1948 ἔλαβε τὸ μέγα βραβεῖον λογοτεχνίας ἀπὸ τὴν γαλλικὴν Ἀκαδημίαν. Τὸ 1956 τὸ βραβεῖον Goethe. Τὸ 1958 τὸ μέγα ἐθνικὸν βραβεῖον τῶν γραμμάτων καὶ τὸ 1964 τὸ βραβεῖον εἰρήνης. Τὸ 1949 ἔλαβε τὴν τιμητικὴν διάκρισιν νὰ ἐκφωνήσῃ τὰς Gifford Lectures καὶ τὸ 1952 ἔγινε μέλος τοῦ Ἰνστιτούτου.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Marcel δὲν ἀπευθύνεται εἰς τοὺς ἀπίστους ἢ τοὺς ἀμφιβάλλοντας. Τὸ ἔργον του ἀποτελεῖ προσωπικὴν μαρτυρίαν ἐνὸς στοχαστοῦ, ποῦ ἐπίστευσε πολὺ καὶ ἤμπορεῖ νὰ βοηθήσῃ τοὺς πιστοὺς εἰς μίαν οὐσιαστικωτέραν ἐσωτερίκευσιν καὶ βαθυτέραν ἐνατένισιν τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν προβλημάτων τῶν ἄλλων μέσα εἰς τὴν ἀναζητήσιν καὶ τὴν ἔμπνευσιν τῆς ἐλπίδος καὶ τῆς ἀγάπης.

Ἄν οἱ Ἀπόστολοι τῶν «Πράξεων» εἶναι οἱ πρωτεργάται τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὁ Παῦλος εἶναι τὸ μεγάλο ὄροσημον. Διέδωσε τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ αὐτὸς ὁ Χριστιανισμὸς ἔμεινε.

Ὁ Παῦλος ἠγωνίσθη δι' ὅσα ἐπίστευσεν. Ἐθυσιάσθη δι' ὅσα ἐδίδαξεν. Ἀπὸ τὸ κήρυγμα του δὲν ὠφελήθη ὕλικῶς,

άλλά προσέφερε την αὐταπάρησίν του. Ἐντὶ τῆς ἀσφαλοῦς σταδιοδρομίας ἐνὸς ἡγέτου τῆς παλαιᾶς θρησκείας προετίμησε τὸ μαρτύριον τῆς νέας ἐποχῆς.

Ἡ θρησκεία δι' αὐτὸν δὲν ἦτο ἀπλή, τυπικὴ μίμησις καὶ τέλεισις ἐξωτερικῶν τύπων, ἀλλὰ βίωμα βαθύτατον. Δι' αὐτὸ ἐδέχθη τὴν ἐπανάστασιν τοῦ ἀρχηγοῦ Του. Ἄνεζήτησε καὶ ἠκολούθησε τὴν οὐσίαν, ποῦ εἶναι «καινότης ζωῆς».

Τοιαύτας σκέψεις μοῦ προεκάλεσεν ἡ ἀνάγνωσις τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Θεοδώρου Β. Κωνσταντινίου, Αἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων καὶ ὁ Ἀπόστολος τῶν Ἑθνῶν.

Μὲ θεολογικὸν στοχασμὸν, φιλολογικὴν ἐμβρίθειαν καὶ ἀπόλυτον κατοχήν τοῦ γλωσσικοῦ ὄργανου ὁ κ. Κωνσταντινίου ἀποδίδει εἰς ρέουσιν δημοτικὴν τὰς «Πράξεις τῶν Ἀποστόλων» καὶ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου.

Ἡ μετάφρασις εἶναι ἔμμετρος, ποιητικὴ. Κατὰ τὰς περιστάσεις ὁ λόγος τοῦ σ. ἀποβαίνει λυρικός ἢ δραματικός, τραγικός ἢ πλήρης χάριτος καὶ ἐλπίδος.

Μὲ τὴν εὐγένειαν τοῦ ὕφους του, μὲ τὴν γνώσιν καὶ τὴν εἰδίκευσιν, ποῦ τὸν διακρίνει, ὁ κ. Κωνσταντινίου μᾶς χειραγωγεῖ καὶ μᾶς μυεῖ εἰς τοὺς πνευματικὸς θησαυροὺς, εἰς αὐτὰ τὰ οὐσιώδη καὶ πρωταρχικὰ κείμενα τῆς πίστεως.

✧ ✧ ✧

Ὁ γνωστὸς λογοτέχνης καὶ δημοσιογράφος κ. Κώστας Παράσχος εἶχε τὴν θαυμασίαν ἔμπνευσιν νὰ παρακολουθῇ μὲ κίνδυνον τῆς ζωῆς του τὰ συγκλονιστικὰ γεγονότα τῆς κατοχῆς, νὰ παίρῃ φωτογραφίας καὶ νὰ τὰς φυλάσῃ διὰ δεδομένην στιγμὴν ἐκδόσεως.

Τώρα ἔχομεν τὸ βιβλίον του Ἡ Κατοχή. Φωτογραφικὰ τεκμήρια 1941-1944 (ἐκδοσις «Ἑρμοῦ»).

Αἱ φωτογραφίαι ὁμιλοῦν μόναι των. Εἰς τοὺς παλαιότερους ἐνθυμίζουσι τὰ ὀδυνηρὰ βιώματα τῆς πάλης διὰ τὴν ἀξιοπρέπειαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν. Διὰ τοὺς νεωτέρους ἀποτελοῦν εὐκαιρίαν παιδείας καὶ σωφρονισμοῦ.

Ὁ κ. Παράσχος μὲ τὸ βιβλίον του μᾶς ἀναβαπτίζει εἰς μίαν συγκλονιστικὴν πραγματικότητα.

✧ ✧ ✧

Ἡ ἐποχὴ μας ἀπαιτεῖ πολλὰ ἀπὸ τὸν σύγχρονον ἄνθρωπον. Ἡ μόρφωσις εἶναι αἴτημα ἐπιτακτικόν. Μέσα εἰς τὸν κύκλον τῆς μορφώσεως περιέχεται καὶ ἡ ἐκμάθησις μιᾶς ξένης γλώσσης.

Παρὰ τὴν πρόοδον ποῦ ἔχομεν σημειώσει, ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες, εἰς τὰ θέματα τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης, ἡ ἑλληνικὴ βιβλιογραφία εἶναι πτωχὴ ἐν σχέσει πρὸς τὴν ξένην.

Εἶναι ἀναγκαῖα λοιπὸν ἡ ἐκμάθησις μιᾶς ξένης γλώσσης καὶ ἰδιαίτερος τῆς ἀγγλικῆς, ἡ ὅποια μεταπολεμικῶς ἐμφανίζεται ὡς ἡ πλέον διαδεδομένη εἰς τὸν κόσμον.

Ὅμως πολλοί, κυρίως νέοι, ἀρχίζουν, ἀλλὰ δὲν συνεχίζουν νὰ μάθουν τὴν γλῶσσαν, διότι συναντοῦν ἐμπόδια πολλά. Πρὸς ὑπερνίκησιν τῶν δυσκολιῶν θὰ συνιστοῦσα τὸ ἀρίστης ἐκδόσεως βιβλίον τοῦ κ. Νίκοι Α. Σταυριανοῦ, Μάθετε ἀγγλικὰ μόνοισασις!

Ὁ σ. μὲ τρόπον εὐληπτον, μεθοδικόν, συστηματικόν ἐνθαρρύνει τὸν ἀναγνώστην νὰ ἀποφασίσῃ καὶ νὰ συνεχίσῃ τὴν ἐκμάθησιν τῆς ἀγγλικῆς.

Ὁ σ. ἀναλύει γλωσσικὰς καὶ ψυχολογικὰς δυσχερείας, ὑποδεικνύει τρόπους ἀντιμετωπίσεώς των, παρέχει τοὺς ὀρθοὺς κανόνας τῆς μαθήσεως καὶ συνιστᾷ τὰ κυριώτερα βοηθήματα πρὸς μελέτην καὶ ἐμβάθυνσιν εἰς τὴν ξένην γλῶσσαν. Τὸ βιβλίον τοῦ κ. Σταυριανοῦ ἀποτελεῖ καὶ μεθοδικὸν βοήθημα τοῦ διδασκάλου τῆς ἀγγλικῆς.

ΣΤΟΧΑΣΤΗΣ

Ἐπιστολαὶ

Ἡ ἌΛΛΗ ΠΛΕΥΡΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΙΚΗΣ ΠΡΟΟΔΟΥ

Ἀγαπητὲς «Ἀκτίνες»,

Σὰς παρακαλῶ νὰ φιλοξενήσετε τὶς παρακάτω σκέψεις, γύρω ἀπ' τὸν σημερινὸ ἐπίμαχο μηχανοτεχνικὸ Πολιτισμὸ. Γιὰ τὸ χάσιμο τῆς «ἀνθρωπιᾶς» (deshumanisation), ποῦ ἔφερε ἡ παραγωγή τῆς μηχανῆς στὶς σχέσεις τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου μὲ τὸν κόσμο του. "Εἷνας τεχνικὸς μηχανισμὸς διέπει ὅλη σχεδὸν τὴν ὀργάνωση καὶ λειτουργία τῆς Ἐκπαίδευσης. "Εἷτσι μορφώνει ἀνθρώπους μὲ ἠθικὸ, ἰσχυρὸ καὶ λεύτερο φρόνημα κατὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὰ ἰδεώδη τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ Πολιτισμοῦ. Ἄλλ' ὅμως δημιουργεῖ καὶ ἄβουλα ἐξαρτήματα τῶν κοινωνικῶν καὶ οικονομοτεχνικῶν ὀλοκληρωτικῶν συστημάτων μὲ τὴν ἐπίδραση τοῦ μηχανικοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἐποχῆς μας. Αὐτὸς ὁ πολιτισμὸς πρέπει νὰ συνοδεύεται μὲ ἀνάλογες πνευματικὲς καὶ ἠθικὲς ἐξελίξεις. Μόνο ἡ ἔνταξη τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ στὸ πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ, μπορεῖ νὰ δημιουργήσει μιὰ σωτήρια ἰσορροπία.

Λοιπὸν ἡ τεχνικὴ πρόοδος δὲν εἶναι ἀνεξάρτητη ἀπὸ αὐτό, ποῦ κοινὰ λέγεται πολιτισμὸς. Βρίσκεται σὲ ἀπόλυτη συνάρτηση. Εἶναι τὸ ὑπόβαθρό του κι ὁ τωρινὸς ὑπῆρτης, ποῦ ἐκτελεῖ τὶς ἐργασίες μας, εὐκόλα καὶ φτηνά. Ἀφήνοντάς μας ἀρκετὸ λεύτερο χρόνο γιὰ ν' ἀσχοληθοῦμε μὲ διάφορα θέματα. "Αν δὲν μεπαχειριζόμαστε ὅσο πρέπει τὴ λευτεριά, ποῦ μᾶς ἐχάρισε ἡ μηχανή, δὲν ὀφείλεται σ' αὐτή. Ὀφείλετε σ' ἐμᾶς. Δὲν εἶναι σωστὸ νὰ τὴν κατηγοροῦμε. Ἀντίθετα πρέπει νὰ στραφοῦμε στὸν ἑαυτὸ μας καὶ νὰ δοῦμε μήπως ξεχάσαμε γιὰτὶ στραφήκαμε πρὸς τὴ μηχανή. Οὔτε καὶ εἶναι δίκαιο νὰ χαρακτηρίζουμε τὴ μηχανὴ πρόοδο σὰν ὀλοκάθαρο ὕλιστικὸ φαινόμενον.

«ΑΚΤΙΝΕΣ». Μηνιαῖον περιοδικόν.
Κυκλοφορεῖ τὴν 1ην ἐκάστου μηνός.

Ἰδιοκτῆτης: «Χριστιανικὴ Ἐνωσις Ἀκτίνες», δόδος Κάρυτση 14, Ἀθήναι (124), Τηλ. 3235-023.

Ἐκδότης καὶ Διευθυντῆς Συντάξεως:
Γεώργιος Δ. Ἰατροίδης, Παρθενῶνος 26, Ἀθήναι (402).

Συντάσσεται ἐπιμελεῖα τοῦ Ἰνστιτούτου Ψυχολογίας & Ψυχικῆς Ὑγιεινῆς Προϊστάμενος Τυπογραφεῖον: Βλ. Σταματοπούλος, Ἰπποκράτους 189, Ἀθήναι(708). Τιμὴ τεύχους δεχ. 10

Ἐτησίᾳ συνδρομῆ, ἑσωτερικοῦ δεχ. 100, ἐξωτερικοῦ δολλ. 7. Τόπος ἐκδόσεως: Ἀθήναι, Φεβρουάριος 1974.

Ἡ διεύθυνσις ἐπιφυλάσσει εἰς ἑαυτὴν τὸ δικαίωμα νὰ μὴ δημοσιεύῃ ἢ νὰ συντέμνη κατὰ τὴν κρίσιν τῆς οἰονδήποτε χειρόγραφον. Χειρόγραφα, δημοσιευόμενα ἢ μὴ, δὲν ἐπιστρέφονται.

Ἀναγγελίαι ἐντύπων ἐν γένει καὶ βιβλιοκρισίαι δὲν θὰ δημοσιεύωνται.

Ἡ μηχανικὴ καὶ τεχνικὴ πρόοδος ἀποτελεῖ ἀναντίρρητα τὴ βάση τοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ ἄνθρωπος τοῦ σηπλαιού δὲν ὑπῆρξε φιλόσοφος. Γιατὶ δὲν τοῦ ἔμεινε ποτὲ καιρὸς νὰ ξαποστάσει καὶ νὰ στοχαστεῖ, καθὼς ἦταν κουρασμένος ἀπ' τὴν πάλη τῆς ζωῆς. "Οταν ὅμως μὲ τὴν τεχνικὴ πρόοδο κατάφερε νὰ ὑποτάξει τὰ στοιχεῖα τῆς φύσης καὶ νὰ ἐρευνησει τὰ αἰτίά τους, μπόρεσε νὰ ἐξοικονομήσει χρόνο. Τότε μόνον ἀληθινὰ ἄρχισε νὰ στοχάζεται καὶ νὰ ἐξωραΐζει τὴν ψυχὴ του. Τρανὸ παράδειγμα, ἡ ἀνεπανάληπτη ἐφεύρεση τῆς τυπογραφίας, εἶναι τέλεια πνευματικὴ. Ἡ φιλάθρωπη, μηχανικὴ αὐτὴ ἐφεύρεση τοῦ Γουτεμβέργιου, βοήθησε καὶ βοηθεῖ ἀφάνταστα στὴν ἐξάπλωση τοῦ πνεύματος. Χωρὶς αὐτὴ τὴν ἐφεύρεση δὲ θὰ μπορούσε νὰ διαδοθεῖ ὁ Χριστιανισμὸς, ἡ ἐπιστήμη, ἡ φιλοσοφία καὶ γενικὰ ἡ διανόηση.

Εὐχαριστῶ γιὰ τὴ φιλοξενία

ΠΑΣΧΑΛΗΣ Κ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΗΣ

ΑΚΤΙΝΕΣ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1974

ΜΟΛΙΣ ΕΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΚΩΤΣΑΚΗ

Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

**ΤΟ ΑΣΤΡΟΝΟΜΙΚΟΝ ΣΥΜΠΛΗΝ
ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ἢ ΤΥΧΗ ·**

Πωλεῖται εἰς τὰ Βιβλιοπωλεῖα «ΖΩΗΣ».

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «Η ΔΑΜΑΣΚΟΣ»

ΕΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕ

ΓΑΛΑΤΕΙΑΣ ΣΟΥΡΕΛΗ

«ΤΑ ΔΩΔΕΚΑ ΦΕΓΓΑΡΙΑ»

Ἕνα μοναδικὸ παιδικὸ μυθιστόρημα.

Κεντρικὴ πώλησις: Καρύτση 14, Ἀθῆναι 124.

« ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ » (*)

ΜΕΛΕΤΑΙ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ

Διευθυντής δ΄ Ψυχίατρος ΑΡ. Α. ΑΣΠΙΩΤΗΣ

ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ

	Δρχ.	Δολ.
Η ΚΡΙΣΙΣ ΤΗΣ ΕΦΗΒΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ	(Β΄ Έκδοσις)	25 1
ΤΑ ΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΜΕΙΟΝΕΚΤΙΚΟΤΗΤΟΣ	(Β΄ Έκδοσις)	35 2
ΕΓΚΟΛΠΙΟΝ ΓΙΑ ΚΑΘΕ ΕΛΛΗΝΑ ΝΕΟ		50 3

ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΟΡΙΤΣΙΟΥ

Η ΣΥΝΑΝΤΗΣΙΣ ΜΕ ΤΟ ΑΛΛΟ ΦΥΛΟΝ		30 2
ΤΟ ΚΟΡΙΤΣΙ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ		25 1
Η ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΚΟΡΙΤΣΙΟΥ		25 1
ΤΟ ΚΟΡΙΤΣΙ ΚΑΙ Η ΜΟΡΦΩΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΤΟΥ		25 1

ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ		30 2
ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Η ΠΕΙΘΑΡΧΙΑ		35 2
ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Ο ΨΥΧΙΚΟΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΣ		35 2
ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΙΓΝΙΔΙ		35 2
ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Η ΣΞΞΟΥΑΛΙΚΗ ΔΙΑΦΩΤΙΣΙΣ		40 2
ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Η ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΔΙΑΠΑΙΔΑΓΩΓΗΣΙΣ		40 2
ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΤΟΥ ΖΩΗ		40 2
ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Η ΣΧΟΛΙΚΗ ΤΟΥ ΖΩΗ		30 2
ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ		35 2
ΤΑ ΑΝΩΜΑΛΑ ΚΑΙ ΑΠΡΟΣΑΡΜΟΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ		40 2
Η ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΙΕΙΝΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΤΟΥ		40 2
ΤΑ ΔΥΣΚΟΛΑ ΠΑΙΔΙΑ		35 2
ΟΙ ΦΟΒΟΙ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΚΑΙ ΑΙ ΑΠΟΤΥΧΙΑΙ ΤΟΥ		35 2
ΤΑ ΕΛΑΤΤΩΜΑΤΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ		25 1
ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡ		50 3

ΑΡΧΑΙ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΑΙ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΣΦΑΙΡΑΝ ΤΟΥ ΑΡΡΩΣΤΟΥ ΨΥΧΙΚΟΥ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥ		30 2
ΘΕΜΑΤΑ ΤΗΣ ΣΗΜΕΡΙΝΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ		35 2
Η ΨΥΧΙΚΗ ΩΡΙΜΟΤΗΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ		40 2
Η ΑΓΩΓΗ ΚΑΙ Ο ΝΕΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ		40 2
ΑΠΟ ΤΗΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΝ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ..		40 3
Η ΣΞΞΟΥΑΛΙΚΗ ΣΦΑΙΡΑ ΚΑΙ Ο ΝΕΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ		150 8
ΜΙΚΡΑ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΑ ΜΥΣΤΙΚΑ (Για άγόρια από 16 έτών) ..		100 5
ΜΙΚΡΑ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΑ ΜΥΣΤΙΚΑ (Για κορίτσια από 16 έτών) ..		100 5

(*) Είς τόν παρόντα πίνακα τών εκδόσεων του Ίνστιτούτου αναφέρονται μόνον οί μη εξαντληθέντες τόμοι και κυκλοφορούντες είς τά βιβλιοπωλεία. Κεντρική διάθεσις τών ως άνω βιβλίων είς τό γραφείον τών «Άκτίων», Καρύτση 14,

Άθηναι: — 124, τηλ. 3235-023.